

2017. XIX. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

A fordítás gyakorlata

Eszenyi Réka

Változások követése: esettanulmány két orvosi lelet fordításának értékeléséről 5

Fóris Ágota és Faludi Andrea

A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal 25

Korpuszkutatások

Nagy Annamária Lilla

A szógyakoriság gépi vizsgálata műszaki szövegeken 40

Fordítástörténet

Farkas Nóra és Seres Nóra

A magyar gyerekirodalmi fordítás történetének vázlatos áttekintése 58

Hell György

Fordítástörténet és fordítástan 83

Konferencia-beszámoló

Nagy Nóra

Andrew Chesterman két budapesti előadása (Budapest, ELTE FTT és PPKE 2017. április 4–5.) 97

Makkos Anikó

Translation and Language Teaching – TLT 2017 (Szlovénia, Maribor, 2017. szeptember 7–8.) 101

Besznyák Rita

BME TFK Őszi Konferencia (Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem, Idegen Nyelvi Központ, 2017. szeptember 29–30.) 108

Recenziók

Farkasné Puklus Márta

Tamás Dóra Mária: Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át 113**Felmérés**

Klaudy Kinga

Pillanatfelvétel a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak könyvtárhasználati szokásairól 117**Summaries in English** 133**Útmutató a Fordítástudomány szerzői számára** 136

Változások követése: esettanulmány két orvosi lelet fordításának értékeléséről

Eszenyi Réka

E-mail: reszenyi@caesar.elte.hu

Kivonat: A tanulmány a fordítási megbízások két, egymással több szempontból jól összehasonlítható esetét mutatja be, a piaci környezet, a megbízás résztvevőinek szerepe és a fordított szövegek vizsgálatára hagyatkozva. Az esetek különlegessége, hogy komoly tematikai és nyelvi tudást igénylő orvosi leletek fordításáról van szó két kis nyelv, a magyar és a holland viszonylatában, és eseteinkben a fordítók B nyelvére. A megbízások középpontjában a fordító és a célnyelvre lefordított szöveg áll, valamint annak lektorált változata. A fordítások elemzésekor az EMT Expert Group kompetenciamodelljéből (2009) indulok ki, amely a fordítópia által elvárt kompetenciákat mutatja be. Így mutatom be a fordítási megbízás ciklusát és annak szereplőit. Az elemzés tanulsága, hogy a tematikai kompetencia magas szintjét igénylő megbízások esetén a nem orvosi szakfordítók kompetenciája akkor elegendő a feladathoz, ha rajtuk kívül más szereplők, lektorok is részt vesznek a fordítási folyamatban, és a végső, az ügyfélnek szánt szövegverzió minősége közös felelősség.

Kulcsszavak: értékelés, orvosi fordítás, esettanulmány, fordítási megbízás, lektorálás

1. Bevezetés

A globalizáció és a *big data* előretörése a fordítástudomány területén születő tanulmányok egyre bővülő palettájára is hatással van: az egyes szövegek és szövegcsoportok elemzése mellett tért nyert a korpuszok építése és elemzése, ami bizonyos nyelvpárok, műfajok esetében általánosítható következtetéseket enged levonni. A jelen tanulmány épp a spektrum másik irányából közelíti meg a fordítás jelenségét: két egyedi esetet, fordítási megbízást tanulmányoz, amelyeknek helyszíne Magyarország, fordítási iránya magyarról hollandra, és a szöveg műfaja orvosi lelet. Kutatóként a megbízás teljes ciklusát fogom vizsgálni, és a megbízásban született szövegverziókat, a fordítás első változatát, majd a lektorált és javított szövegeket, amelyek eljutottak a megrendelőkhöz. A vizsgálat egysége a fordítási megbízás, amelyet természetes közegében mutatok be, nem kísérlet vagy fordításoktatás keretében generált szövegekkel, hanem a piac szereplői által készített fordítással, illetve lektorálással.

A tanulmány 2. részében először áttekintem a fordítások értékelésének és javításának szakirodalmát, és röviden bemutatom az EU által javasolt, piaci igényekre épülő fordítói kompetenciamodellt (EMT Expert Group 2009), majd leírom a jelen vizsgálat hipotéziseit és kutatási kérdéseit. A kutatás módszertanára, az esettanulmányra vonatkozó szakirodalmat a 3. rész tárgyalja. A 4. részben az esetek pontos leírása és értékelése következik. Az esetek leírását az 5. rész, az eredmények összefoglalása követi. A 6. részben levonom az esettanulmányok következtetéseit, és javaslatokat teszek a tanulságok feldolgozására.

2. A fordítások értékelésének elmélete és a piac gyakorlata

2.1. Értékelési modellek

A fordítások értékelésének szakirodalma a különböző nézőpontok széles skáláját öleli fel az elméleti jellegű megközelítésektől (Reiss 1973, Nord 1991, Williams 2009, House 2015) a gyakorlatban, a fordítóirodák és fordítást oktató intézmények által alkalmazott gyakorlatiasabb szempontrendszerig. Az elméleti megközelítések a szöveg funkciója és struktúrája szerint elemzik és értékelik a szöveg fordítását. Reiss elmélete szerint a szöveg funkciója és típusa az értékelés alapja. Megkülönböztet többek közt tartalom- és formaorientált szövegeket, és a szöveg orientációja alapján határozza meg a fordítás értékét. Esetünkben a szöveg erősen tartalomorientált, így Reiss rendszerében a fordítás lényege a tartalmi elemek pontos visszaadása.

Nord értelmezése szerint a fordító a fordítási útmutatás szerint fordítja a szöveget, és a fordítást meghatározza a *skopos*, amelyről a fordítást kezdeményező személy dönt. Az elméletben megjelenik a lojalitás fogalma, amellyel „a fordító feladata, hogy egyrészt ne hazudtolja meg a forrásnyelvi szöveg írójának szándékát, másrészt pedig feleljen meg a célnyelvi közönség elvárásának” (2005, cf. Lengyel 2013: 20). A lojalitás mint az értékelés mércéje érdekes kérdéseket vet fel olyan esetben, ha például, mint az alább vizsgált esetekben, egy szöveg egyes terminusai fordíthatatlanul maradnak, vélhetően azért, mert a fordító nem értette meg azokat.

Williams (2009) elmélete szerint minden szöveg tartalmaz valamilyen jellegű érvelést, argumentumot, és a fordítás értékét az átadás sikeressége határozza meg. A szerző négy fő értékelési kategóriát állapít meg: nyomdakész szint, professzionális szint (e két felső szint nem tartalmaz kritikus hibát), tanulói szint (amely teljesíti az adott tanulási szituációban kitűzött elvárásokat) és sztenderd alatti szint, ebben az esetben nem felel meg a fordítás a célnak. Érdekes megjegyezni, hogy ebben a modellben értékelve a jelen tanulmányban vizsgált szövegek a sztenderd alatti szintbe sorolhatók, hiszen mindkettő tartalmaz kritikus hibákat, ha azt a verziót tekintjük, amelyet a fordító egyedül készített el. Ha azonban a teljes fordítási ciklust vesszük alapul, és a végső, lektorált verziót, a fordítás a felső kategóriába kerül.

House a fordítások értékeléséről szóló 2015-ben kiadott könyve korábbi fordításértékelő modelljeinek (1977, 1997) finomhangolt változata. Értékelési elméletének alapja az ekvivalencia fogalma, amelynek értékelése a fordításban annak típusától függ. A nyílt fordítás (*overt translation*) olyan szövegeknél alkal-

mazott, amelyek specifikusan a forrásnyelvi kultúrához kötődnek, és a fordítás célja, hogy egy másik nyelven hozzáférést biztosítson azokhoz. A nyílt fordítások tehát nem tekinthetők második eredetinek. A rejtett fordításnál (*covert translation*) azonban éppen ez a kitűzött cél: a fordított szöveg mintegy másolja az eredeti funkcióját, és akár a célnyelven is születhetett volna. Esetünkben tehát akár egy holland anyanyelvű orvos is leírhatta volna az eseteket.

House a fordítási hibák két fő fajtáját különbözteti meg: a nyílt hibákat, amelyek a forrás- és célszöveg közti denotatív jelentések elcsúszásából és a célnyelv rendszerének megsértéséből származnak, és a rejtett hibákat, amelyek az adott szöveg funkciójának átvitelét érintik. Ez utóbbiak feltárását segíti House modellje, amely a diskurzuszűző, a diskurzushangvétel és a diskurzusmód vizsgálatával állapítja meg, hogy megfelelő regiszttert alkalmaztak-e a fordításban, valamint a szöveg műfajának vizsgálatával elemzi, hogy azonos-e a fordítás funkciója az eredeti szövegével. House leírja, hogy a fordítások értékelésében mindig nagyobb figyelmet kapnak a nyílt hibák, ám a minőség szempontjából nem kevésbé fontosak a rejtett hibák sem. A modellek bemutatását fordítások elemzésével egészíti ki (amelyek csak rejtett hibákat tartalmaznak és elemeznek). Az elemzések szakszövegekre és irodalmi szövegre egyaránt kiternek, House ezek között nem tesz különbséget, hiszen a funkció megállapításakor ez már megtörtént. Esetünkben azonban a rejtett hibák elemzésével aligha lennének feltárhatóak a vizsgált szöveg gyenge pontjai.

A fordítások minőségének elmélete nem szolgálja közvetlen módon a piaci vagy akár a fordításoktatásban születő fordítások értékelését, de születtek olyan tanulmányok is, amelyek megkísérelik szétválasztani a nyomdába kerülő és kiadott fordítások (*published translations*), a szakfordítások (*professional translations*) és a fordításoktatásban születő fordítások értékelését (Martínez Melis és Hurtado Albir 2001). A szerzők leírása szerint napjainkban a szakfordítások teszik ki a fordított szövegek túlnyomó többségét, és az általuk minden fordítás esetében fontosnak ítélt szöveghűség és minőség mellett ebben a szektorban a hatékonyság és jövedelmezőség is fontos szerepet játszik. Elméletük szerint a szakfordítások értékelésekor az értékelés tárgya valójában a fordító kompetenciája, amelyhez a PACTE csoport által javasolt hat alkompetenciából álló modellt (PACTE 2000, cf. Martínez Melis és Hurtado Albir 2001) veszik alapul. A modell részei a következők:

- (1) kommunikatív kompetencia,
- (2) nyelven kívüli kompetencia,
- (3) transzfer kompetencia,
- (4) instrumentális/szakmai kompetencia,
- (5) pszicho-fiziológiai kompetencia,
- (6) stratégiai kompetencia.

Az értékelés a fordítás produktumát és folyamatát egyaránt érinti. Az értékelés funkciója szummatív, tehát átfogó képet ad a fordító kompetenciájáról, és egyben formatív is, hiszen az értékelés által fejlődhet a fordítói kompetencia (a lektorálásból tanul a fordító). Az értékelés célja gazdasági-szakmai, hiszen a fordítóirodák célja a profittermelés és további megbízások szerzése. A szerzők felhívják a figyelmet az értékelőskálák fontosságára, amelyekkel objektívvé tehető a fordítás hibáinak elemzése, és a hibák súlyozásának szükségességére. Előre megállapított kritériumrendszer hiányában az értékelés módja pusztán intuitív, és a szerzők meglátása szerint ez a mód sajnos igen elterjedt a szakfordítások és a hallgatói fordítások értékelésében egyaránt. Napjainkban azonban a professzionális fordítóirodák már rendelkeznek értékelőskálákkal, igaz, ezek elsősorban a nyílt hibákat veszik leltárba.

2.2. Piacorientált értékelés és a magyar piac

A fenti kutatások háttérében, ha nem is deklaráltan, de sejtetően a kutató saját országának fordítói piaca áll, illetve a globális fordítópia. Az általam vizsgált eset azonban a nagy piac egy kis szegmensére, a magyar fordítási piacra fókuszál, és két ott teljesített megbízást vizsgál. Dróth (2011) a magyar fordítóirodák és fordítóképző intézmények értékelési rendszerét áttekintő tanulmányában leírja, hogy a fordítások értékelésének módja lehet holisztikus, amely impresszió alapul, és az eredményhez egy sávleírás tartozik (lásd példaként feljebb Williams négyes sávrendszerét). A mód rokon a fentebb említett intuitív módhoz, ám Dróth leírásában előnyeivel és hátrányaival egyenértékűként jelenik meg a másik értékelési móddal, az analitikus hibajavítási és visszajelzési módszerrel, amely részletesen kategorizálja a hibákat. A piaci szereplők minőségbiztosítási okokból mind rendelkeznek valamilyen analitikus skálával. A leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontok a terminológia, a stílus és regiszter és a formázás helyessége. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy a fordítóirodák minden fordítás értékelésekor alkalmazzák is az analitikus módszert, hiszen a hatékonyság, az időkeretek szűkössége a fordítási és lektorálási folyamatokat egyaránt befolyásolja. A jelen tanulmányban vizsgált esetekben a lektorok nem analitikus skálák alapján, hanem inkább holisztikusan/intuitíven értékelték a fordításokat.

Klaudy *Nyelv és fordítás* című könyvében így írja le a fordítópia értékelés realitását:

Az életben, a fordítóirodák mindennapi munkájában értékelés nincs, csak javításra van szükség. A javítás célja a megrendelő igényeinek kielégítése. Hozzá kell tenni, hogy erre is csak akkor kerül sor, ha egyáltalán lektorálással rendelik meg a szöveget a fordítóirodától, mert gyakran előfordul, hogy a megrendelő – költségmegtakarítás céljából – nem is kér lektorálást. A lektor nem értékeli a fordítást, nem osztályozza le, hanem az eredetivel összehasonlítva kijavítja a hibákat. Természetesen jelezheti a megbízónak, hogy a fordítás minősége gyenge, és ennek a fordítónak többé ne adjanak

fordítást, de a fordító teljesítményének egzakt értékelése nem feladata. Mint ahogy nem feladata a fordító továbbképzése sem (2007: 268).

Mivel a jelen esettanulmány piaci megbízásokat vizsgál, az értékelésnek a fent leírt, gyakorlatias formájával találkozhatunk. A lektorálás által megjelölt hibákat azonban érdemes súlyozni aszerint, hogy mennyiben hiúsítják meg az üzenet átvitelét. Williams (2009) kategóriái szerint léteznek kritikus hibák, nagy hibák és kis hibák. A kritikus hibák meghiúsítják az üzenet átvitelét. A nagy hibák, bár lehetnek félrefordítások, az üzenetet nem változtatják meg érvelési struktúrája szempontjából. Eseteinkben tehát a kritikus hibákra koncentrálnunk, amelyek vélhetően lehetetlenné tették volna a célnyelvi olvasó számára az üzenet helyes értelmezését. Eseteinkben az értékelést leginkább az információ átadásának sikerességére épülő tipológia szolgálja, amely szerint a fordításban *más, több vagy kevesebb* van, mint az eredetiben (Klaudy 2007). A szövegekben kritikusként ítélt hibák is ezen típusokba sorolhatók.

A fordítások értékelésének áttekintése után megállapítható, hogy az értékelés elmélete és a rendelkezésre álló értékelőeszközök a piacra készült fordítások értékelésekor és javításakor kevésbé használhatóak. A lektorálás során megjelölt hibák száma és súlyossága azonban hatással van a fordító értékelésére. A lektorált fordítások tanulmányozásával megállapítható, hogy egy adott megbízás esetében a fordító mely kompetenciáiban van hiányosság.

2.3. Fordítási kompetencia

A tárgyalt értékelési modellek közül egyetlen határozta meg a vizsgált kompetenciák körét mint a mérés tárgyát. Az új évezredben azonban a globalizáció és az automatizáció előretörésével a fordítási szakma is nagy változásokon ment keresztül, módosítva azon kompetenciák körét, amelyek képessé tesznek egy fordítót arra, hogy megállja a helyét a fordítói piacon. A változásokat kísérte a fordítókat képző egyetemi kurzusok számának növekedése is, és az igény az elérni kívánt fordítói kompetenciák meghatározására, a piac szempontjait is figyelembe véve. A modellt az európai fordítói mesterképzéseket tömörítő European Master's in Translation (EMT) konzorcium szakértői állították össze (EMT Expert Group 2009). A fordítói kompetencia a következő alkompetenciákra bontható:

1. fordítói szolgáltatások nyújtása (*translator service provision competence*),
2. nyelvi kompetencia (*language competence*),
3. interkulturális kompetencia (*intercultural competence*),
4. információkereső kompetencia (*information mining competence*),
5. tematikus kompetencia (*thematic competence*),
6. műszaki-technikai kompetencia (*technological competence/mastery of tools*).

A 2–6. kompetencia egy öt részre osztott kört alkot, amelynek közepén a fordítási szolgáltatások nyújtásának kompetenciáját találjuk. Ez az alkompetencia tehát minden más alkompetenciához kapcsolódik. (A modell részletes leírását magyarul lásd Eszenyi 2015.) A modell nagy előnye, hogy hat gyakorlatias, egyértelmű területet lefedő alkompetenciából áll. A megjelenése után több kutatás is vizsgálta validitását, elfogadottságát professzionális fordítók és hallgatók körében is (Chodkiewicz 2012, Esfandiari et al. 2017), pozitív eredményekkel. Mivel a jelen tanulmány piaci megbízásokat vizsgál, a lektorált szövegek változtatásait az EMT modell segítségével fogom értékelni.

A vizsgálat a következő két hipotézist ellenőrzi:

H1: Az esetekben vizsgált orvosi szövegek a nyelvi és tematikai kompetencia területén jelentenek nehézséget a fordítóknak.

H2: A vizsgált fordítási megbízásokban a megfelelő minőséghez több szereplő bevonására és szövegverzió elkészítésére van szükség.

A kutatás az alábbi kérdésekre keresi a választ:

1. Hogyan írható le nyelvi szempontból az orvosi lelet mint szakszöveg?
2. Hogyan készíthető minőségi orvosi szakfordítás, ha egy adott megbízás esetében nem áll rendelkezésre orvosi szakfordító?
3. Milyen változtatásokat látunk a vizsgált szövegek esetében, és mennyiben javítják a változtatások a fordítások minőségét?
4. Milyen piaci hiányosságok állapíthatók meg a főszereplő, a szöveg fordítójának fordítói kompetenciájában a változtatások alapján?

3. Módszertani megközelítés: az esettanulmány

A tanulmány a fordítói megbízásokat esetként elemzi, bemutatja azokat természetes előfordulási környezetükben, és részletesen leírja a fordítás útját a piac szereplőin át. Az esettanulmány „egy sajátos egyén, intézmény vagy jelenség helyszínen történő” kutatása (Golnhofer 2001: 9), és hagyományosan az orvostudomány használta esetek, betegségek lefolyásának bemutatására, ezzel ablakot nyitva egy amúgy zárt világra. A bölcsészettudományok területén a XX. század 80-as, 90-es éveiben kezdett teret hódítani ez a kutatási stratégia. Az esettanulmány a két fő kutatómódszertani irány, a kvantitatív, elsősorban nagy mintákkal dolgozó és statisztikai eredményeket produkáló megközelítés, és a kvalitatív, kisebb egységeket részletesen vizsgáló módszer közül az utóbbiba sorolható. Egy esettanulmány is tartalmazhat azonban kvantitatív elemeket, alkalmazhat kiegészítésként statisztikai eredményeket hozó eszközöket (pl. kérdőív).

A fordítástudomány területén kevésbé jellemző az esettanulmány mint kutatási megközelítés. A nagy korpuszok korát éljük, és az elemzés lehetőségei egyre bővülnek. Az elemzésekből általánosítható következtetéseket vonhatunk le az egyes szakterületek és szövegtípusok jellemzőit illetően. Az elemzési skála másik végén helyezkednek el az esettanulmányok, amelyek csak egy szövegre vagy jelenségre (például fordítói megbízásra) koncentrálnak. House fordításokat értékelő módszerét esettanulmányként írja le, amely egyetlen egység sok tulajdonságát vizsgálja, és a vizsgált jelenséget eredeti kontextusában mutatja be. A vizsgálat célja: „1. a vizsgált jelenség átfogó értelmezése; valamint, 2. általánosabb elméletek kidolgozása” (2015: 34–35)¹. House könyvében több részletes elemzést is bemutat esettanulmányként, és ezek alapján a fordítások értékelési modelljének módosításait is nyomon követhetjük. Leírása szerint az elemzésekben a szubjektivitás nem elkerülhető, ahogyan egy szöveg fordítása során sem iktatható ki a fordító személyének hatása a fordított szövegre.

A fent említett kvantitatív kutatási módszerekkel szemben elvárt követelmény az eredmények objektivitása, érvényessége, megbízhatósága és általánosíthatósága. Az esettanulmányokat gyakran éri olyan kritika, hogy kutatásként nem tesznek eleget e négy követelménynek. Az esettanulmányok szakirodalmában megjelenik e négy alapfogalom kvantitatív párja, amelyek garanciaként szolgálnak a paradigmán belül végzett vizsgálatok tudományos értékére.

Az *objektivitás* párjaként Sturman veti fel a *fegyelmezett szubjektivitás* elvét, „amely azt igényli, hogy a bizonyítékokat nyilvánosságra kell hozni, be kell mutatni a kutató attitűdjeit, előfeltevéseit... olyan utat kell választania a kutatónak, amelyik képes közvetíteni az olvasók felé az eredmények hitelességét, a saját szavahihetőségét (1994, cf. Golnhofer 2001: 50–51). A jelen tanulmányban leírt esetekben kutatóként, fordítást oktató tanárként és egyben fordítóként írom le az eseteket és elemzem a rendelkezésemre álló szövegverziókat. A szövegek bizalmas jellege miatt azok nyilvánosságra hozatala nem lehetséges. „A kvalitatív kutató vendég a világ egy privát szegletében”, írja Stake (2000: 447), és kutatási etikáját eszerint kell meghatározni.

A kutatás *érvényességét* vizsgálva arra a kérdésre keressük a választ, hogy a gyűjtött és elemzett adatok valóban relevánsak-e a vizsgált jelenség szempontjából. Az érvényességre kvalitatív kutatásokban gyakran használják a *szavahihetőség* fogalmát (lásd például Lincoln és Guba 1985), amelynek garanciája lehet a jelenség több szempontból történő vizsgálata, a több forrásból származó adat begyűjtése, valamint több eset vizsgálata és összehasonlítása. A jelen tanulmányban bemutatott két eset a szövegverziók mellett a fordítási ciklus lépéseit vizsgálja.

A vizsgálat *megbízhatósága* elsősorban arra vonatkozik, hogy az elemzés megisméltése azonos eredményt hozna-e, esetünkben például a szövegek lektorálásakor. Esetünkben azonban nem a fordított szövegek elemzése volt a cél elsősorban, hanem a lektori javítások leírása, az elemzés maga tehát nem értékelő jellegű, célja inkább a folyamat bemutatása és a változások regisztrálása volt. Érdekes adalék a kutatáshoz, hogy a trianguláció, tehát több nézőpontú értéke-

¹ A tanulmányban szereplő fordított szövegrészek a szerző saját fordításai.

lés kedvéért több kísérletet is tettem kutatóként arra, hogy a hollandra fordított szövegek érthetőségéről egy holland anyanyelvű szakértő véleményét kérjem. Az általam elért orvosi szakfordító és egészségügyi dolgozó azonban egyaránt azt mondta, hogy a lelet szövege olyan mértékben egy szakterületre koncentrál, hogy nem tud érdemi véleményt mondani róla. A trianguláció elvégzéséhez tovább kerestem, és a második vizsgált szöveget sikerült egy holland anyanyelvű orvossal átnézetni. Véleményére a második szöveg fordításának értékelésében térek majd ki.

Az utolsó és az esettanulmány haszna szempontjából talán legizgalmasabb követelmény az *általánosíthatóság*. Kvantitatív kutatások eredményeképp emberek vagy akár szövegek nagy populációira érvényes eredményekhez juthatunk. Egy esettanulmány azonban csak egyetlen esetet, általában valamilyen szempontból különleges jelenséget ír le. A jelenség részletes leírása, elemzése megismerteti az olvasót a jelenséggel, ablakot nyit egy másképp zárt világra, és a jelenség motívumai átvihetők, hasonlíthatók más esetekhez. A kvalitatív kutatások szakirodalma ezt *transzferabilitásnak* hívja (Stake 2000).

Neubert (2004) a fordítástudományban alkalmazott esettanulmányok hasznáról és szükségességéről szóló cikkében a valós piaci fordítások esetként való tanulmányozását szorgalmazza:

Legyünk őszinték: a fordítástudomány mintha egy kissé tartana az esettanulmányoktól. Ha azonban a gyakorló fordítókról azt mondjuk, hogy nem látják a fától az erdőt, akkor a kutatókra pedig az jellemző, hogy elvesznek az erdőben, és megfeleledkeznek a fákról. Egy esettanulmány tulajdonképp az egyes fák vizsgálata. Ahogyan az erdészet területén egyetlen elpusztult fából rendkívül fontos információt nyerhetnek az erdő többi fájáról, egy gyengén sikerült fordítás is értékes információval szolgálhat a többi fordító számára... (Neubert 2004:2)

A jelen tanulmányban két olyan fordítási megbízást vizsgálok, amelyekhez két kis nyelv közt dolgozó fordítót kellett találni, akik vállalnak fordítást a B nyelvekre, orvosi területen, méghozzá egy olyan műfajban, amelynek igen nehéz a nyelvezete (lásd az 1. és 3. táblázat adatait a szövegek jellemzőiről). Az orvosi leleteken belül is mindkét szöveg különösen nehéznek és nagy tétellel bírónak számít, hiszen daganatos megbetegedések leírásáról van szó. Ilyen kis halmazok vizsgálatakor tehát sok szöveget vizsgáló kvantitatív tanulmány nem is lett volna lehetséges. Az a tény azonban, hogy több szövegverzió (fordítás, lektorált fordítás) is rendelkezésre állt, és két hasonló esetet mutatok be, megalapozza az esettanulmány létjogosultságát.

4. Az esetek leírása

A tanulmány két hasonló esetet vizsgál meg: egy mammográfiai ultrahang-lelet magyarról hollandra fordítását és egy klinikai zárójelentés magyarról hollandra fordított szövegcsoportját. Mindkét szöveg nehezen érthető, komplex

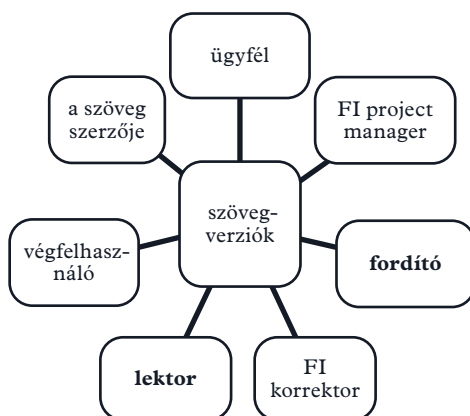
mondatokból álló orvosi szakszöveg, amelynek fordítása nagy felelősséget jelent, és nagy téttel bír, hiszen „a beteg gyógyulása vagy akár élete múlhat rajta” (Montalt és González-Davies 2014: 22). Mindkét fordítási megbízás magyarországi fordítóirodákon keresztül, magyar anyanyelvű fordítók és lektorok igénybevételével zárult. A két megbízás szereplői nem azonosak.

4.1. A mammográfiai ultrahang leírása

Az első esettanulmány egy magyar nyelvű mammográfiai lelet fordítását mutatja be. Az 1. ábra a fordítási megbízás szereplőit jeleníti meg. Holz-Mänttári (1984, cf. Lengyel 2013) fordítási cselekvéseméletében is megjelennek a fordítási folyamat szereplői, beleértve a forrásszöveg létrehozóját. Mivel az eset a szöveg változatait vizsgálja, az ábrában a központi helyet a szöveg verziói kapják, a szereplők pedig mind hatással vannak a szöveg változására. Kutatóként az eset leírása és a szöveg különböző verziói álltak rendelkezésemre.

1. ábra

A szöveg és az esettanulmány szereplőinek kapcsolata

A forrásnyelvi szöveg egy mammográfiai ultrahang leírása, kiértékelése, amelynek szerzője feltételezhetően egy magyar anyanyelvű orvos. Az ügyfél, akinek a birtokában van a lelet, kezdeményezi annak holland nyelvre fordítását, feltehetően azért, hogy egy holland nyelvű orvosnak megmutathassa azt, és hallhasson egy „második véleményt”. Az ügyfél felkeres egy fordítóirodát (FI), esetünkben egy multinacionális céget, amely Budapesten is rendelkezik irodával, és megbízza azt a szöveg lefordíttatásával. A szöveg, mivel leletről van szó, egy kinyomtatott oldal, amelyről az iroda másolatot készít. Az iroda fordítót keres a megbízáshoz, és egyik munkatársa ismeretségén keresztül talál is egy magyar anyanyelvű (ám nem orvosi) szakfordítót, aki a szöveg megtekintése után, sürgős határidővel, elvállalja a fordítást. A fordítóiroda a feladat kiadásakor közli, hogy a szöveget egy holland anyanyelvű szakfordító fogja lektorálni.

Felmerülhet a kérdés, hogy egyrészt egy olyan nagy téttel bíró, nehéz szöveget, mint egy lelet, miért nem orvosi szakfordítóra bíz az iroda, másrészt egy multinacionális cég miért nem keres holland anyanyelvű fordítót a megbízáshoz. A választás a piaci viszonyokkal magyarázható: a megrendelés a magyarországi irodához futott be, sürgősen szükség volt egy fordítóra, és a két nyelvtérlet közti tarifakülönbségek miatt kedvezőbb a helyi tarifával dolgozó fordító megbízása. Mivel két kis nyelvről van szó, nagy valószínűséggel nem állt rendelkezésre orvosi szakfordító. A B nyelvre fordítás irodalmából azonban megtudhattuk, hogy a fordítás nyelvi iránya nem határozza meg a fordított szöveg minőségét, és ha mindkét nyelvirányból egy-egy fordító részt vesz a fordításban, az kifejezetten ígéretes a minőség szempontjából. Az A-ból B nyelvre dolgozó fordító szövegértése feltételezhetően értékes a fordítás minősége szempontjából, míg az A nyelvre dolgozó (vagy lektoráló) fordító nyelvhelyesség szempontjából javíthatja a szöveg minőségét. Esetünkben ez utóbbi csak részben teljesült, hiszen a holland anyanyelvű lektor nem tudott magyarul.

A fordítandó szöveg elektromos formában, Word dokumentumként jutott el az irodától a fordítóhoz. Az iroda a beolvasott szöveget olyan dokumentummá alakította, amelyet akár fordítástámogató szoftverbe is importálhat a fordító, bár ilyen eszköz használata nem volt kötelezően a megbízás része. A fordító a hollandra fordított szöveget szintén Word formátumban küldte el az irodának, amelyet ők a holland lektornak továbbítottak. A lektor megjegyzéseit és javításait a véleményezés funkció használatával vezette a szövegbe. A fordítóiroda egybevetette a forrás- és a célnyelvi szöveget, hogy ellenőrizze, minden lefordításra került-e, és a számok megegyeznek-e a két verzióban.

1. táblázat

A mammográfiai lelet szövegjellemzői

Szövegjellemzők	Mammográfiai lelet
szószám	263 (ebből 22 latin kifejezés)
szótípusok/szövegszók	67%
latin szavak aránya	8,3%
átlagos mondathosszúság (szó/mondat)	11
lektori javítások	17
– anyanyelvi lektor	14
– fordítóiroda	3
ebből kritikus (kihagyás)	2 (fordítóiroda)

Az 1. táblázat a mammográfiai lelet forrásszövegének jellemzőit mutatja be. A szöveg 263 szóból áll, amelyből 22 szó (ismétlések nélkül) latin kifejezés, ez a szöveg 8,3%-át teszi ki. A fordított szövegen összesen 17 változtatás történt, ebből 14 a lektortól, 3 pedig a fordítóirodától származik. A javítások listáját a 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat
Lektori javítások az első szövegben

Forrásszöveg	Fordítás	Lektorált fordítás
Lexikai módosítások		
1. beutaló munkahely	werkplaats	praktijk
2. alkalmazott készülék	echoapparaat	echografie-apparaat
3. bal emlő	linke borst	linkerborst
4. bal emlő	linke mamma	linkermamma
5. külső negyed	uiterlijk kwart	buitenste kwart
6. tapintható	aftastbaar	tastbaar
7. bal axilla	linke axillen	linkeroksel
8. mammilla	mammilla	tepel
9. 4-5 óránál	om 4-5 uur	op 4-5 uur
10. szubkután zsírszövet	de subcutane vetweefsel	het subcutane vetweefsel
11. benignus	benigneus	benigne
12. hamartoma (sic.)	hematoma	hematoom
13. adenofibrolipoma	adenofibrolipoma	adenofibrolipoom
Lektori kommentár (a táblázatban jelölt lexikai javításokhoz fűzve)		
1. Idegen hangzású a fordítás, ezért rendelőre változtatta.		
7., 8. Az orvosi kontextus ellenére is idegen a latin szavak használata, a holland szavak sokkal közérthetőbbek.		
Szintaktikai módosítás		
14. A jobb emlőben a meszes képletek és feltehetőleg a lobulált konturú, echoszegény képletek is lehetnek fibroadenomak. (sic.)	In de rechtermamma de verkalkte massa's en de echoarme massa's met waarschijnlijk gelobde contouren kunnen fibroadenomen zijn.	In de rechtermamma kunnen de verkalkte massa's en de echoarme massa's met waarschijnlijk gelobde contouren fibroadenomen zijn.

A 13 lexikai módosítás a következő területekre osztható: 1., 2., 5. és 6. javítás: szókinccs pontosítása; 3., 4., 7. és 11–13. javítás: morfológiai módosítások, amelyekből az első három példa holland, a második három pedig latin szavak holland helyesírását illeti. A 9. javítás egy előljárósó cseréje, a 10. pedig egy hibás névelő javítása. A 7. javítás egy latin kifejezést hollanddal helyettesít. Általánosan megjegyzi a lektor, hogy egy hollandul írt leletben a leírt testrészeket inkább holland, mint latin nevükön említené az orvos, ám ezt javításaiban csak egy helyen érvényesíti. A korrekció és megjegyzés érdekes dilemmát vet fel a fordítás értékelésével kapcsolatban: vajon House (2015) értékelési modellje szerint

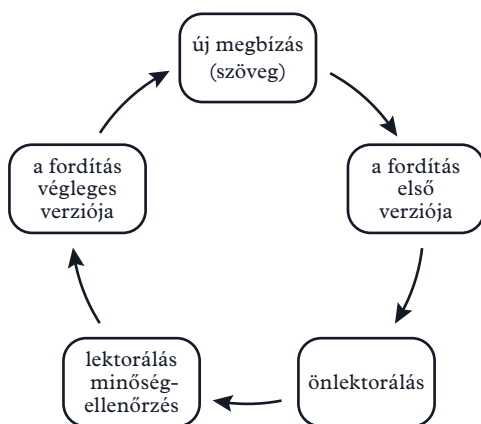
szükséges-e itt a kulturális filter alkalmazása, és a köztudottan nehéz, laikusok számára alig érthető orvosi lelet holland fordítását vajon mennyire kell közérthetővé tenni? A szöveg egy szintaktikai módosítást tartalmazott, egy szórendi hiba javítását (módbeli segédige áthelyezése a mondat 2. helyére).

A szöveg rövidegét tekintve a hibák száma magas, ám a lektor kommentárjában nem utalt érthetetlen, oda nem illő vagy ellentmondásos részekre, tehát a fordítás hibáival együtt érthető színvonalú volt egy anyanyelvű számára. A leírtak alapján a fordító nem rendelkezett anyanyelvi szintű kompetenciával B nyelven, és szemmel láthatóan gyakorlata sem volt a leletek hollandra fordításában, de fordítása elfogadható volt, egyik hiba sem nevezhető kritikusnak.

A fentiek az egynyelvű lektorálás eredményei, amelyek nem térnek ki az információ átadásának esetleges sikertelenségére. A fordítóiroda minőségellenőrzése azonban három hibát is talál: a fordító elírta a beutaló orvos nevét, és két ponton a szövegben kimaradt a leírt képletek mérete. Ez utóbbi hiba kritikusnak értékelhető, hiszen lényeges információ maradt ki a lelet fordításából. Ezek a hibák a fordító figyelmetlenségének, sietségének tudhatók be. A számok kihagyását egy fordítástámogató szoftver minőségellenőrző funkciója is jelezte volna, így megkímélve a fordítót a hibával járó presztízavesztéstől.

A fent leírt hibák javítása megtörtént, és a szöveg javított, végleges formájában eljutott a megbízóhoz. Így zárult a megbízási ciklus (2. ábra). A végleges szöveg tehát a megbízás három szereplőjének közös produktuma. A fordításban aktív szerepet játszóké érdeke, hogy a közös munka lezárását újabb ciklusok kövessék. A ciklusban a fordítóiroda és a lektor értékeli a fordító munkáját, az ügyfél pedig az irodáét. A végleges verzió használhatóságáról, érthetőségéről a felhasználó orvos tudna véleményt mondani.

2. ábra

A fordítási megbízás ciklusa

4.2. A mammográfiai ultrahang fordításának értékelése: nyelvi és szolgáltatói hiányosságok

Az értékelés első aspektusa a fordító nyelvi kompetenciája, amelynek része a forrásnyelvi szöveg megértése, és annak átültetése B nyelvre. A szöveg műfaja orvosi fordítás, amely Wakabayashi (1996) szerint a következő három területen okozhat nehézséget: a tematikai tudás, az orvosi terminológia és az orvosi nyelvezet ismeretének területén. Esetünkben tehát a nyelvi kompetencia szorosan összefonódik a tematikai, illetve információkereső kompetenciával. A lektori javítások a fordító B nyelvi kompetenciájának hiányosságaira mutatnak. Az 1–10. javítás (lásd a 2. táblázatot) esetében a fordító nincs tisztában a holland leletekben használt nyelvi konvenciókkal (bár érdemes megjegyezni, hogy megoldásai érthetőek a lektor számára). Az interkulturális kompetencia hiányosságának róható fel, hogy az *axilla* és a *mamma* kifejezéseket latinul hagyja, holott a lektor szerint ez inkább hollandul, a testrészek köznyelvi holland nevén fordulna elő egy leletben (3. és 7. javítás). A 11–13. javítás szintén a nyelvi kategóriába sorolható. A fordító a szövegben előforduló latin kifejezéseket magyar helyesírással veszi át, gondolván, hogy egy harmadik nyelvről van szó. Az orvosi latin szavak holland alakja azonban nem egyezik a magyaréval: itt ismét a nyelvi, az információkereső és az interkulturális kompetencia hiányosságairól van szó; a fordító ismerhette volna a konvenciókat, vagy ellenőrizhette volna a helyesírássukat. A hibák azonban a minor kategóriába sorolhatók, a lektor kisebb változtatásokkal javítja azokat. A 14. javítás, egy szórendi módosítás szintén a minor nyelvi hibákhoz sorolható.

A fordítóiroda által kiszűrt hibák: a képletek leírásából hiányzó két méret a kritikus hibák közé sorolható, okai azonban nem a nyelvi kompetencia hiányára vezethetők vissza, inkább figyelmetlenségnek és az önlektorálás pontatlanságának tudhatóak be, amely a szolgáltatói kompetencia hiányossága. A fordítóiroda valószínűleg egy fordítástámogató szoftver minőségellenőrzőjével találta meg a hibát, amely a forrás- és célszövegmensekben fellelhető számokat ellenőrzi. Ez a lehetőség a fordító előtt is nyitva állt. Ha nem tudta a szoftver ezen funkcióját használni, az műszaki-technikai kompetenciájának hiányosságára utal. A fordítóiroda által nehezményezett harmadik hiba, az orvos nevének elírása szintén figyelmetlenségből fakad, a fordító szolgáltatói kompetenciája tűnik fel rossz fényben emiatt.

A fentiek fényében megállapíthatjuk, hogy a B nyelvre fordított lelet valóban tartalmazott nyelvi hibákat (összesen 17 javítást kellett átvezetni a fordítás végső verziójába), de az anyanyelvi lektor javítása segítségével magas nyelvi színvonalú szöveg született. A tény, hogy nem orvosi szakfordító végezte a fordítást, tartalmi problémákat nem okozott, de a második nyelv, a latin jelenléte nyelvi és interkulturális átváltási nehézségeket egyaránt okozott. A kritikus hibák azonban nem a B nyelvre fordításból vagy a szöveg nehézségéből adódtak, hanem a fordító igényességének hiányából. Ezeket a fordítóiroda minőségellenőrzése szűrte ki. Így három szereplő közreműködésével jött létre a végső verzió. A szereplők közül a minőségért a fordítóiroda vállalt felelősséget.

Felmerül a kérdés, hogy globálisan hogyan értékelhető a fordító, aki egy oldalnyi szövegben 17 hibát ejt? Kapna-e még hasonló megbízást az irodától, körbeér-e a fordítói megbízás ciklusa? Tekintettel a fordítási megbízás többszereplős voltára, és a tényre, hogy a végső felelősség a fordítóiroda kezében volt, a válasz lehet igen, bár a fordító a megbízásból a leírt hibák miatt nyilvánvalóan presztízavesztéssel került ki.

4.3. A klinikai zárójelentés leírása

A második esettanulmány több szempontból is hasonló az elsőhöz: ismét magyar nyelvű orvosi leletek hollandra fordítása képezi a fordítási megbízás tárgyát, és egy fordító ismét A nyelvről B nyelvére fordítja a szövegeket. A szöveg egy vesetumor kórtörténete, három dokumentum: egy klinikai zárójelentés, egy kórszövetani lelet és egy ambuláns kezelőlap. A dokumentumok szerzői minden bizonnyal a pácienset kezelő magyar orvosok.

A két eset fordítója és lektora nem azonos, azonban ismét nem orvosi szakfordítót kér fel egy magyarországi iroda. A körülmények: a piaci helyzet, a nyelvpár ritkasága és a sürgősség ebben az esetben is meghatározó. A különbség, hogy az ügyfél, valószínűleg a páciens vagy egyik hozzátartozója, első megkeresésekor nem kér lektorálást az irodától (feltehetően anyagi megfontolásból). A fordítás célja valószínűleg az, hogy egy külföldi gyógykezelés során az ottani orvos lássa a páciens kórtörténetét.

A fordítást kézhez kapva az ügyfél úgy dönt, szeretné lektoráltatni a fordítást, mivel észrevesz egy magyar rövidítést a hollandra fordított szövegben, és úgy érzi, a minőség biztosítása érdekében érdemes lektorálást kérni. A fordítóiroda egy magyar anyanyelvű hollandos fordítót kér fel a lektorálásra, így a vizsgált esetben az első és a lektorált fordítás a két vizsgált szövegverzió. Az első eset tanulmányozásakor felvetett tényezők: a nyelvpárban dolgozó fordítók kis száma és a fordítás költségei itt még többet nyomnak a latba, hiszen három, összesen 1911 szót számláló szöveg fordításáról van szó.

A szöveg általános jellemzőit a 3. táblázat tartalmazza. A szótípusok és szövegszók arányát tekintve megállapíthatjuk, hogy a leletek, a forrásnyelvi szövegek, a nehezen érthető kategóriába sorolhatók, és jelentős tematikai háttérrel igényel fordításuk. A lektor a három szövegben összesen 50 különböző módosítást hajtott végre (ismétlődésekkel), amelyekből 15 érintette kritikusan az információ átadásának sikerességét, tehát betoldásról, kihagyásról, és néhány esetben a fordítás hiányáról van szó.

3. táblázat

A klinikai zárójelentés szövegcsoporthoz jellemzői

	Klinikai zárójelentés	Kórszövettani lelet	Ambuláns kezelőlap	Összesen
szószám	978	633	300	1911
szótípusok/szövegszók	87%	74%	83%	
lektori javítások	28	15	7	50
ebből kritikus	7	6	2	15
betoldás/kihagyás	2	4	0	6
fordítás hiánya	5	2	2	9

Mivel két hasonló eset bemutatása a tanulmány célja, az első esetről bemutatott részletes lektori hibalistát most az első, rövid szöveghez hasonló hosszúságú mintán fogom bemutatni. A vizsgálat fókuszában a szövegverziók változása áll, ezért az elemzést a második szövegcsoporthoz egyik legproblémásabb szövegrészletén végeztem el a lektorált szöveg változtatásai alapján. A szövegrészlet a kórszövettani lelet része, a *Pathológia Vizsgálat* rész, amely a tumor makro- és mikroszkópos vizsgálatának leírása. A részlet hosszúsága 260 szó, ebből 35 latin kifejezés (a szavak 13%-a). A szótípusok és szövegszók aránya 79%, igen magasnak mondható. Az átlagos mondathosszúság 11 szó/mondat.

4. táblázat

Lektori javítások a 2. szövegmintában

Forrásszöveg	Fordítás	Lektorált fordítás
Lexikai és morfológiai módosítások		
1. Pathológia Vizsgálat	Patologie Onderzoek	Patologisch Onderzoek
2. eosinophil	eosinophil	eosinofiel
3. a magatypia fokozott	magatypia toegenomen	nucleaire atypie is toegenomen
4. Adenocarcinoma	Adenocarcinoma	Adenocarcinoom
5. cytoplasmájuk	hun cytoplasm	hun cytoplasma
6. 400-szoros nagyításon is csak elvétve láthatók	bij een vergroting van 400x nucleoli sporadisch zichtbaar	bij een vergroting van 400x zijn nucleoli alleen sporadisch zichtbaar

A vizsgált szövegrész 13 lektori javítást tartalmaz. Az első négy a lexikai és morfológiai problémákhoz sorolható. Az első javításnál a holland címben egy

jelzőre, nem főnévre van szükség az értelmes cím megalkotásához. A 2. és 4. javítás esetén a fordító változatlan helyesírással átveszi a magyar szövegben található latin kifejezéseket, pedig pár egyszerű Google keresés is megmutatná, hogy a holland orvosi szövegekben mások a konvenciók. A 3. javítás egy kritikus hibát tesz helyre. A *magatypia* szót megértés nélkül átemeli a célszövegbe a fordító, nem ismeri fel, hogy itt egy magyar és egy latin szó összetételéről van szó (*mag+atypia*). Az 5. javításban helytelen a *cytoplasma* holland alakja. A 6. javításban kimaradt a fordításból a *csak* határozószó.

5. táblázat

Lektorai javítások a 2. szövegmintában (folytatás)

Forrásszöveg	Fordítás	Lektorált fordítás
Szintaktikai módosítás		
7. Tumortávoli veseparenchyma	Verre tumor parenchym is...	Het nierparenchym ver van de tumor is...
8. cytoplasmájuk világos	hun cytoplasm licht...	hun cytoplasma is licht...
9. 400-szoros nagyításon is csak elvétve láthatók	bij een vergroting van 400x nucleoli sporadisch zichtbaar	bij een vergroting van 400x zijn nucleoli alleen sporadisch zichtbaar
10. áltokkal határoltan	niet omgeven door een pseudocapsule	omgeven door een pseudocapsule
11. A daganat áltokkal határoltan, expansívan növekszik...	De tumor, niet omgeven door een pseudocapsule ... groeit expansief...	De tumor, omgeven door een pseudocapsule, groeit expansief...
12. a tumor távoli veseparenchymában...	... in tumor verre nierparenchym...	... in het nierparenchym ver van de tumor...
13. a magatypia fokozott	magatypia toegenomen	nucleaire atypie is toegenomen

A 7. példában tükörfordítást kapunk az amúgy magyar szóhasználatától is idegen *tumor távoli* jelzőre, amely a hollandban mint indoeurópai nyelvben jellemzően balról jobbra helyeződne át (Klaudy 2009). A mondat szintű javításokban többször előforduló probléma a magyar mondatok névszói állítmányának fordítása; itt a hollandban minden esetben szükség van a ragozott létigére, ám a fordításban ez nem jelenik meg. Erre példa a 8., 9. és 13. javítás. A 10. javítás ismét kritikus hiba: a mondatban megjelenik egy felesleges tagadás, amely ellenkezőjére változtatja a jelentést. Az áltokkal határolt daganatból a fordításban áltokkal nem határolt lesz, feltehetőleg figyelmetlenségből. A 11. javításban szórendi javítást láthatunk, az ige a mondat 2. helyére kerül. A 12. javítás egy hiányzó határozott névelőt told be.

A fenti javításokat a fordító áttekintette, szövegét eszerint módosította, és a javított verzió eljutott az ügyfélhez. A második eset abban különbözik az első-

től, hogy a fordítás első verzióját kapja kézhez az ügyfél, és ő kéri a lektorálást, tehát már előbb megjelenik egy értékelési pont – amelyen az ügyfél értékelése szerint nem elégséges a fordítás minősége. Az iroda a lektor értékelését is kikéri, igaz, csak egy-két mondatban, hogy általában milyennek találta a fordítást.

4.4. A klinikai zárójelentés fordításának értékelése

Az értékelés első aspektusa ismét a fordító nyelvi kompetenciája. A 13 lektori javításból 11 egyértelműen a fordító forrás- és célnyelvi kompetenciájának hiányosságából fakad. Négy esetben (1., 2., 4. és 5. javítás) a latin terminusok célnyelvi alakja hibás. A 3. javításban egy magyarul hagyott terminust kell lefordítani. Ennél a kritikus hibánál érdemes megjegyezni, hogy a hiba figyelmetlenségből és gondatlanságból egyaránt fakadhat, hiszen ilyesmi csak úgy maradhat a fordításban, ha a fordító már a forrásszövegben sem értette meg a terminust. Ebben az esetben a fordítói szolgáltatás hiányosságáról beszélünk (amely kapcsolódik az információkereső és a tematikus kompetencia alacsony színvonalához). A 6. javításban kihagyott szó szintén a szolgáltatói színvonal, az igényesség hiányára utal, bár a hiba kritikusnak nem nevezhető.

A 11. javításban megjelenő betoldás szintén kritikus, hiszen a tumorról szóló leírás a tagadás felesleges betoldásával az ellenkezőjére változik, itt ismét a szolgáltatói kompetencia hiányosságára kapunk bizonyítékot. A 7–9. és 11–13. javítások szintén a nyelvi kompetenciát érintik, és a minor hibákhoz sorolhatóak.

A fordítás minőségének objektívabb megítélése céljából a szöveg vizsgált részét elküldtem egy holland anyanyelvű orvosnak is, aki a szerinte nyelvi hibás és érthetetlen részeket jelölte be. (A felkért orvos ifjúsági orvosként tevékenykedett, onkológust sajnos nem sikerült találni.) Javításában két, a lektor által is említett kritikus hibát jelölt meg (3., 7.) és két latin terminus helyesírását javította (2., 4.). Ezek a hibák tehát a nem lektori szemmel olvasó, az eredeti szöveget nem ismerő felhasználó számára is zavaróak voltak.

A hibák kompetenciaszempontról elemzése azt mutatja, hogy a vizsgált szövegrészletben számszerűleg sok a javítás, és ezeknek többsége nyelvi jellegű. Az első esettel összehasonlítva ismét megfigyelhetjük a latin terminusok holland helyesírásának kihívásait. A figyelmetlenség és az ebből adódó presztízsveszteség a második fordítónál is jellegzetes. A szövegrészlet kritikus hibái figyelmetlenségre, sietségre utalnak. Feltételezhető, hogy a nehezen értelmezhető, hosszú mondatokból álló, a fordító számára szokatlan tematikai háttérű orvosi szöveg olyan mértékben veszi igénybe a fordító figyelmét, hogy elsiklik egyes mondatok értelme felett. A második fordító a fordítóiroda és a lektor szakmai támogatása nélkül nem tűnik alkalmasnak a feladat felelős végrehajtására. A fordítói szolgáltatási kompetencia szempontjából nézve talán az lett volna a kompetens döntés, ha nem vállalja, vagy csak lektorálással vállalja a szöveget, így megosztva a végső verzió tartalmáért vállalt felelősséget.

5. A vizsgálat eredményei

Az első hipotézis, miszerint a megbízás jellegéből és a fordítók háttéréből adódóan a nyelvi és a tematikai kompetenciában mutatkoztak hiányosságok, csak részben megerősíthető. Mindkét esetben megjelentek a latin terminusok átírásával kapcsolatos problémák és a nyelvi pontatlanságok. A latin terminusok helyesírására tehát érdemes felhívni az orvosi szöveget fordítók figyelmét, ha nem jártasak ezen a területen. A probléma több alkompetenciát egyszerre érint: az erősebb tematikai háttér vagy az igényesebb információkereső stratégiák is segíthettek volna kiküszöbölni a problémákat.

A második hipotézis szerint a több szereplő (a fordító mellett a lektor és a fordítóiroda korrektora) és közreműködésük által a több javított szövegverzió egyértelműen magasabb minőséghez vezet. Ha tehát egy fordítóiroda olyan megbízást kap, amelyhez nem sikerül már tapasztalt, a szakterülethez értő fordítót szerezni, akkor a minőség érdekében mindenképp úgy érdemes elfogadni a megbízást, ha tud több szereplőt (fordítót és lektort) építeni a folyamatba, hiszen megbízottként az iroda felelős a minőségért. Ez a hipotézis tehát megerősítésre került a két eset vizsgálata nyomán: az elsőben a megbízás része volt a többlépcsős lektorálás. A második esetben pedig a fordítás első verziójával elégedetlen ügyfél kérte azt.

Visszatérve a kutatás kérdéseire megállapíthatjuk, hogy az orvosi leletek fordítása szakértelmet és fordítói tapasztalatot igénylő feladat. A leletek nehezen érthető, orvosi és latin terminusokat tartalmazó és nagy téttel bíró szövegek. A különböző fordítói kompetenciák magas színvonalát igénylik, és az esetleges hiányosságok professzionális kompenzálását a fordító saját munkáján, és a megbízott fordítóiroda vállalásán belül egyaránt. Az önlektorálás mellett ezért szükséges további személyek bevonása a javítás folyamatába.

A lektorálás folyamata egyértelműen javított a szövegek minőségén, nyelvi és tartalmi szempontból egyaránt. Mindkét fordítás tartalmazott kritikus hibákat. Az első esetben a fordítás már javított állapotban, ezek nélkül került a megbízóhoz, míg a második esetben az ügyfél vett észre ilyen hibát a fordítás első verziójában, és így került sor a lektorálásra.

Az utolsó kérdésre, a fordító piaci hiányosságaira rátérve visszautalnék a 4. rész végén már megállapított fordítói szolgáltatás gyengeségeire. Érdemes elgondolkodni rajta, hogy az adott piaci helyzetben, ahol nem áll rendelkezésre tapasztalt szakfordító egy adott szakterületen és nyelvpárban, kié a felelősség a fordítás minőségével kapcsolatban? Ha egy fordítóiroda rendszeresen kerül olyan helyzetbe, hogy ilyen jellegű megbízásokat fogad el, a lektorálási tapasztalatok alapján akár rövid segédlettel is támogathatja a kevésbé tapasztalt fordítók munkáját. Előfordulhat, hogy máskor is igent mond egy megbízásra hasonló körülmények közt, hiszen az iroda érdeke, hogy a megbízási ciklus újrainduljon.

6. Következtetések

Mikor esettanulmányok keretében vizsgálunk meg egy jelenséget, a kutatás fő kérdése: mit tanulhatunk az esetből (Stake 2000)? Bár a vizsgálat eredményei nem általánosíthatóak, az olvasónak mégis több motívum ismerős vagy éppen új és tanulságos lehet, és át tudja azokat vinni saját gyakorlatába (*transzferabilitás*).

A jelen tanulmány, bár csupán két fordítási megbízás lépéseire és két rövidebb szöveg verzióinak vizsgálatára tért ki, mégis több szempontból tanulságos. Az esetet belülről vizsgálva a lektorálások tanulságosak a fordítók számára. A fordítói kompetenciamodell egyik fontos eleme, hogy a fordító mint szolgáltató élethosszig tartó tanulásra kötelezi el magát, és minden megbízással fejlődik kompetenciája. A fordítóirodák szempontjából tanulságos, milyen kihívások várhatók egy bizonyos fordítási helyzetben. Például ha nem egy szakfordító kap egy orvosi szöveget, és ráadásul B nyelvre fordít, érdemes felhívni a figyelmét a latin terminusokban rejlő buktatókra, és arra a tényre, hogy a leletekben azok a leírások, amelyek egy betegség lényegi jellemzőit taglalják, különösen nehezek, nagy a tétjük, intenzív figyelmet és pontosságot kívánnak a fordítótól. További tanulság, hogy a leírt helyzetben több szereplő bevonására volt szükség a minőségi fordítás elkészítéséhez.

Az esettanulmány leírása hasznos eszköz a fordításoktatásban is, különösen, ha egy fordítás és annak lektorált változata is rendelkezésünkre áll. Mint fentebb említettem, ablakot nyithatunk ezzel egy különben zárt világra, és oktatási keretek közt akár szimulálható is a fordítási megbízás. Mivel a valós megbízások szövegei bizalmas tartalmúak, természetesen csak anonimizált formában használhatóak fel.

Tanulágként említhető még a tény, hogy egy fordítási megbízáson belül több ponton is mérlegre kerülhet a fordító munkájának értéke, és az értékelés a fordítót, az irodát, de akár a lektort is érintheti. A felelősség tehát közös, fontos, hogy több lépcsőn át jusson el a fordítás a végleges verzióig, és lényeges része a fordítási folyamatnak a változások követése.

Irodalom

- Chodkiewicz, M. 2012. The EMT framework of reference for competences applied to translation: perceptions by professional and student translators. *The Journal of Specialized Translation* No. 17. 37–54.
- Dróth J. 2011. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* XIII. évf. 2. szám. 5–36.
- Esfandiari, M. R., Rahimi, F., Vaezian, H. 2017. The EMT framework: prioritized competences and what else to add? *The Journal of Language Teaching and Learning* Vol. 7. No. 1. 79–99.
- Eszenyi R. 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. ELTE Eötvös Kiadó. 11–20.

- EMT Expert Group 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. Elérhető: http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf. Letöltve: 2014.05.21.
- Golnhofer E. 2001. *Az esettanulmány*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Holz-Mänttari, J. 1984. *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- House, J. 1977. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- House, J. 2015. *Translation quality assessment. Past and present*. New York: Routledge.
- Klaudy K. 2007. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 253–261.
- Klaudy K. 2009. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Lengyel I. 2013. A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben. Doktori értekezés. ELTE, Budapest.
- Lincoln, Y., Guba, E. 1985. *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills: Sage.
- Martínez, Melis N., Hurtado Albir, A. 2001. Assessment in translation studies: Research needs. *Meta* Vol. 6. No. 2. 272–287.
- Montalt, V., González-Davies, M. 2014. *Medical Translation Step by Step. Learning by Drafting*. London: Routledge.
- Neubert, A. 2004. Case studies in translation: the study of translation cases. *Across Languages and Cultures* Vol. 5. No. 1. 5–21.
- Nord, C. 1991. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- PACTE 2000. Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In: Beeby, A., Ensinger, D. & Presas, M. (eds) *Investigating Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 99–106.
- Reiss, K. 1973. Der Texttyp als Ansatzpunkt für die Lösung von Übersetzungsproblemen. *Linguistica Antverpiensia* No. 7. 111–27.
- Stake, R. E. 2000. Qualitative case studies. In: Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (eds) *The SAGE handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage. 443–466.
- Sturman, A. 1994. Case Study Research methods. In: Postlethwaite, T. N., Husen, T. (eds) *The International Encyclopedia of Education*. 640–646.
- Wakabayashi, J. 1996. Teaching medical translation. *Meta* Vol. 41. No. 3. 356–365.
- Williams, M. 2009. Translation Quality Assessment. *Mutatis Mutandis* Vol. 2. No. 1. 3–23.

A dokumentáció és a dokumentum- menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal¹

Fóris Ágota, Faludi Andrea

E-mail: foris.agota@kre.hu; faludi.andrea@leg.eu

Kivonat: A fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszik a *dokumentáció* és a *dokumentum-menedzsment* területe. E tanulmány célja a két terület behatárolása, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása. Részletesen áttekintjük a dokumentációs munka fő fajtáit, ezek a szakírás, a szakfordítás, és a műszaki dokumentáció, és azt is bemutatjuk, hogy milyen szoftverek, szabványok segítik, és milyen törvény szabályozza a dokumentációt írók, fordítók munkáját.

Kulcsszavak: dokumentáció, dokumentum-menedzsment, szakírás, szakfordítás, terminológia

1. Bevezetés. A dokumentumok és kezelésük

A fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszik a *dokumentáció* és a *dokumentum-menedzsment*² területe.³ E tanulmány célja a két terület behatárolása, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása.

A dokumentáció célja a tartalmat olyan formában reprezentálni (pl. írott, képi, szóbeli) és olyan médiaformátumban (dokumentum, adatbázis, épület),

¹ Ezúton szeretnénk megköszönni a Language Experts Groupnál dolgozó kollégák sokéves támogatását.

² A helyesírás kérdése: a *dokumentum-menedzsment* összetételt sokféleképpen írják (egybe, kötőjellel, külön), de a szakmai írásokban a kötőjeles írásmód a leggyakoribb, ezért mi is ezt az írásmódot választottuk.

³ A Károli Gáspár Református Egyetemen 2011 óta folyó terminológia mesterképzés keretében a dokumentációs ismereteket a „Terminológia-menedzsment, terminográfia és dokumentáció” tárgy három kurzusából az egyik szeminárium keretében oktatjuk. A terminológia-menedzsment és terminográfia kurzusokat 2012 óta Tamás Dóra tartotta, és ő dolgozta ki a tananyagukat is. 2014-ben B. Papp Eszter, a LEG Zrt. terminológusa és Kovács György, a LEG Zrt. fordítóiroda vezetője kapcsolódtak be a kurzusba úgy, hogy a dokumentáció – elsősorban a műszaki dokumentáció – területére dolgoztak ki tananyagot. Ennek részleteiről lásd Faludi et al. 2017.

amely megfelel a felhasználó igényeinek (kicsoda, milyen információi vannak, és mire van szüksége).

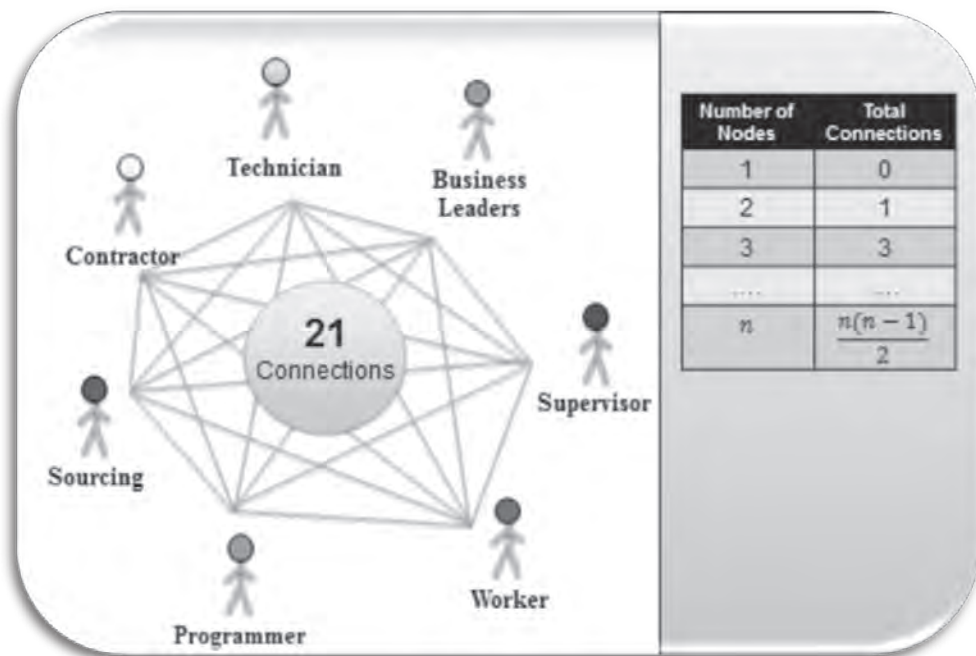
Az iratok, közokiratok, különféle dokumentumok – röviden az írott anyagok – tárolásának, megőrzésének, visszakereshetőségének biztosítása tudományos, közigazgatási, vállalatirányítási szempontból mindig is nagy jelentőséggel bírt. Ezeket a dokumentumokat mindig tárolták valamilyen rendszerekben. A számítógépek ilyen célokra történő felhasználása előtti időkben ezt iratkezelésnek, irattározásnak, ügyvitelnek hívták, az iratoknak különféle tartalmi és formai követelményei voltak, megőrzésük során pedig iktatással tárolták őket (lásd pl. Dobay 1996, Sille 2000).

1.1. Dokumentum-menedzsment

Amikor megkezdődött a számítógépek ilyen irányú alkalmazása, akkor először különböző helyeken és módokon tárolták a dokumentumokat, ezt nevezték *dokumentum-tárolásnak* (EN document storage). A dokumentum-tárolás jellemzői: hálózati meghajtók sok alkönyvtárral; nincs információkezelési szabályzat; és nehéz megtalálni a dokumentumokat. Az ilyen típusú rendszerekben csak egydimenzionális keresés lehetséges, pl. vagy szerző, vagy cím alapján, de összetett keresés nem lehetséges.

A *dokumentum-menedzsment* (EN document management) *rendszerek* arra lettek kifejlesztve, hogy a dokumentumokat rendszerezetten lehessen tárolni és visszakeresni, összetett (multidimenzionális) kereséssel. A dokumentum-menedzsment főbb jellemzői: ellenőrzési készletek (EN set of controls) a dokumentumok életciklusának menedzselésére; támogatja, hogy információt könnyen lehessen megtalálni és közzétenni; támogatja a kollaborációt (megosztás, közös szerkesztés stb.). Ha csak egyféleképpen kategorizálunk egy dokumentumot, akkor csak *egyféle úton* lehet megtalálni (egydimenzionális keresés). Ha új utakat találunk a fájlok kategorizálására, és többféleképpen csoportosítjuk őket, akkor *többféle úton* is meg tudjuk találni azokat (multidimenzionális keresés). Az üzleti és ipari folyamatoknak sok résztvevője van, és az a jó, ha mindegyikük hozzáfér az adatokhoz, vagy pedig az, ha többféle adatot tesznek számukra hozzáférhetővé (lásd 1. ábra). A dokumentumokról úgynevezett *metaadatokat* tesznek közzé. A cél az, hogy leírható, kereshető tartalmat hozzanak létre (Kerner 2015).

A wikipédia.hu oldala szerint a tartalomkezelő rendszereknek számos fajtája van attól függően, hogy milyen munkafolyamatok támogatására alkalmasak. A *dokumentum-menedzsment rendszer* (EN document management system) a *tartalomkezelő rendszerek* (EN content management system) egyik fajtája. A vállalati tartalomkezelő rendszereknek többféle fejlettségi foka van, ezekről lásd részletesen Tay–Chin 2011). A dokumentumkezelő rendszert önállóan is be lehet vezetni, de része lehet akár az átfogó vállalati irányítási rendszernek. E rendszerek fejlesztése az informatika fejlődő területe, Magyarországon is számos cég kínál dokumentumkezelő, iratkezelő rendszereket (pl. DMSone, Konica Minolta, T-Systems Magyarország). Fő felhasználási területei az adminisztráció, iratkezelés, iratok elektronikus tárolása, szerződések, számlák, határidők tárolása és hozzáférhetőségének biztosítása, különböző adatok, in-

1. ábra

Mindenkinek másfajta információra van szüksége, és másképpen értelmezve. A lehetséges létrejövő kapcsolatok számát az ábra jobb oldalán levő képlettel számolhatjuk ki (Kerner 2015)

formációk elérésének biztosítása, az iratokhoz történő hozzáférések, módosítások dokumentálása stb. „A dokumentum menedzsment fogalom az iratok teljes életciklusához kapcsolódó valamennyi folyamatot magába foglalja azok előállításától (például számlázás) archiválásukon vagy elküldésükön át az esetleges nyomtatási szolgáltatásokig” (Timár 2012: web). A kis- és nagyvállalatok, a közsféra és az oktatás területén egyaránt fontos a megfelelően biztonságos irattározás, a visszakereshetőség és a nyomonkövethetőség biztosítása. (A Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Karának Információrendszerek Tanszékén van pl. dokumentum-menedzsment tantárgy.)

Fordítócégek számára speciális dokumentumkezelő rendszereket fejlesztettek ki, ilyenek például a Plunet, az XTRF, a Projetex vagy az SDL által fejlesztett SDL TMS. Az első hármat – bár kifejezetten fordítóirodák számára készült – projektvezetői rendszernek tekintik a fejlesztőik, az utóbbit viszont Translation Management Systemnek nevezik. Ezek annyiban különböznek az általános projektvezetői rendszerektől, hogy sikeresen működnek együtt a különböző fordítástámogató szoftverekkel, képesek az azok által készített analízisek feldolgozására, vagy akár a fordítandó fájlok fordítástámogató eszközökbe történő automatikus integrálására (természetesen fájlformátumtól függően).

1.2. Dokumentum-menedzsment a könyvtárakban – a „könyvtári dokumentáció”

A dokumentációval többféle megközelítésből többféle tudományterület foglalkozik. A dokumentációval kapcsolatban levő egyik jelentős tudományterület az információtudomány (más néven könyvtártudomány), amely az információk kinyerésével, gyűjtésével, tárolásával és újrafelhasználásával foglalkozik. A szakterület alapfogalmait az UNESCO által 1976-ban kiadott négy nyelvű terminológiai szótár, a *Terminology of documentation* (a továbbiakban: *Tod*) gyűjti össze. A szótár a *dokumentáció* fogalmát az alábbiak szerint összegzi: „The continuous and systematic processing of documents or data, including e.g. location, identification, acquisition, analysis, storage, retrieval, circulation and preservation for the specialized information of users”, vagyis: Dokumentumok és adatok folyamatos és rendszerezett kezelése, beleértve az elhelyezést, azonosítást, feltárást, elemzést, tárolást, visszakeresést, újrafelhasználást és megőrzést a szakemberek számára (Ford. F. A.). Ez a dokumentum elsősorban a tárolást és a visszakereshetőséget jelöli meg a dokumentáció céljaként.

A dokumentumokból kinyert információkat terminológiai egységek segítségével rendezik, az információtudománnyal foglalkozó szakemberek pedig mind az információkinyerés, mind a visszakeresés folyamatában terminológiai egységekkel dolgoznak. A szakirodalmat tanulmányozva rögtön szembetűnik, hogy a terminológia kulcsszerepet játszik a dokumentációban.

Álláspontunk szerint a *könyvtári dokumentáció a tartalomkezelő rendszerek közé sorolható*, ezen belül pedig a dokumentum-menedzsment egy speciális fajtája (a könyvtári dokumentáció és a terminológia kapcsolatáról bővebben lásd Faludi 2017).

A 2. fejezetben a dokumentációs munka két fő fajtáját mutatjuk be részletesebben, ezek a szakírás és a szakfordítás, majd a 3. fejezetben foglalkozunk részletesen a műszaki dokumentációval.

2. Dokumentáció írása és fordítása

A terminológia nemcsak a már meglévő dokumentumok kezelésében játszik fontos szerepet, hanem már a dokumentáció készítése során is: *konzisztens dokumentáció készítéséhez szükséges, hogy a szakterület terminológiai rendszere alaposan kidolgozott legyen*, amely nem csak a dokumentáció írását, szerkesztését, kezelését, feldolgozását, de esetleges későbbi fordítását is megkönnyíti. Cabré a terminológia dokumentációs célú felhasználására vonatkozóan három területet különböztet meg: „terminology is also the basis for the writing of technical texts (technical writing), for the translation of specialized texts (technical translation and interpretation) and for the description, storage and retrieval of specialized information (technical documentation)” (Cabré 1999: 50). Tehát Cabré szerint a terminológia a dokumentáció három fontos területén játszik alapvető szerepet: (1) a szakszövegek írásában („szakírás”), (2) szakszövegek fordítása és tolmácsolása során, és (3) a műszaki dokumentáció területén.

Ellentétben a könyvtári, információtudományi dokumentáció készítésével, ő elsősorban a dokumentáció írását, létrehozását tartja célnak.

A kereskedelmi dokumentáció és az információs anyagok (termékleírás, ügyfél nyelven történő ajánlatadás, nemzetközi tevékenységet végző vállalatoknál a készletek több nyelven történő irányítása és dokumentálása) a terminológiát termelési, kereskedelmi és gazdasági tényezővé alakították – írja a *Recommandations relatives à la terminologie* (Rràlt 2003: 9). E dokumentumból egyértelműen kitűnik, hogy Nyugat-Európában már a 2000-es évek elején evidens volt a dokumentáció és a terminológiai munka gazdasági jelentősége. Napjainkra a vállalatok nagy része is belátta a terminológiai munkafolyamatok bevezetésének szükségszerűségét. 2012-ben a német terminológiai egyesület szimpóziumán elhangzott (idézi Tamás 2012), hogy egyre elfogadottabbá válik az a tény, miszerint a terminológia hozzájárul a vállalati dokumentumok állandó magas minőségének eléréséhez, a fordítási költségek csökkentéséhez, az egységes belső terminushasználathoz és az ügyfelek elégedettségéhez.

2.1. Szakírás

A *szakírás* – szorosabb értelemben – a műszaki dokumentáció szövegének megfogalmazását jelenti, de elválaszthatatlan a műszaki dokumentáció azon funkciójától, hogy az információ megfelelő struktúrában kerüljön leírásra, tárolásra, és újrafelhasználhatósága is könnyű legyen. Ezért célszerű készítésükhöz olyan szoftverek használta, amelyek a fentieket támogatják.

Napjainkban a folyamatok megértéséhez gyakran képeket, videókat veszünk igénybe, azonban a műszaki dokumentációk a legtöbbször ennél jóval „hagyományosabb” formákban jönnek létre. A dokumentációkhoz legtöbbször nehéz és sokszor megtévesztő szöveggel jutunk csak hozzá, és nem szokatlan, hogy a dokumentációban alig találunk képet vagy audiovizuális tartalmat, amely megkönnyítené a befogadást. Sokszor problémát jelent az is, hogy a dokumentációkészítők (szakírók, EN technical writers) nem férnek hozzá közvetlenül a tervezési adatokhoz vagy a prototípusokhoz. Külön dokumentációkészítésre szakosodott vállalatok jöttek létre, amelyek gyakran a termeléstől távol (olykor más kontinensen), a megrendelő által nyújtott kép- és töredezett szövegelemekből kénytelenek összeállítani a szükséges dokumentációkat. Ráadásul a dokumentációkészítést gyakran későn kezdik meg, így az akár a termék piacra kerülését is lassíthatja. Ha pedig a terméken változtatnak valamit, akkor a dokumentáció módosítása is sok időt vehet igénybe.

Dokumentáció készítésekor az egyik legfontosabb, hogy a szövegét ne lehessen félreérteni, *egyértelmű, szakszerű és határozott* kijelentéseket tartalmazzon. Az egyértelműség és szakszerűség kulcsa a *megfelelő, pontos és konzisztens terminológia*használat.

A dokumentáció tartalmát, tagolását, formai felépítését, megjelenítését Magyarországon is bevezetett (de magyar nyelven sajnos még nem elérhető) szabványok rögzítik. A teljesség igénye nélkül például a következők: MSZ EN 62023:2001 *Műszaki tájékoztató és dokumentáció felépítése*, MSZ EN 82079-1:2013 *Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész:*

Általános elvek és részletes követelmények, MSZ EN ISO 11442:2006 Termékek műszaki dokumentációja. Dokumentumkezelés.

Az eleve nemzetközi megjelenésre készülő dokumentációt célszerű úgy készíteni, hogy több nyelvre való fordítása a lehető legegyszerűbb legyen. Ennek fontos eleme az említett egyértelmű és pontos fogalmazás, amelynek egyik velejárója az egyszerűség is. Többszörösen összetett mondatok helyett érdemes tómondatokban, egyszerű utasításokban, a lényegre koncentrálni kifejtetni a tartalmat. Egyben kerülendő a kulturálisan meghatározott jellemzők használata. Egy egyszerű példát tekintve: nem szerencsés a pénznemek pontos összegekkel való használata, ha csak általánosságban szeretnénk kifejezni azt, hogy valamilyen szolgáltatás valamilyen összegbe kerül. Például egy nemzetközi szervizelési eljárás szervizszakemberek számára készített kommunikációs és elszámolási útmutatójában célszerű kerülni az olyan példamondatokat, mint például: „A jármű átvizsgálása 6000 jenbe fog kerülni”. Ilyenkor érdemesebb egy sablont adni: „A jármű átvizsgálása XXX jenbe fog kerülni”. Így elkerülhető, hogy a fordítási munka során rengeteg, irreleváns számszerű tétel átszámolását végezze el a fordító vagy a lokalizációval foglalkozó szakember.

Továbbá szükségszerű olyan szoftverben készítenünk a dokumentációt, amely alkalmas a legkülönbözőbb írásmódok (és -jelek) megjelenítésére. Akár közel- és távol-keleti (arab, japán, kínai, thai stb.) nyelvek biztonságos kezelésére. Egyéb olyan formai jellemzők is megfontolandók, mint például a tartalom kiemelésére szolgáló különféle jelölések lokalizációs lehetőségei. Az itt említett nyelvek egyike sem használ – az európai kultúrában egyébként teljesen általános – kis- és nagybetű megkülönböztetést. Ha a forrásszöveg mégis ilyesmit tartalmaz, akkor a kiemelést a célnyelvben más eszközökkel kell érvényesíteni. Az ilyen megfontolások mind az úgynevezett *internacionalizáció* kérdéskörébe tartoznak.

A *lokalizáció* az *internacionalizáció* „másik oldala”, azaz az eredeti dokumentáció létrehozása más nyelveken. Erről részletesen lásd pl. Snopek 2015.

2.2. Szakfordítás

A szakszövegek fordításának tipikus és elterjedt változata a műszaki dokumentáció fordítása. A fordítóirodák nagy része fordítástámogató eszközöket (CAT eszközöket) használ (lásd pl. Ábrányi 2015, Varga 2015), ezek között terminológiai adatbázisokat épít a fordítás támogatása, gyorsítása, a célnyelvi szövegek egységessé, koherenssé tétele érdekében.

A fordítási folyamat két részében jelenik meg markánsan a terminológia: a fordításelőkészítés során és a lektorálási-ellenőrzési fázisban. A fordításelőkészítési fázisban tekinti át a fordító, hogy a fordítandó szöveg milyen terminusokat tartalmaz a forrásnyelven, és megkeresi ezek célnyelvi ekvivalenseit. Ezért a szövegek terminológiai előkészítése jelentős fázisa a fordítói munkának (lásd pl. Gouadec 2002, Kurián 2003). A fordítási munkafolyamat még egyszerűbbé, gyorsabbá és koherensebbé válik, ha – egyfajta nulladik lépésként – már az eredeti szöveget is úgy írják meg, hogy a forrásnyelvi szöveg terminológiailag ellenőrzött, egységesített (a terminológia fordítási folyamatban játszott szerepéről lásd pl. Fóris 2018).

A fordítástámogató eszközök legfontosabb eszközei, a terminológiai adatbázisokon túl, az úgynevezett fordítási memóriák (TM – Translation Memory). A fordítómemória feladata a korábbi fordítások között is előforduló szövegrészek gyors felismerése és megkeresése, illetve a korábbi fordítás visszaadása az aktuális forrásszöveg fordítása közben.

Ehhez a fordítómemóriának olyan adatbázist kell fenntartania, amelyben – megfelelő felbontással – tárolva vannak a korábbi forrásszövegek és fordításaik. A fordítómemóriák a szegmentumokat fordítási egységekbe szervezik. A fordítási egység (translation unit, TU) egy forrásnyelvi szegmentum (a legtöbbször egy mondat) és CNy megfelelője által alkotott pár. (Kis 2008: 14)

A fordítóirodák a fordítási memóriákból kinyerhető egyezések alapján kedvezményt nyújtanak a megrendelők számára, így a fordítástámogató eszközökbe épített információkereső rendszerek hatékonysága nemcsak a dokumentáció célnyelvi verzióinak egységessége, de a költségek szempontjából is hangsúlyos. Az egyezések felhasználásával a célnyelvi verziók elkészítésére fordított idő is folyamatosan csökkenthető.

A fordítómemóriák eleinte úgynevezett karaktorsorozat alapú memóriák voltak, amelyek a fordítási egységek, szegmensek hasonlóságát karakterhármasok és szókettesek összehasonlításával vizsgálták. Az ilyen memóriák hiányossága, hogy csak a teljes szegmens vizsgálatára koncentrálnak, így minél hosszabb az aktuális forrásszegmens, annál kisebb a valószínűsége, hogy az adatbázisban találunk hozzá hasonlót. Így lehetséges, hogy bár a memóriában vannak olyan szegmensek, amelyek egy része teljesen megegyezik az aktuális forrásszegmens egy részével, vagy analóg szintaxist mutatnak, és csak szókincsükben különböznek, de ez mégsem eredményez valódi találatot a fordítómemória használata közben (Kis 2008: 15). Találat híján pedig marad a „nulláról” fordítás, amely nemcsak a fordító munkáját nehezíti, de a dokumentáció egységességének (mind szóhasználatban, mint a mondatszerkezetet tekintve) sem kedvez. A memóriák hatékonyságának növelésére – ahogyan Kis (2008) is írja – két út marad: karaktorsorozat alapú töredékkeresés; illetve nyelvi támogatású fordítómemória kidolgozása.

A részleges egyezések kinyerésére koncentrálnak többek között a TRINITY (TRanslation INduction via ITerative probabilitY estimation) is, amely egy olyan információkinyerő algoritmus, amely kifejezetten mondatszinten párhuzamosított korpuszokhoz készült, és alkalmas arra, hogy egyezéseket állapítson meg mondatszint alatt, és ez alapján lehetséges fordításokat kínáljon fel (Hull 1998). Mára a legtöbb fordítómemóriában elérhető az úgynevezett „fuzzy match” funkció, de ezek kidolgozottságának szintje és aprólékossága nagyon eltérő lehet. A TRINITY például parszolás után terminusszinten párhuzamosítja a szövegegységeket, statisztikai alapon, de az egyezésvizsgálat lehetne akár tagmondatszintű is.

A fordítási folyamat költségei tovább csökkenthetők (és sebessége tovább növelhető) gépi fordítási rendszerek alkalmazásával, amelyek egy adott szakterületre (doménre) is korlátozhatók a meglévő területspecifikus fordítási me-

móriák és terminológiai adatbázisok használatával. A szakterületre korlátozott gépi fordítórendszerek határozott minőségbeli különbséget mutatnak az általános célokat betölteni kívánó rendszerekkel (lásd *Google Translate*) szemben. A MorphoLogic Lokalizáció Kft. például kifejezetten nagy mennyiségű többnyelvű tartalmat előállító vállalatok és nyelvi szolgáltatók számára fejlesztette ki *Globalese* (www.globalese-mt.com) nevű rendszerét, amely neurális technológiával dolgozik, és a legnépszerűbb CAT-eszközökbe is beépíthető. A neurális technológia alapja egy olyan mesterséges neurális háló, amely – a korábbi technológiáktól eltérően – képes az úgynevezett „mély tanulásra”, sőt akár újabb és újabb neuronokat és kapcsolatokat is képes létrehozni.

A Google 2016 őszén jelentette be, hogy hosszú évek munkája során kifejlesztették az úgynevezett *Google Neural Machine Translation* (GNMT) rendszert, vagyis a neurális alapú gépi fordítást. Neurális fordítási technológia létrehozásához vektoros reprezentációk (EN word embedding) alkalmazására van szükség, amelyek képesek nyers szöveges korpuszból szemantikai információk kinyerésére. Egyik legelterjedtebb képviselőjük a Word2vec, amelyet a Google Tomas Mikolov által vezetett kutatócsoportja hozott létre. A Word2vec sekély, kétrétegű neurális hálózatok modelljeinek csoportja, amelyek képesek a szavak nyelvi kontextusainak rekonstruálására.

A Word2vec használatához hatalmas méretű korpuszra van szükség, amelyből a program több száz dimenziós vektorteret képez (web4). A lexikai elemek a vektortér egyes pontjai. A vektortérben az egymáshoz szemantikailag és/vagy morfológiailag hasonló szavak egymáshoz közel, a jelentésben eltérő elemek egymástól távol esnek. A térben vektoralgebrai műveletek is alkalmazhatók, tehát két elem szemantikai hasonlósága meghatározható a két vektor távolságaként. Továbbá a lexikai elemek pozícióját reprezentáló vektorok összege azok jelentésbeli összegét határozzák meg (Siklósi–Novák 2016). A Word2vec szabadon hozzáférhető, azonban használatához nemcsak hatalmas korpusz, hanem hatalmas számítógépes teljesítmény is szükséges. Magyarországon az MTA-PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport jelenleg is kutatja felhasználási és továbbfejlesztési lehetőségeit (pl. Siklósi–Novák 2016, Prószéky 2017).

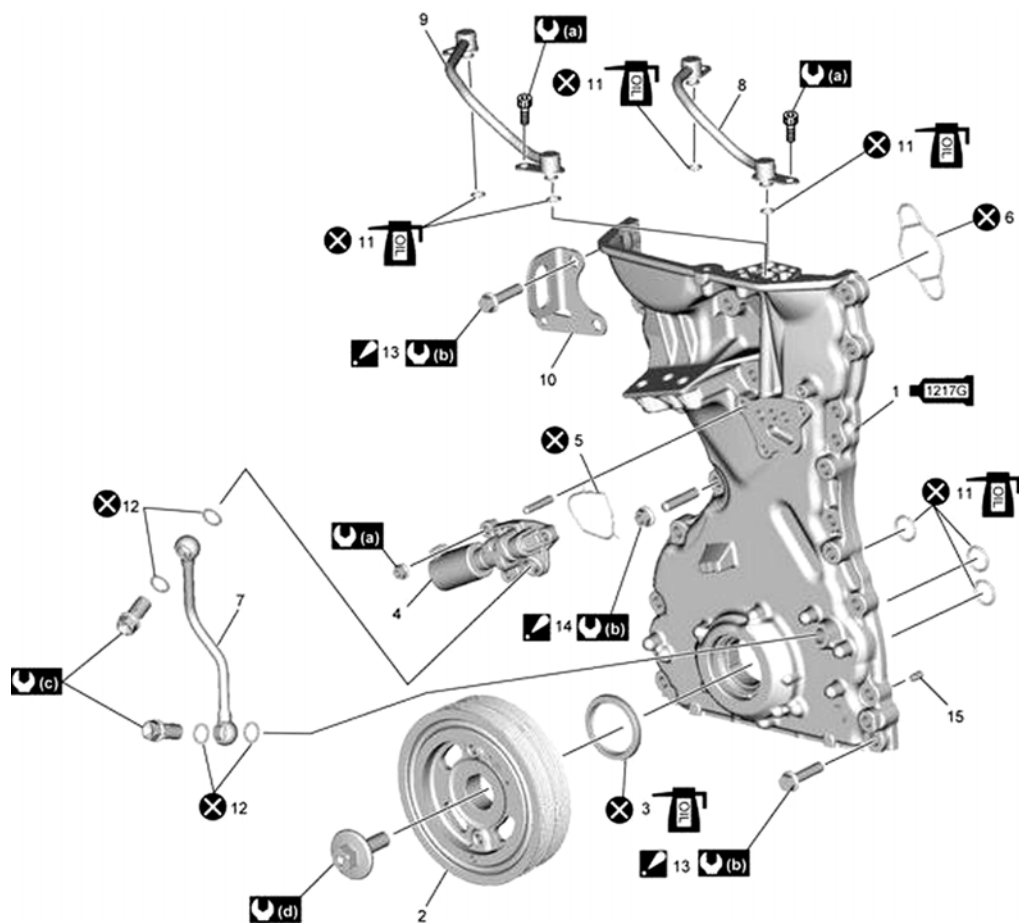
3. Műszaki dokumentáció

A műszaki területen dolgozó szakemberek műszaki dokumentációban rögzítik elképzeléseiket, amelynek két fő része a szöveges- és a rajzdokumentáció (pl. 2. ábra). A szöveges dokumentáció tartalmazza a szükséges engedélyeket, műszaki leírást, szakmai számításokat, építési, üzemeltetési, javítási utasításokat. A gyártó kötelezettsége elkészíteni (elkészíttetni) a műszaki dokumentációt (lásd 2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről).

Egyetlen ábra is képes egyszerre többféle információ közlésére. Az alkotóelemeken túl, az elvégzendő feladatokat is láthatjuk az ábrán: tömítés alkalmazása, olaj és egyéb kenőanyagok felvitele, szerelés, megszorítás nyomatéka stb. (Timing Chain Cover Components – Suzuki SX4 Service Manual AKK310/ AKK414/AKK416/AKK416D)

2. ábra

Egyetlen ábra, többféle információ

	1. Timing chain cover
: Apply sealant 99000-31260.
For details, refer to <u>Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A.</u>
	2. Crankshaft pulley
	Oil seal
3. : Apply engine oil to oil seal lip.
	4. OCV
	5. OCV gasket
	6. O-ring
	7. Oil gallery pipe No.1

	8. Oil gallery pipe No.2
	9. Oil gallery pipe No.3
	10. Engine hook
	D-ring
11. : Apply engine oil.
	12. Gasket
	13. Timing chain cover bolt
: For tightening order, refer to <u>Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A.</u>
	14. Timing chain cover nut
: For tightening order, refer to <u>Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A.</u>

3.1. Általános jellemzők

A műszaki dokumentáció típusai elsősorban az alapján különböztethetők meg, hogy a vállalat belső vagy külső kommunikációját segítik-e.

A belső kommunikáció dokumentációja tovább differenciálható a végfelhasználók alapján, így beszélhetünk gyártási (szervizelési) dokumentációról, vagy eladáshoz szükséges dokumentációról (sales guide) stb. A *gyártási dokumentáció* olyan műszaki okiratok (rajzok, jegyzékek, előírások stb.) gyűjteménye, amely minden szükséges és elégséges információt hordoz egy adott termék elkészítéséhez. A legtöbb esetben műszaki rajzot is tartalmaz, amely szintén komolyan szabályozott, a rá vonatkozó ismereteket, alapelveket az ICS (International Classification for Standards) szerinti 01.100-as szabványcsalád rögzíti. A rajzdokumentáció tartalmazza a gyártandó termék ábráit, amelyek alapján értelmezni lehet a kialakítandó formákat. A rajzok fajtái szakmánként különbözők lehetnek. (Például alap- és homlokzati rajzok, térképészeti rajzok, villamos- vagy géprajz.) A műszaki rajzokon szöveges információk is elhelyezhetők, ezek elhelyezésének módját, méreteit, a vonalvastagságot, a betűk vagy szavak közötti távolságot az MSZ EN ISO 3098 szabványcsalád írja elő.

A kifelé irányuló dokumentáció legfontosabb eleme a *felhasználói dokumentáció (használati utasítás)*, amelynek célnyelven való elérhetővé tételére a legtöbb esetben szintén jogszabály kötelezi a forgalmazót.

Amennyiben általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó európai uniós jogi aktus vagy az Európai Unió egyes termékek forgalmazásának feltételeit harmonizáló kötelező jogi aktusa rendelkezéseinek átültetése céljából elfogadott jogszabály előírja, az importőr a termékhez mellékeli a használati és kezelési útmutatót, valamint a biztonságot érintő figyelmeztetéseket magyar nyelven. (2012. évi LXXXVIII. törvény 11. § (5))

„Ha a gyártó a 8. § (5) bekezdésében vagy az importőr a 11. § (5) bekezdésében foglalt kötelezettségeinek nem tett eleget, akkor azt a forgalmazó köteles pótolni” (2012. évi LXXXVIII. törvény 13. § (3)). A jogszabály azt is rögzíti, hogy a „használati és kezelési útmutatónak közérthetőnek és egyértelműnek kell lennie, valamint tartalmaznia kell mindazt az információt, amelyet a gyártó által csatolt idegen nyelvű használati és kezelési útmutató tartalmaz” (2012. évi LXXXVIII. törvény 11. § (5)).

A felhasználói dokumentáció célja, hogy a felhasználó számára elégséges információt adjon a berendezés elhelyezési és üzemeltetési feltételéről, bemutassa a termék alapvető funkcionális kezelőszerveit, rendeltetését, a kezeléssel, rendeltetészerű használattal kapcsolatos tudnivalókat. Ismerteti az előírással műszaki állapot fenntartásához szükséges rendszeres ápolási, beállítási, gondozási feladatokat, azok időbeni ütemezését, továbbá a termék teljesítményére, energiafogyasztására, egyéb üzemi jellemzőire vonatkozó műszaki adatokat. Ezek a dokumentációk alapvetően önállóan is megállják a helyüket, mint például a karbantartási útmutató vagy a műszaki adatlap, de általában egyetlen ké-

zikönyvbe foglalva kerülnek átadásra a berendezés megvásárlásakor más típusú dokumentációkkal (pl. garancialevél) együtt.

Mindebből következően műszaki dokumentáció készítéséhez a legtöbb esetben olyan szoftver használatára van szükség, amely nemcsak a szöveges, de a képi információk kezelésére is alkalmas. A képi dokumentációk készítését támogatják az úgynevezett CAD-ek (Computer-aided Design). Ezek között ma már olyanok is elérhetők, amelyek akár háromdimenziós képek megjelenítésére és szerkesztésére is kiválóan alkalmasak.

A háromdimenziós szerkesztés előnye, hogy a műszaki kommunikációs team tagjai úgy alakíthatják a dokumentációjukat, ahogy szükséges: „az alegységek, illetve alkatrészek könnyű mozgatásával, különböző szögből történő ábrázolásával, az összeállítások automatikus „felrobbantásával”, pillanatfelvételek készítésével, megjegyzések hozzáfűzésével, eseménytábla és folyamat-sorrendiség felállításával, képek és címkék importálásával, megjelenítési stílusok definiálásával, teljes mozgásanimációkkal stb.” (web2). Továbbá különböző típusú formátumokba történő exportálásra is lehetőséget ad: a nyomtatáson (EN *print*) túl videóban vagy flashen is megjeleníthető. Így a dokumentáció mindenki számára egyformán elérhetővé válik, egyszerű átjárás nyílik a tervezőrészleg és a műszaki kommunikációs csoport között is (web2).

3.2. Műszaki dokumentáció készítése

A dokumentáció formába öntése az úgynevezett DTP (Desktop Publishing) szakemberek, azaz kiadványszerkesztők feladata, de sok esetben ezt is a dokumentációkészítők végzik. Ha nagyobb terjedelmű dokumentációt kívánunk készíteni, akkor szükségünk lesz olyan funkciókra, amelyeket csak kiadványszerkesztő szoftverekben érhetünk el (pl. az elérhető tartalomszerző eszközök és testre szabható sablonok integrálhatósága, automatikus számozás és kereszt-hivatkozás-kezelés). A leggyakrabban használt kiadványszerkesztő szoftver az Adobe FrameMaker. Az Adobe FrameMaker azt is lehetővé teszi, hogy háromdimenziós modelleket, videót vagy animációt közvetlenül a PDF dokumentumokba integráljunk. A többnyelvű dokumentáció szempontjából hangsúlyos, hogy támogatja az Unicode szövegkódolást, többnyelvű szótárakat és elválasztást támogató eszközöket is tartalmaz.

Amennyiben kifejezetten magas esztétikai igényű dokumentumok elkészítésére vállalkozunk, akkor a szintén az Adobe Systems által gyártott InDesign nevű szoftvert célszerű használnunk. Az Adobe InDesign már poszterek, szórólapok, brosrák, magazinok stb., de akár könyvek készítésére is alkalmas. Sokféle formátumba való exportálást támogat, ezért e-könyvek és digitális kiadványok is készíthetők vele, vagy akár tablet eszközökre szánt tartalmak (az Adobe Digital Publishing Suite használatával). Az InDesign használata a közel-keleti nyelvek (főként a jobbról balra író nyelvek) kezelését tekintve kifejezetten elterjedt, hiszen jóval korábban lehetőséget nyújtott rá, mint például a FrameMaker (2015 óta utóbbi is alkalmas erre a célra).

Kifejezetten információmenedzsment céljára létrehozott XML-alapú szabvány a DITA (Darwin Information Typing Architecture), amely elválasztja a tar-

talmat a formától, és így egyszerűbb, korszerűbb tartalomkészítési folyamatot eredményez, miközben lehetővé teszi a legújabb technológiákban való közzétételt is. Mivel XML-alapú, így használatával intelligens, sokoldalú, könnyen kezelhető, és ami a legfontosabb, hordozható tartalmat készíthetünk. Például PDF-, HTML-, PowerPoint, vagy akár mobileszközökön megjeleníthető tartalmat hozhatunk létre, anélkül, hogy a fájlok közötti átalakítás során szükségünk lenne másolásra és beillesztésre. Nő a konzisztencia, a minőség és a használhatóság, és a fordítási mennyiséget akár 80%-kal is képes csökkenteni. A DITA a tartalmat „a kőkorszakból az információs korszakba repíti” (web3). Eredetileg kifejezetten részletes és összetett műszaki kommunikációs tartalmakhoz használták (mint például kezelési útmutatók, online súgók, használati útmutatók), de gyorsan elterjedt más területeken is, így ma már használják az oktatás, a marketing, az üzleti írás (javaslatok, „fehér könyvek”, cikkek, jelentések) területén is. Kiemelendő, hogy a DITA nem egy külön eszköz vagy szoftver, számtalan eszközben használhatjuk. A DITA a legtöbb fordítástámogató szoftver által használt XLIFF-formátumba is alakítható, továbbá beállítható az egyes tartalomjegységek nyelve, és hogy ezek az egységek fordítandók-e vagy sem, az írás iránya, és olyan szabályok is, amely a végleges megjelenési formátumot határozzák meg (web3).

3.3. Műszaki dokumentáció kezelése (dokumentummenedzsment)

A műszaki dokumentációt nem elég elkészíteni, de tárolása, újrafelhasználása, naprakésszé tétele, fejlesztése folyamatosan munkát ad a különböző szakembereknek. A létrehozott tartalmakat olyan formában kell tárolni, hogy az a vállalat egésze számára használható legyen, így elkerülhető, hogy a különböző részlegek többszörösen létrehozzák ugyanazt a tartalmat, vagy ami rosszabb, hasonló, de pontosan nem megegyező tartalmakat hozzanak létre. Továbbá kiemelendő az információ helyének, keresésének egyértelműsége, hiszen a cégek magasan képzett munkatársai értékes időt vesztegethetnek el a megfelelő dokumentum (és különösen a megfelelő verzió) megkeresésével vagy ismételt létrehozásával.

A műszaki dokumentációra vonatkozóan tehát a dokumentummenedzsment jelenti a valós információk összeállítását, az információk tartalmi leírását, valamint azok tartalmi kezelését is. A sikeres menedzsment, az eredményes vállalati működés feltétele a hatékony és jól szervezett dokumentummenedzsment, amely egyben a projektmenedzsment kiemelt területe is.

Nem csak a dokumentáció készítése vált mára már önálló szolgáltatássá, hanem annak teljes körű kezelése is. A szolgáltatók a műszaki dokumentáció megszövegezésén túl a teljes dokumentumtár kezelésére is vállalkoznak, a tartalmak különböző formátumokban való közzétételére, kinyomtatására, archiválására, amelynek során a legkülönbözőbb szakembereket (szövegírókat, műszaki szakembereket, projektvezetőket stb.) foglalkoztatják.

A dokumentációkezelés általános feladatai, funkciói: az *ügykezelés*; az *iratkezelés* (ezen belül az átvétel, érkeztetés, iktatás, iratkeresés, szignálás, kiadmányozás, expedálás); az *irattározás* (iktatószám-generálás, címkekezelés, selejtezés); a *jóváhagyás* (workflow-kezelés, verzionálás); *adminisztrációs funkciók* (pl. joga-

sultsági szerepkörök kezelése, teljes rendszernapló), és az úgynevezett *monitoring* (ügytörténet, irattörténet követhetősége, statisztikák). Ezekkel a feladatokkal találkozunk a projektmenedzsment területén is. Éppen ezért nem véletlen, hogy a régebbi, közfeladatokat ellátó cégeknél a mai divatos kifejezéssel a *projektmenedzsment* területébe tartozó feladatokat „szignálás”-nak nevezik. A fordítóiparban sem ismeretlen ez a gyakorlat, az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) alkalmazottai között úgynevezett „szignózó”-kat is találunk, akik feladatköre tulajdonképpen megegyezik a modern fordítóirodák projektmenedzsereinek általános feladatkörével. A szignálás során kijelölik az ügyintézését végző személyt, meghatározzák a feladatokat és határidőket. A szignálás jellemzően vezetői feladat. A vezető hatáskörébe tartozik, hogy eldöntse, mely szervezeti egység, ügyintéző illetékes az ügy intézésére. Továbbá lehetősége van az ügy intézésénél követendő eljárás megtervezésére, utasítások adására. Tehát elsősorban munkaszervezési funkciót jelent, a munkamegosztás módjának meghatározására szolgál.

A fordítóirodák a dokumentumkezelés céljára projektvezetői rendszereket használnak (ahogy előzőleg ezt bemutattuk), ezek között van olyan, amelyet kifejezetten fordítási projektek kezelésére hoztak létre. Az online elérhető felület alkalmas a munkafolyamatok nyomon követésére, adminisztratív feladatok ellátására, fájlcsere, megrendelések, árajánlatok összeállítására, jóváhagyására, a projekt résztvevőivel, illetve az ügyféllel való kapcsolattartásra, számlák kezelésére és statisztikák, jelentések készítésére. A projektvezetői rendszerhez megfelelő jogosultságokkal hozzáférhetnek a beszállítók és akár az ügyfelek is. Tehát minden olyan funkció elérhető bennük, amellyel alkalmassá válnak a dokumentációkezelés feladatainak ellátására. A piacon több kifejezetten fordítási projektvezetői rendszer elérhető. Ilyenek a már fentebb is említett XTRF, Plunet, Projetex vagy az SDL TMS.

4. Összefoglalás

A tanulmány célja a fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszó *dokumentáció* és *dokumentum-menedzsment* áttekintése, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása volt. A terminológiai szakirodalomban a dokumentációs munkálatokról sok szó esik, ezek fő fajtáiként a szakírást, a szakfordítást és a műszaki dokumentációt szokták megjelölni (lásd pl. Cabré 1999). A dokumentációs munkákat számos szoftver és szabvány segíti, különböző jogszabályok szabályozzák – ezek közül a műszaki dokumentációhoz kapcsolódó legfontosabb szoftvereket, szabványokat és a termékek piacfelügyeletéről szóló 2012. évi LXXXVIII. törvény vonatkozó részeit ismertettük.

A tanulmányban a dokumentáció fogalmát a műszaki dokumentációval azonosítottuk – a szintén „dokumentáció” nevet viselő „könyvtári dokumentációt” pedig a dokumentum-menedzsment körébe utaltuk. A dokumentum-menedzsment (a dokumentációkezelés) fajtáiként az ügykezelést, iratkezelést, irattározást, jóváhagyást, adminisztrációs funkciókat és a monitoringot különítettük el. Megállapítottuk azt is, hogy a fordítóirodák munkafolyamataiban ezek a tevékenységek általában a projektmenedzsment területéhez tartoznak.

Irodalom

- Ábrányi H. 2015. Fordítási környezetek. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 147–160.
- Cabré, M. T. 1999. *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dobay P. 1996. *Az iroda (Emberek, gépek, szervezet)*. Budapest: Panem-McGraw-Hill.
- Faludi A., Fóris Á., B. Papp E. 2017. *A dokumentáció a terminológiában: elvek és oktatási vonatkozások*. Elhangzott: XXVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Pécs 2017. szeptember 1.
- Faludi A. 2017. A dokumentáció mint információtudomány és a terminológia kapcsolata. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2017.003>
<http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/FaludiA.pdf>
- Fóris Á. 2018. Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In: Robin E., Zachar V. (szerk.) *Fordítás ma és holnap*. Megjelenés alatt.
- Gouadec, D. 2002. *Traduction, terminologie, rédaction. Colloque international 2001 sur la traduction spécialisée Université de Rennes 2*. Paris: La Maison du Dictionnaire.
- Hull, D. A. 1998. Information Extraction from Bilingual Corpora for Machine-Aided Translation. In: Hiemstra, D., De Jong, F., Netter, K. (eds) *Language Technology in Multimedia Information Retrieval. Proceedings of the fourteenth Twente Workshop on Language Technology 14*. Enschede: Universiteit Twente. 27–36.
- Kis B. 2008. *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány. Doktori értekezés*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskola.
- Kerner, R. 2015. *Documentation and Document Management*. Elhangzott: KRE TERMIK előadásorozat, Budapest 2015. november 20.
- Kurián Á. 2003. A fordításoktatás korszerűsítése, új irányzatai. In: Klauzy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón*. Budapest: Scholastica. 22–29.
- Prószéky G. 2017. *Saussure és Wittgenstein a nyelvtudományban (Új eredmények és komoly remények a számítógépes nyelvészetben)*. Elhangzott: FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap. ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest 2017. május 18.
- Rràlt 2003. *Recommandations relatives à la terminologie*. Conférence des Services de traduction des États européens. Berne: Groupe de travail terminologie e documentation.
- Siklósi B., Novák A. 2016. Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra. In: Tanács A., Varga V., Vincze V. (szerk.) *XII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia: MSZNY 2016*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, TTIK, Informatikai Intézet. 3–14.
- Sille I. 2000. *Titkári kézikönyv*. Budapest: KJK-Kerszöv.
- Snopek M. 2015. Lokalizáció. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 97–106.
- Tamás D. M. 2012. DTT-Symposium. Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Heidelberg, 2012. április 19–21. *Magyar Terminológia* 5. évf. 2. szám. 291–304.
- Tay, G., Chin, K. 2011. Maturity Model for Enterprise Content Management. <http://www.gartner.com/technology/media-products/reprints/emc/213197.html> (2017.07.21.)
- Timár G. 2012. Hogyan válasszunk dokumentumkezelő rendszert? *Piac és Profit*, 2012. október 20. <http://www.piacprofit.hu/infokom/hogyan-valasszunk-dokumentumkezelo-rendszert/> (2017.05.18.)

Varga K. 2015. Fordítások technikai előkészítése és utómunkája. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 83–96.

Források

Suzuki SX4 Service Manual AKK310/AKK414/AKK416/AKK416D. Magyar Suzuki Corporation Ltd. 2016

Online oldalak

Adobe FrameMaker, <https://www.adobe.com/hu/products/framemaker.html>
Corvinus Egyetem, <http://portal.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKod=2IR32NDK09B> (2017.05.18.)
DMSone, <http://www.dmsone.hu> (2017.05.18.)
Globalese, www.globalese-mt.com
Konica Minolta, www.konicaminolta.hu (2017.05.18.)
Plunet, <http://www.plunet.com/en/>
Tod = Wersig, G.– Neveling, U. 1967. *Terminology of documentation*. Paris: The Unesco Press.
T-Systems Magyarország, <http://www.t-systems.hu/megoldasok/infrastruktura-megoldasok/kiszervezes/dokumentum-menedzsment> (2017.05.18.)
web1: searchsoftwarequality.techtarget.com/definition/documentation
web2: http://gyartastrend.hu/cad_cam_plm/cikk/muszaki_dokumentacio_keszitese_maskent
web3: <https://techwhirl.com/what-is-dita/>
web4: <https://en.wikipedia.org/wiki/Word2vec>
[wikipedia.hu, https://hu.wikipedia.org/wiki/Tartalomkezelő_rendszerek](https://hu.wikipedia.org/wiki/Tartalomkezelő_rendszerek)

Szabványok

MSZ EN 62023:2001 *Műszaki tájékoztató és dokumentáció felépítése*. (IEC 62023:2000)
MSZ EN 82079-1:2013 *Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész: Általános elvek és részletes követelmények*. (IEC 82079-1:2012)
MSZ EN ISO 11442:2006 *Termékek műszaki dokumentációja. Dokumentumkezelés*. (ISO 11442:2006)
MSZ EN ISO 3098-1:2015 *Termékek műszaki dokumentációja. Feliratok. 1. rész: Általános követelmények* (ISO 3098-1:2015)
DITA: *OASIS Darwin Information Typing Architecture (DITA) Version 1.3*, OASIS Standard, approved 17 December 2015. <http://docs.oasis-open.org/dita/dita/v1.3/os/part0-overview/dita-v1.3-os-part0-overview.html>

Jogszabály

2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.

A szógyakoriság gépi vizsgálata műszaki szövegeken

Nagy Annamária Lilla

E-mail: annamarialillanagy@gmail.com

Kivonat: A tanulmány a műszaki szövegek szógyakoriságának jellemzőit és az ezekhez vezető okokat igyekszik feltárni, továbbá arra a kérdésre keresi a választ, milyen hatást gyakorolnak a műszaki szövegek szógyakoriságára a terminusok, és vajon a műszaki szövegekben is megvalósul-e az ismétléskerülési hipotézis, vagy a terminushasználat kötelező jellege megakadályozza egyrészt az autentikus szöveg íróját, majd az idegen nyelvre történő átültetéskor a fordítót is a rokon értelmű szavak és kifejezések használatában. A témában eddig viszonylag kevés kutatás született. A tanulmányban leírt vizsgálatokat a szerző gépi elemzéssel végezte párhuzamos, angol–magyar fordítástudományi korpuszon, majd összeveti Robin (2014 és 2015) eredményeivel, aki szórakoztatóirodalmi szövegeken végzett hasonló, a lexikai sűrűséget és a szógyakoriságot vizsgáló kutatást. Az így kapott eredmények a műszaki szövegek szógyakoriságának sajátosságairól adnak átfogóbb képet.

Kulcsszavak: műfaji sajátosságok, műszaki szöveg, Pannónia Korpusz, szógyakoriság, terminus

1. Bevezetés

Az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő korpuszalapú kutatások között gyakran képezi vizsgáldás tárgyát a szógyakoriság vizsgálata, azonban az elemzésre szánt szövegek, feltehetőleg nagy terjedelműeknek köszönhetően, elsősorban a szépirodalmi művek soraiból kerülnek ki. Nem kérdés azonban, hogy az ilyen jellegű kutatások rendkívül érdekes eredményekre vezetnek más műfajok, illetve szövegtípusok esetében is.

A műszaki szövegek vizsgálatai általában azok fordítási problémáit, problematikáit helyezik középpontba (ld. Sturcz 2010), vagy a más nyelvre történő átültetésükhöz szükséges speciális fordítói kompetencia kérdéskörét vetik fel (ld. Fischer 2012). Felmerül azonban a kérdés, vajon milyen eredményt hozhat, ha nem a már jól ismert kutatási területek ismereteit bővítjük, hanem megvizsgáljuk és összevetjük, milyen arányú szógyakoriság fedezhető fel a forrásnyelvi és a célnyelvi műszaki szövegekben, illetve, milyen mértékben tér el a szógyakoriságuk az irodalmi szövegekhez képest – Robin 2014 vizsgálati eredményei

alapján. Szükséges továbbá annak feltárása is, mennyiben térnek el a fordított szövegek eredményei az autentikus változatokétól.

2. A műszaki szövegek jellegzetességei

A műszaki szövegek létrejötte és ezzel együtt a fordításuk is a folyamatosan fejlődő világ és technika termékei. A műszaki szövegek említésekor az első kérdések egyike mindig a fordító szakmai ismeretére, illetve szaknyelvi tudására vonatkozik. Az elterjedt szemlélet szerint az ilyen jellegű szövegek elfogadható minőségű fordításához nem elegendő csupán az idegen nyelv megfelelő szintű ismerete, hanem az adott műszaki területen, vagy annak tudományában való jártasság is elengedhetetlen. Hans-R. Fluck is említi egyik szaknyelvoktatással foglalkozó könyvében a szaktudás, a nyelvi és szakmai ismeretek ideális esetben meglévő egységét, amely azonban a valóságban csak nagyon ritkán fordul elő (Fluck 1992: 221 idézi Zabóné 2015: 27).

Sturcz 2010-es írásában olvashatjuk, hogy a műszaki szaknyelvhez a nyelv egésze felől indulva legjobban a Grétsy-féle „virágmotívum” alapján közelíthetünk, amely az egyes nyelvi rétegeket egymásba kapcsolódó virágszirmokként mutatja be. Ebben az elgondolásban a szaknyelv „szírom” csak főegység, amely több elemből épül fel. Ezek egyike a műszaki szaknyelv. Másként fogalmazva tehát a műszaki nyelv csupán a szaknyelvek halmazának egy kisebb csoportja további, hosszan sorolható alcsoportok mellett, mint pl. gazdasági szaknyelv, jogi szaknyelv, orvosi szaknyelv, tudományos szaknyelvek stb. Sturcz ebben a tanulmányában rámutat továbbá arra, hogy a különböző csoportosítási lehetőségek és az ebből fakadó viták következtében a szaknyelvi halmaz elemsora nehezen meghatározható és körülményesen behatárolható.

A német nyelvterületen Stolze (2005: 84) öt pontban foglalta össze a természettudományos-műszaki műfajra jellemző fordítási szabályszerűségeket, amelyeket feltétlenül érdemes figyelembe venni az ilyen szövegeken végzett kutatások és elemzések során:

1. A fordítás elsődleges célja a tartalmi ekvivalenciára való törekvés
2. Az ilyen szövegek szintaxisa korlátozott mennyiségű mintát követ, és minimális a variációs lehetőségek száma.
3. A terminusok használata miatt a lexikában a variációs lehetőségek csökkenése figyelhető meg.
4. A stilisztikában állandósult felhasználási normákat követnek, egyedi variációkra így csak korlátozottan van lehetőség.
5. A célnyelvi olvasók háttérismerete és szaktudása hasonló, vagy megegyezik a forrásnyelvi célközönségével, így alapvető probléma nem merül fel.¹

¹ *A tanulmány szerzőjének fordítása.*

A szakszövegek egy további jellemvonása, hogy a szövegek úgynevezett „puha” és „kemény” részekre oszlanak (Klaudy 2007). A „kemény” részek azok, ahol a fordítónak a szöveg célnyelvre történő átültetése során nincs választási lehetősége több különböző megoldás között, itt valójában egy adott lexikai egység behelyettesítéséről van szó. A szöveg „kemény” részei közé soroljuk többek között a terminus értékű kifejezéseket. A szöveg „puha” vagy más szóval „rugalmas” részei pedig azok, amelyeknél a fordító több lehetséges megoldás közül választhat, így a szöveg végső változata a fordítói döntés végeredményeként különböző fordítók esetében eltérő lehet, ellentétben a kötött „kemény” elemekkel.

2.1. Fordítói műveletek

A fordítási feladatok során a nyelvek eltérő jellegéből fakadóan különböző műveleteket kell elvégezni, hogy a célnyelvi szöveg ugyanazt a helyet és szerepet töltsen be a célnyelvi rendszerben, mint a forrásnyelvi szöveg az adott, másik nyelvi rendszerben. Az idők során számos kutatás és tudományos értekezés helyezte középpontba a fordítói műveleteket és igyekezett azok univerzális vagy fakultatív voltára rámutatni. Ezek közül úttörőnek számít Mona Baker (1993) tanulmánya. A szerző a fordítási viselkedés alapelveként tekint az univerzálákra, amelyeket tipikusan a fordítási szövegek sajátosságaként jelöl meg. A fordítási univerzálék az autentikus szövegekre nem jellemzőek, azonban nem a nyelvi rendszerek interferenciájaként jönnek létre, hanem a fordítási folyamat során felmerülő kényszerhelyzetek hatására (Baker 1993).

Az egyik általánosan elfogadott és elsőként felfedezett fordítási univerzálék az explicitáció és az implicitáció párosa. Az explicitáció fogalmát Vinay és Darbelnet (1958) határozta meg először, a gondolatmenet kiegészítésére és a jelenség okainak feltárására később számtalan kutató végzett elemzéseket, többek között Blum-Kulka (1986), Toury (1995) Olohan és Baker (2000) és Klaudy és Károly (2005). Explicitációnak azt a jelenséget nevezzük, amikor a fordító egyértelműbben fogalmaz meg valamit a célnyelvi szövegben, amely a forrásnyelvi szövegben implicit maradt a kontextusból való meghatározhatóság miatt. Klaudy (1999) tipológiájában rávilágít, hogy az explicitáció nem csupán tudatos fordítói döntés lehet, hanem a nyelvek különbözőségéből fakadó elkerülhetetlen művelet is. Ennek megfelelően négy fő kategóriát azonosít: kötelező, fakultatív, pragmatikai és fordításspecifikus. Klaudy tipológiájára támaszkodva Robin (2015) értekezésében az alábbi felosztást javasolja: szabálykövető, normakövető, valamint szerkesztési stratégiai.

Az explicitáció és az implicitáció használatával kapcsolatban az ismétlések kerülését is szükséges megemlíteni. Az ismétléskerülés témájának Toury (1995) nagy jelentőséget tulajdonított, és kutatásában arra a következtetésre jutott, hogy a fordítások során a fordítók a lexikai ismétléseket jelentősen csökkentik. Klaudy és Károly (2005) hivatásos fordítókon és hallgatókon végzett vizsgálata pedig azt az eredményt hozta, hogy a gyakorlott fordítók nem változtatnak jelentősen az ismétléskapcsolatokon, a kezdő fordítók azonban igen.

Robin (2015) szintén arra a következtetésre jutott, hogy az explicitáció és az implicitáció használatával a fordító kerüli az ismétléseket. A szakirodalom azt mutatja, hogy bizonyos esetekben még a gyakorlott fordítók is csökkentik a lexikai ismétléseket, előfordul azonban az is, hogy nem jelentkeznek nagyobb eltérés a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek lexikai ismétlései között. Ez arra enged következtetni, hogy léteznek olyan befolyásoló tényezők, amelyek hatással vannak a lexikai ismétlések kerülésre, illetve meghagyására. E tényezők egyike a szöveg fajtája lehet. Bizonyos szövegtípusok, mint például az irodalmi esetén az ismétléskerülés könnyebben kivitelezhető, a végeredmény pedig koherens, jó felépítésű, választékos célnyelvi szöveg lesz. Műszaki szövegek esetén azonban, mivel ott egész más szempontok játszanak jelentős szerepet, és a terminusok is nagy fontosságot kapnak, az ismétléskerülés negatív hatást gyakorolna a célnyelvi szöveg minőségére.

2.3. A terminusok és fordításuk

Az explicitáció és az implicitáció a különböző szövegtípusoknál más-más gyakorisággal jelentkeznek, így tehát ezen a területen a műszaki szövegek fordításánál is érdekes kérdések merülnek fel. Az általánosan elterjedt felfogás szerint a műszaki szaknyelv egyik tipikus jellemzője a terminusok gyakori használata. Annak meghatározása azonban, mit tekinthetünk terminusnak, korántsem egyszerű. Fischer (2012) cikkében rámutat, hogy egy adott lexikai egység terminusként történő kezelésére a fordítói szabadság adja meg a választ, hiszen mindig a fordító feladata, hogy megtalálja azt a célnyelvi megfelelőt, amely a terminus által meghatározott fogalmat jelöli, amennyiben pedig nincs ilyen megfelelő, meg kell alkotnia azt.

A legnehezebb dolga akkor van a fordítónak, amikor olyan terminusokkal kerül szembe, amelyek már a köznyelv részévé váltak, hiszen ezek felismerése jóval nehezebb, mint az egyértelműen felismerhető terminusok esetében, ugyanis a terminushasználat egyik fő feltétele, hogy a fordító ne helyettesítse be más kifejezésekkel. Ez az elgondolás további problémákat vet fel, amelyeket Fischer (2010) doktori értekezésében készített interjúk is alátámasztanak: a fordítók fejében élénken él az a szabályszerűség, miszerint a terminusok helyett nem használhatnak szinonimákat, körülírást, más megoldásokat, és nem alkalmazhatnak az egyértelmű behelyettesítéstől eltérő egyéb fordítói műveletet. Pontosan emiatt az abban a kutatásban részt vevő fordítók is bizonytalanok voltak, vajon terminusnak tekinthető-e az olyan lexikai egység, amelynek ismert szinonimája van. Fischer azonban rávilágít, hogy egyazon jelenséget megjelölő lexikai egységek gyakran a különböző szakterületeken más-más elnevezést kaptak, így szinonimái egymásnak, mégis terminusnak tekinthetők. Heltai (1988) ugyancsak felhívja a figyelmet arra, hogy az angol szaknyelv gyakran alkalmaz szinonimákat terminusok esetében, habár említi azt is, hogy ezzel szemben a magyar szaknyelvre a szinonimák esetében korlátozottabb felhasználás jellemző, sőt, a magyar szaknyelv még laikus közönség számára készült szövegek vagy beszédek esetén is a szakterminusokat alkalmazza.

Az a tény azonban, hogy néhány terminusnak van szinonimája, nem jelenti azt, hogy felhasználásuk szabadon történhet, sőt, a rossz, széttöredezett célnyelvi szövegek egy részének is ez az oka. A fordítóhallgatók gyakran alkalmaznak szinonimákat korábbi iskolai tanulmányaik következményeként, ahol a pedagógusok a szóismétlés kerülésére és a szinonimák használatára ösztönözték őket. A szakszövegekben azonban a terminushasználatnak kohézióteremtő ereje van, így a felesleges vagy esetleg az adott környezetben rossz szinonimák használata negatív hatást gyakorolhat a szöveg kohéziójára (Fischer 2012).

A jelen vizsgálódás szempontjából ezen elméletek és elgondolások nagy jelentőségűek, mivel a szinonimák használatának mértéke, illetve az explicit vagy implicit megfogalmazási módok jelentős hatást gyakorolnak a célnyelvi szövegek szógyakoriságára, sőt, akár a forrásnyelvi és autentikus szövegek esetében is kijelenthetjük ezt, hiszen az ilyen szövegeknél is meghatározó tényezőként szerepelnek az adott jelenségek.

3. A kutatás bemutatása

A jelen kutatás elsődleges célja annak feltárása volt, vajon a számítógépes vizsgálatok milyen eredményeket mutatnak a műszaki szövegek szógyakoriságot célzó vizsgálatánál. Választ kerestünk arra a kérdésre, hogy valóban magasabb szógyakoriság mutatkozik-e a műszaki szövegeknél az úgynevezett lexikai szavak esetében a terminusok fordítási „rugalmatlansága” miatt, bepillantást adva ezáltal a műszaki szövegek világának egy részletébe, és lehetőséget nyújtva további hipotézisek felvetéséhez esetleges későbbi, kvalitatív módszereket is alkalmazó kutatásokhoz.

Feltételezésem szerint a műszaki szakszövegeknél a szórakoztató irodalmi szövegeken végzett elemzéstől eltérően nem fog érvényesülni az ismétléskerülés, mivel a terminusok megakadályozzák a szinonimahasználatot. A vizsgálat-hoz alapul vettem Robin (2014) irodalmi műveken végzett statisztikai elemzését, amelynek során a fordított és lektorált szövegek, illetve autentikus magyar művek viszonyát, szövegjellemzőit vizsgálta korpusznyelvészeti módszerekkel. Ennek keretében arra a következtetésre jutott, hogy a fordításokban az autentikus szövegekhez képest alacsonyabb a lexikai sűrűség, míg a fordítás során keletkezett szövegekben magasabbnak bizonyult a gyakori és kevésbé gyakori kifejezések aránya, és a gyakori szavak sűrűbben ismétlődnek, mint az eredetileg is magyar nyelven született írásokban – alátámasztva a Laviosa (1998) által megfigyelt alapvető lexikai sajátosságokat. A Robin által vizsgált szövegekben kimutatható magas *type/token* arányok azt mutatták, hogy a szórakoztató irodalmi szövegek fordítása sokszínű és változatos, tehát a fordítók szándékosan kerülnek az ismétlést, a lektorok pedig igyekeznek még erőteljesebben hozzájárulni a szinonimák használatához, illetve még gyakrabban nyúlnak az ismétléskerülés egyéb eszközeihez – még az eredetileg magyar nyelven keletkezett szövegeknél fellelhető adatokhoz képest is.

3.1 A korpusz és módszerek

A fordítási korpuszok komoly szerepet töltenek be a nemzetközi nyelvészeti kutatások terén. A korpuszalapú nyelvészeti kutatások Mona Baker (1993) iskolateremtő cikkének következtében alakultak ki és terjedtek el. Baker ebben az írásában azt hangsúlyozta, hogy a korpuszalapú szövegelemzések új távlatokat nyitnak meg, és olyan jellegű kutatásokra adnak lehetőséget, amelyekben az autentikus és fordított szövegek közötti hasonlóságokat és különbségeket lehet felmérni egyszerűen, hatalmas szövegmennyiség vizsgálatával. Habár nemzetközi szinten már számos gépileg olvasható korpusz jött létre, Magyarországon nagyobb méretű, milliós szövegszót tartalmazó szövegtár sokáig nem létezett. A jelen cikk vizsgálatának alapjául szolgáló korpuszt az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv-tudományi Doktori Iskoláján belüli Fordítástudományi Doktori Program egyik projektjeként létrehozott Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016) szövegei adják. A kutatáshoz a korpusz műszaki szövegeiből kiválasztott autentikus magyar műszaki témájú doktori értekezéseket, illetve angol nyelven írt műszaki témájú könyveket és használati utasításokat, valamint azok magyarra fordítását használtam fel.

Az elemzéshez 23 autentikus értekezést és 7 angol–magyar párhuzamos forrásnyelvi és célnyelvi szöveget vizsgáltam. A korpuszból vett szövegek teljes terjedelme megközelítőleg 500 000 szövegszó mindhárom esetben, így a vizsgálódás teljes terjedelme több mint 1 500 000 szövegszóból áll. Az egyes szövegek hosszúságánál a nyelvek különbözőségéből fakadó okok miatt jelentkezik némi eltérés. Habár először meglepően hangzik, nem a magyar fordítások, hanem az angol eredeti szövegek voltak hosszabbak, aminek oka valószínűsíthetően az, hogy az angol nyelv analitikus. A párhuzamos szövegek hossza nem arányosan oszlik el, tekintve, hogy az informatikai szövegek könyvformátumúak, míg a használati utasítások értelemszerűen rövidebbek, azonban a legrövidebb is eléri a 20 000 szövegszót. Ezzel szemben az autentikus magyar szövegek egyenkénti hossza nagyjából megegyező, minden értekezés megközelítőleg 20 000 és 30 000 szövegszó közötti. Az autentikus szövegtörzset elsősorban a gépészeti, járműtudományi és informatikatudományi munkák alkotják. Szeretném leszögezni, hogy bár az informatikai szövegeket gyakran külön szaknyelvi csoportként kezelik, a jelen tanulmány egy átfogóbb csoportosítás szerint a műszaki szakszövegek közé sorolja őket, és az elemzésül szolgáló korpuszban is található ilyen jellegű szövegek.

A korpusz szövegein a WordSmith Tools 6.0 nevű számítógépes szoftverrel végeztem kvantitatív vizsgálatokat. A szoftveres vizsgálat során Robin (2014) mintáját követve én is Laviosa (1998) kutatását vettem alapul, amely szerint a szógyakorisági vizsgálatoknál a leggyakoribbnak számító szavakat (*list head*) kell figyelembe venni, tehát azokat a szavakat, amelyek az adott szöveg 0,10 százalékát teszik ki. A gépi elemzéssel kigyűjtött leggyakoribb szavak listáján szereplő kifejezéseket grammatikai és funkciószavak szerint csoportosítottam kézi elemzéssel, továbbá a lexikai szavak esetében szintén kézi elemzéssel kiválogattam a terminusnak számító elemeket. Az elemzés megerősítése és az esetleges hibák elkerülése céljából felkértem kollégámat, Ábrányi Henriettát az eredmények kontrollelemzésére. A lexikai és grammatikai szavak eloszlása a szöveg információs terhére és a terminusok mint lexikai egységek gyakoriságá-

ra enged következtetni. Minél nagyobb a tartalmi szavak száma egy szövegben, annál magasabb az információs teher. Stubbs kutatásában (1996) arra jutott, hogy az információs teher mértéke műfajfüggő. Az irodalmi művekben az információs teher alacsonyabb, a szakszövegekben ez az érték jóval magasabb. A besoroláshoz Stubbs (1996: 72) útmutatását követtem, a lexikai szavak közé soroltam a főneveket, igéket, mellékneveket, számneveket, igeneveket, indulatszókat és mondatszókat, a grammatikai szavak közé pedig a névelőket, névutókat, igekötőket, határozószókat, segédigéket, névmásokat és kötőszókat. A szavak szófaját a *Magyar értelmező kéziszótár* (2014) segítségével határoztam meg, majd grammatikai és lexikai csoportokba rendeztem őket. A szótárt a megbízhatóság érdekében használtam, mivel az egyes szócikkek egyértelműen meghatározzák a keresett szó szófaját, ahogyan az alábbi szócikkekben is látható:

fényképezőgép ■■■■ fn

Fényképfelvétel készítésére szolgáló optikai berendezés.

Szin.: (rég) *fotográfmasina*

Etim.: Összetétel; *fényképező*: a → *fényképez* ige származéka + → *gép*.

a ■■■■ határozott névelő (magánhangzóval kezdődő szó előtt) **az**

Etim.: Ősi uráli kori szó.

A névelő két alakjáról és használatukról lásd az II. szócikket!

Erre való tekintettel a grammatikai és lexikai csoportokba rendezés nem szubjektív megítélés alapján történt, hanem objektív döntésnek tekinthető.

A műszaki szövegekben a lexikai szavak között természetesen előfordulnak olyan terminusok is, amelyek csak néhány alkalommal szerepelnek a szövegben. Habár természetesen terminus voltukat ezáltal nem veszítik el, a jelen tanulmány szempontjából az ilyen típusú terminusok a gyakori ismétlődés hiánya miatt nem relevánsak, mivel a szinonimahasználat kérdése csak a gyakori terminusokat érinti. Ezeknek az azonosítása tehát kívül esett a jelen kutatás célkitűzésein.

A kutatás során a szoftver segítségével kiszámítottam az egyes szövegek type/token (szótípus/szövegszó) arányát is. Az elemzés már nem csupán a leggyakoribbnak számító szavakra, hanem a teljes szövegekre irányult. A szószám (token) az összes előforduló szövegszót mutatja, a szótípus (type) pedig a korpuszban fellelhető szótári szavak számát. Ezek aránya a korpuszra jellemző lexikai változatosságot mutatja (Seidl-Pécs 2011: 106). Ha tehát alacsonyabbnak bizonyul a szóalakok száma az összes szövegszó mennyiségéhez képest, mint az irodalmi szövegekben (Robin 2014), akkor ugyancsak közvetett bizonyítékot nyerünk a terminushasználatból eredő gyakoribb szóismétlésekre.

4. Eredmények bemutatása

A leggyakoribbnak számító szavakat megvizsgálva a következő táblázatokban bemutatott értékek rajzolódnak ki a lexikai és grammatikai elemek arányával kapcsolatban. A táblázatok harmadik oszlopában a lexikai szavakban található

terminusok százalékos aránya látható. Ebben a számításban a leggyakrabban előforduló lexikai szavak számát 100%-nak vettem, majd kiszámoltam, ennek hány százalékát teszik ki a kézi elemzés és az azt követő kontrollelemzés után a terminusokra vonatkozó értékek. A táblázatok negyedik oszlopában a vizsgált szövegekben található szövegszó és szótípus (type/token) aránya, illetve azok átlaga tekinthető meg. Ezzel a vizsgálattal a szóismétlésekre, a szókincs gazdagságára következtethetünk, illetve a szavak előfordulásának gyakoriságára. Ezek az értékek minden esetben standardizált értékek. A számok azt mutatják, hogy a magyar nyelvű szövegekben, legyen szó akár fordított, akár autentikus szövegről, magasabb a type/token arány, mint az angol szövegekben.

Az 1. táblázat a párhuzamos szövegek angol eredeti változatánál mutatja a leggyakoribb szavak eloszlását.

1. táblázat

Forrásnyelvi angol szövegek elemzési adatai

	Lexikai (tartalmi) szavak %	Grammatikai (funkció) szavak %	Terminus értékű lexikai szavak %-os aránya	Type/token arány
1. szöveg	61	39	49	36,75
2. szöveg	72	28	58	28,11
3. szöveg	75	25	60	28,05
4. szöveg	62	38	37	37,52
5. szöveg	70	30	67	28,11
6. szöveg	68	32	72	33,13
7. szöveg	69	31	62	26,83
Átlag	68	32	59	31,21

A számokból úgy látszik, hogy a szövegekben a lexikai, más néven tartalmi elemek szerepelnek többségben a leggyakoribb szavak között. Ez arra enged következtetni, hogy a gyakori szavak között több olyan kifejezés is található, amely terminus értékű szó, állandó ismétlésük szükséges a szöveg teljes terjedelmében. Érdekes jelenség, hogy az egyes szövegek között, habár témájukat tekintve nem egyformák, mégsem figyelhető meg nagy különbség, a lexikai és a grammatikai elemek aránya szövegenként nagyjából megegyező: a lexikai elemek eloszlásánál az adatok terjedelme a legkisebb elemszámtól egészen a legnagyobbig 14 (61–75). A terminusok százalékos arányánál megfigyelhetjük, hogy a 4. szöveg kivételével kifejezetten magas százalékban szerepelnek terminusok a szövegek leggyakoribb lexikai szavai között, de a legalacsonyabb százalékérték is 37, kijelenthetjük tehát, hogy az angol eredeti szövegek leggyakoribb szavaiban a terminusok előfordulási aránya több, mint 1/3. A type/token arány a forrásnyelvi

szövegek esetében 31,21. Ugyanez az érték Robin (2014) irodalmi szövegekre vonatkozó vizsgálatában 42,05 volt, amely jóval magasabb szám. Ennek értelmében arra következtethetünk, hogy a terminusok miatt jóval szerényebb a szövegek szókinccse.

2. táblázat

Célnyelvi magyar szövegek elemzési adatai

	Lexikai (tartalmi) szavak %	Grammatikai (funkció) szavak %	Terminus értékű lexikai szavak %-os aránya	Type/token arány
1. szöveg	71	29	55	50,41
2. szöveg	84	16	45	43,92
3. szöveg	78	22	62	44,40
4. szöveg	75	25	57	50,56
5. szöveg	79	21	50	39,46
6. szöveg	75	25	49	44,01
7. szöveg	75	25	58	38,29
Átlag	77	23	53	44,43

A 2. táblázat az első táblázatban bemutatott angol szövegek magyar nyelvű fordításainál mutatja a leggyakoribb szavak eloszlását. Habár a szövegpárok között nem figyelhető meg kiugrásszerű különbség a szógyakoriság eloszlásában, mégis jól látszik, hogy a fordított magyar szövegekben a lexikai szavak aránya valamivel magasabb számokat mutat, mint azok angol forrásnyelvi változatainál. Ez első sorban a magyar nyelv szintetikus jellegével magyarázható, míg az analitikus angol nyelvben akkor is szükség van különálló funkciószavakra, amikor a magyar nyelvben nem. Az eltérő rendszer mellett ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a fordítók grammatikai elemek helyett lexikai elemeket alkalmaztak, pl. terminusok betoldásával gazdagították a szöveget. Ezt azonban csak olyan kvalitatív kutatás mutatná ki, amely a fordítási műveleteket vizsgálja. A magyarban ez a szógyakorisági vizsgálatot tekintve alapvetően inkább hátrányt kellene, hogy jelentsen, hiszen a WordSmith Tools és a hozzá hasonló programok nem képesek arra, hogy a szavakat a szótó alapján rendezzék gyakorisági listákba, így a ragozott alakok külön egységként jelennek meg. A lexikai elemek eloszlásánál az adatok terjedelme 15 (69–84), ami magasabb, mint az angol autentikus szövegeknél, tehát a célnyelvi alkorpusz szövegei nyelvezetükben jobban különböznek egymástól, mint a forrásnyelvi alkorpuszt felépítő szövegek.

A type/token arány a fordított szövegek esetében 44,43, ez magasabb a forrásnyelvi szövegek type/token arányánál, ami értelemszerű, hiszen a két nyelv rendszere jelentősen eltér, és a magyar nyelvben alapvetően is kevesebb ismét-

lődő funkciószó van, mint az angolban. Robin (2014) irodalmi szövegeinél azonban ez az érték 58,93 volt, így az látszik, hogy az eredeti szövegek esetében megmutatózó tendencia a fordításoknál is megjelenik: a műszaki szövegek szókincse szerényebb az irodalmi szövegekénél az információs teher ellenére is, hiszen kevesebb a szinonima, többször ismétlődnek a lexikai elemek. Érdeemes megfigyelni azonban a 2. táblázat 1. és 2. szövegét: a másodiknál sokkal alacsonyabb a type/token arány, mégis sokkal kevesebb terminus értékű lexikát tartalmaz, pedig kimagasló a lexikai szavak aránya. Ha azonban az 1. táblázat 5. és 6. szövegét emeljük ki, az 5-nél jóval alacsonyabb a type/token arány, mégis sokkal kevesebb terminus értékű lexikát tartalmaz, pedig a lexikai szavak aránya jelentős. Hasonló jelenség figyelhető meg továbbá az 1. táblázat 2., 3. és 5. szövegénél is, ahol a type/token aránya közel azonos, de a terminus értékű szavak aránya eltér egymástól. A vizsgálat eredményei tehát ugyan nem konkluzívak, mégis megállapíthatjuk, hogy a többségük egy irányba mutat.

Bár a szövegek többségénél az látható, hogy a type/token arány alacsonyabb, mint Robin (2014) vizsgálatában, felmerül azonban a lehetőség, hogy a type/token arány nem kizárólag a terminológia ismétlődésének köszönhető, hanem más tényező is szerepet játszhat, akár a formulaszerű nyelvhasználat is.

Megfigyelhető továbbá, hogy a két műfaj szövegei között a különbség még nagyobb, mint a forrásnyelvi szövegek esetében. Az eltérésekből arra is következtethetünk, hogy a fordítók talán jobban ügyelnek a terminusok használatára a műszaki szövegek esetén, és jobban követik a forrásnyelvi szöveget is.

3. táblázat

Autentikus magyar szövegek elemzési adatai

	Lexikai (tartalmi) szavak %	Grammatikai (funkció) szavak %	Terminus értékű lexikai szavak %-os aránya	Type/token arány
1. szöveg	75	25	34	56,08
2. szöveg	64	36	50	47,15
3. szöveg	67	33	37	52,28
4. szöveg	62	38	48	52,37
5. szöveg	62	38	40	62,90
6. szöveg	67	33	32	53,97
7. szöveg	74	26	47	51,62
8. szöveg	73	27	41	51,62
9. szöveg	67	33	31	57,40
10. szöveg	72	28	42	50,06
11. szöveg	80	20	40	50,23

	Lexikai (tartalmi) szavak %	Grammatikai (funkció) szavak %	Terminus értékű lexikai szavak %-os aránya	Type/token arány
12. szöveg	77	23	43	49,25
13. szöveg	69	31	33	55,76
14. szöveg	77	23	36	53,97
15. szöveg	71	29	34	51,19
16. szöveg	71	29	34	53,58
17. szöveg	60	40	45	48,12
18. szöveg	72	28	33	50,83
19. szöveg	63	37	41	53,41
20. szöveg	79	21	35	54,81
21. szöveg	72	28	36	53,04
22. szöveg	68	32	32	56,51
23. szöveg	76	24	42	53,04
Átlag	70	30	39	53,00

A 3. táblázat az autentikus magyar szövegeknél mutatja be, milyen a lexikai és a grammatikai szavak eloszlása a szógyakorisági listák élén. Az autentikus magyar szövegeket adó értekezések esetében a táblázat azért áll ennyi elemből, mert úgy döntöttem, reálisabb képet ad, ha az egyes szövegeket külön egységként kezeltem. Témájukat tekintve ugyan több értekezést is össze lehetne vonni, hiszen az egyes tanszékek doktori disszertációi egy-egy nagy téma köré csoportosulnak, az egyes munkák azonban mégis jelentősen eltérnek altémájuk szerint, így ebből a megfontolásból nem vontam össze őket egymással. A táblázatból jól kivehető, hogy az egyes szövegek lexikai és grammatikai szavainak eloszlása nagyjából azonos síkon mozog, és minden értekezés esetében elmondható, hogy a tartalmi szavak a leggyakoribb szavak listáját figyelembe véve többségben vannak a funkciószavakhoz képest. Érdekes jelenségnek vélem azonban, hogy a magyar nyelvű fordított szövegeknél alapvetően magasabb értékeket kaptam a lexikai kifejezések között. Arra a kérdésre, hogy ezt – az egyébként csekély – különbséget valóban az adja, hogy az egyik halmaz szövegei autentikus magyar szövegek, a másik halmazban pedig fordított szövegek vannak, és ezáltal a különbséget a fordítási folyamat, a fordítási műveletek adják-e, a jelen tanulmány még nem tud választ adni. Mindenesetre az elemzés arra enged következtetni, hogy az autentikus és a fordított műszaki szövegek szógyakorisági mutatói között különbség fedezhető fel, a különbség pedig abban áll, hogy az autentikus szövegek leggyakoribb szavai között több a tartalmi szó. A lexikai elemek eloszlásánál az adatok terjedelme 20

(60–80). A három szövegcsoporthoz itt a legnagyobb a különbség az elemadatok terjedelmében, tehát itt a legnagyobb az eltérés a szövegek között abban a tekintetben, hogy mennyi azon lexikai elemek száma, amelyeket a szöveg teljes terjedelmében folyamatosan ismételt a szerző.

A terminus értékű szavak százalékos arányánál itt mutatkoznak a legalacsonyabb számok. A legalacsonyabb százalékos érték 31%, a legmagasabb pedig 50%, így tehát a leggyakoribb lexikai szavak maximum fele terminus értékű szó. Habár ezek az értékek alacsonyabbak, mint a forrásnyelvi és a fordított célnyelvi szövegek listáiban találhatóak, mégsem tekinthetjük csekély számnak, hiszen a 31%-os legalacsonyabb arány is azt mutatja, hogy a szavak közel egyharmada terminusértékű.

Az autentikus magyar műszaki szövegeknél kimutatott type/token arány 53,00, ami jóval magasabb a fordított szövegekéénél. Ez arra utalhat, hogy a fordítók sokkal jobban ragaszkodnak a forrásnyelvi szöveghez, nem kerülnek az ismétléseket, ehelyett inkább kerülnek a kockázatot – vagyis a szinonimahasználat kockázatát. Robin (2014) kutatásában az autentikus irodalmi szövegek type/token aránya 61,8, amely ugyan nem olyan sokkal magasabb, mint a forrás- és célnyelvi szövegek esetében, mégis utal a terminushasználatból eredő szegényebb szókincsre, amely eredhet a formulaszerű nyelvhasználatból. A számok mutatják továbbá, hogy míg Robin vizsgálatában a magyarra fordított és az autentikus magyar szövegek type/token aránya között nincs nagy különbség, a jelen vizsgálat elemzése során nagy különbség mutatkozott. A két kutatás összevetése során jelentkező tendencia azt mutatja, hogy az irodalmi szövegek fordítói a szókincs gazdagítására törekcszenek, míg műszaki szövegeknél pedig ismételtetik a terminusokat, a bevett szókapcsolatokat, frázisértékű kifejezéseket.

Robin (2014) vizsgálatában arra jutott, hogy az irodalmi szövegek esetében a fordításokban kisebb lexikai sűrűség jelentkezett, mint az autentikus szövegekben, a fordítók pedig jobban kerültek az ismétléseket, mint a magyar írók. Ennek következtében az autentikus magyar szövegek szógyakorisága nagyobb volt, mint a fordított magyar szövegeké. A műszaki szövegeket vizsgálva az mutatkozott, hogy a fordított szövegekben a leggyakoribb szavak között nagyobb a lexikai elemek száma a grammatikai szavakéhoz képest. Továbbá az elemzés eredményeiből kiolvasható, hogy a fordított szövegek esetében nem csupán az rajzolódik ki, hogy a szógyakoriság tekintetében egyértelmű többségben vannak a tartalmi szavak, de érdekes módon megközelítőleg hasonló értékek születtek a forrásnyelvi angol és az autentikus magyar nyelvű írásokban, holott a két vizsgált nyelv felépítését és rendszerét tekintve eltérő.

5. Összefoglalás

A tanulmányban különböző műszaki témájú szövegek főbb lexikai és grammatikai szavainak eloszlását számoltam ki és vizsgáltam meg WordSmith Toolsszal elkészített szógyakorisági listák alapján. Az elemzéshez 23 autentikus értekezést és 7 angol–magyar párhuzamos forrásnyelvi és célnyelvi szöveget vizsgáltam.

Mindhárom szövegcsoport esetében ugyanaz az összesített eredmény mutatkozott: a műszaki szövegeket vizsgálva minden esetben a lexikai, más néven tartalmi elemek kerültek többségbe a szógyakorisági listák leggyakoribb szavainak számba vétele során. Kijelenthetjük továbbá, hogy a szógyakoriság tekintetében az angol, a magyar fordított és a magyar autentikus szövegek elemzésekor egyaránt nagyjából hasonló arányú eloszlás figyelhető meg, függetlenül attól, hogy az adott szöveg a műszaki szakszövegek nagyobb halmazán belül mely kisebb alkategóriába sorolható.

A szövegek type/token arányának vizsgálatakor megmutatkozott továbbá, hogy összevetve Robin szórakoztatóirodalmi szövegeken végzett vizsgálatával, a műszaki szövegek esetében rendre alacsonyabb értékeket kaptunk. A type/token arányok továbbá rámutatnak arra is, hogy a műszaki szövegek esetében a magyar autentikus szövegek írói jobban ügyelnek a változatos szóhasználatra, és lehetőségeikhez mérten igyekeznek kerülni az ismétléseket. Ezzel szemben a fordítóknál azt mutatják az arányszámok, hogy feltehetőleg ők jobban ragaszkodtak ahhoz, hogy betartsák a műszaki szövegek terminusokat megtartó jellegét. A lexikai szavak magas szintje és a type/token arányok közvetett bizonyítékként szolgálhatnak arra, hogy ugyanazok a kifejezések ismétlődnek a szövegben, amelyek a szógyakorisági listák leggyakoribb lexikai szavait vizsgálva nagy arányban terminusok. Ez arra enged következtetni, hogy a műszaki szövegek szókincse szegényebb az irodalmi szövegekénél, ennek magyarázata pedig a terminushasználat erőteljes jelenléte, ami a fordítók számára is követendő, ugyanis a megfelelő minőségű célnyelvi szöveg létrehozása érdekében kerülniük kell a szinonimahasználatot, és sokkal jobban ragaszkodni a forrásnyelvi szöveghez is.

A jelen kutatás mindössze kvantitatív eredményekkel szolgált a felvetett vizsgálatot illetően, azonban a téma teljes körűjárása érdekében egy további elemzés során kvalitatív eredményekkel is ki lehetne egészíteni, amihez a Pannónia Korpusz kiváló alapként szolgál.

A tanulmány a műszaki szövegek szógyakoriságának jellemzőit igyekezett feltárni, illetve választ találni arra a kérdésre, milyen hatást gyakorolnak a terminusok az ilyen műfajú szövegek szógyakoriságára. A vizsgálatokat követően arra a következtetésre jutottam, hogy az eredmények nem konkluzívak, azonban a vizsgált szövegek többsége egy irányba mutat. Olyan eredményeket is kaptam, amelyek arra engednek következtetni, hogy a kutatást érdemes volna más irányba is bővíteni, például a formulaszerű nyelvhasználat hatásának figyelembe vétele, lemmatizált listák elemzése, illetve a két vagy több tagból álló kifejezések vizsgálata N-gram vizsgálatokkal. Ez utóbbi azért volna szükségzerű, mert a szétbontott lexikai elemek nem feltétlenül jelentkeznek terminusként, egyben azonban már igen.

Kitekintésként megemlíteném a természettudományos szövegek csoportját is, mivel az oda sorolt írások jelentős hasonlóságokat mutatnak a műszaki szakszövegekkel, gyakran említik őket rokon szövegtípusként is. A hasonlóságot főként a cikkben többször is említett gyakori terminushasználatban láthatjuk, így egy következő kutatás keretében érdekes volna elvégezni egy szógyakorisági elemzést természettudományi szövegekből álló korpuszon is, majd összevetni a műszaki szövegeken végzett vizsgálatok eredményeivel.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies: implications and applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) 1993. *Text and Technology: in Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 233–50.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J. Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Fischer M. 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány XIV. évf. 2. szám.* 5–30.
- Heltai P. 1988. Contrastive Analysis of Terminological Systems and Bilingual Technical Dictionaries. *International Journal of Lexicography* Vol. 1. No. 1. 32–40.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány II. évf. 1. szám.* 5–22.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 13–29.
- Laviosa, S. 1998. The English Comparable Corpus: A Resource and a Methodology. In: Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D., Pearson, J. (eds) *Unity in Diversity: Current Trends in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome. 101–112.
- Olohan, M., Baker, M. 2000. Reporting that in Translated English. Evidence for Subconscious Processes of Explication. *Across Languages and Cultures* Vol. 1. No. 2. 141–159.
- Pusztai F. (szerk.) 2014. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Robin E. 2014. Lektorált fordítások és eredeti magyar szövegek gépi összehasonlítása. Elhangzott: *Nyelv, kultúra és társadalom*. ANYK Konferencia. Kodolányi János Főiskola, Budapest 2014. november 3–4.
- Robin E. 2015. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Robin E., Dankó Sz., Götz A., Nagy A. L., Pataky É., Szegh H., Zolczer P. 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány XVIII. évf. 2. szám.* 5–26.
- Seidl-Péché O. 2011. *Fordított szövegek számítógépes összevetése*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Stolze, R. 1999. 2005. *Die Fachübersetzung: eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- Stubbs, M. 1996. *Text and Corpus Analysis. Computer-assisted Studies of Language and Culture*. London: Blackwell.
- Sturcz Z. 2010. Megállapítások és felvetések a műszaki tudományok nyelvéről. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. [1958] 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Zabóné Varga I. 2015. *Műszaki szövegek fordításának terminológiai problémái német-magyar nyelvpárban járműipari szövegek alapján*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK

Források

PANNÓNIA KORPUSZ PÁRHUZAMOS KORPUSZ

Eredeti szakirodalom:

2011. *NIKON P550 User manual*. Nikon Corporation.
 2012. *NIKON D3200 User manual*. Nikon Corporation.
 2014. *NIKON D810 User manual*. Nikon Corporation.
 Chappell, D. 2008. *Introducing a .NET Framework 3.5*. Boston (USA): Addison-Wesley Professional.
 Mackey, A. 2010. *Introducing .NET 4.0 With Visual Studio 2010*. New York: Apress
 Microsoft Windows Server Team. 2004. *Migrating from Microsoft Windows NT Server 4.0 to Windows Server 2003*. Washington: Microsoft
 Stanek, W. 2008. *Microsoft® Exchange Server 2007 Administrator's Pocket Consultant, Second Edition*. Washington: Microsoft.

Fordított szakirodalom:

2011. *NIKON P550 Használati utasítás*. Nikon Corporation.
 2012. *NIKON D3200 használati utasítás*. Nikon Corporation.
 2014. *NIKON D810 használati utasítás*. Nikon Corporation.
 Chappell, D. 2008. *Bemutatózik a .NET Framework 3.5*. Microsoft. Bicske: Szak Kiadó.
 Mackey, A. 2010. *A .NET 4.0 és a Visual Studio*. Bicske: Szak Kiadó.
 Microsoft Windows Server Team. 2004. *Áttérés a Windows Server 2003-ra. Segédlet kis és közepes vállalatoknak*. Bicske: Szak Kiadó.
 Stanek, W. 2008. *Microsoft Exchange Server 2007 – A rendszergazda zsebkönyve*. Bicske: Szak Kiadó.

PANNÓNIA KORPUSZ ÖSSZEHASONLÍTHATÓ KORPUSZ

Eredeti szakirodalom:

- Bánlaki P. 2014. *Gépjármű hajtáslánc fődarabok rezgés- és zajdiagnosztikai végellenőrző rendszerének továbbfejlesztése*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Bauernhuber A. 2015. *Lézersugaras fém-polimer kötés kialakításának és tulajdonságainak vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Bede Zs. 2013. *Változtatható irányú forgalmi sávok analízise nagyméretű közúti közlekedési hálózatokon*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Boronkai L. 2011. *Villamos vontatójárművek hajtásdinamikai folyamatainak szimulációja a jármű keresztirányú mozgásának figyelembevételével*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Dömötör F. 2013. *Összetett szerkezetű járműanyagok (hibridek, kompozitok) határfelületei megmunkálási folyamatainak korszerű technológiai diagnosztikája*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Ficzer P. 2014. *Gyors prototípus numerikus és kísérleti szilárdsági analízise*. Doktori disszertáció. Budapest: BME
 Hargitai L. 2016. *Folyami áruszállító hajók manőverképességét előrejelző mozgás-szimulációs módszer kidolgozása*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Hokstok Cs. 2013. *Vasúti infrastruktúragazdálkodás kontrolling bázisú döntéselőkészítő rendszerek alkalmazásával*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
 Korody E. 2007. *Multifunkcionális, új generációs repülésszimulátor kifejlesztése és különböző kormányzási megoldások vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.

- Kovács G. 2011. *Elektronikus fuvar- és raktérbörze rendszermodellje*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Kovács K. 2011. *Járműalkatrészek és szerkezetek élettartamának és kifáradási folyamatának statisztikai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Meyer D. 2015. *Repülésbiztonsági szint alapú eljárás-befolyásolás a polgári célú légitörekedésben: Az airside, pre-take-off objektum- és folyamatcsoport biztonságintegritása*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Nagy A. 2014. *Kisméretű légi eszközök mozgásfolyamatát meghatározó mérési és szimulációs környezet fejlesztése: siklóernyők fordulási tulajdonságainak elemzése*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Ozsváth P. 2009. *Magnézium alapú hibrid járműanyagok környezetbarát forgácsolásának optimalálása*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Selymes P. 2011. *A légi személyszállítás értékképzési folyamatának modellezése*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Simongáti Gy. 2009. *STPI (a Fenntartható Közlekedés Mutatója) kidolgozása a belvárosi hajózás fenntarthatóság elve szerinti értékeléséhez*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Szabó A. 2014. *Összetétel, fázisviszonyok és feszültségállapot vizsgálata járműipari ötvözetekben termofeszültségméréssel*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Szabó B. 2014. *Gumiabroncsos járművek kissebességű pályamozgásának és a gumiabroncs deformációjának kapcsolata*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Szabó G. 2008. *Nagy megbízhatóságú elektronikus közlekedési alrendszerek RAMS paramétereinek kezelése*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Török Á. 2010. *A fenntartható városi közlekedés feltételei és a megvalósítás eszközrendszere*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Vámossy Z. 2009. *Mobil robotok navigációja PAL-optikára alapozott gépi látással*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.
- Vincze-Pap S. 2008. *Autóbuszok ütközésállósági vizsgálatai és vizsgálati módszerei, különös tekintettel a borulásbiztonságra, a vázszerkezetek képlékeny csuklóira és zónáira*. Doktori disszertáció. Budapest: BME.

Függelék

Szógyakorisági lista minta

kurzivalva – lexikai elemek, kurzivalva és vastagítva – terminus értékű lexikai elemek

N	Word	Freq.	N	Word	Freq.
1	#	1676	28	<i>emberi</i>	40
2	A	1401	29	<i>integrált</i>	40
3	Az	490	30	<i>paraméterek</i>	39
4	És	465	31	<i>radar</i>	39
5	<i>rendszer</i>	158	32	<i>során</i>	38
6	hogy	99	33	amely	37
7	<i>biztonsági</i>	85	34	Q	37
8	is	85	35	<i>hibafa</i>	36
9	<i>fuzzy</i>	83	36	illetve	36
10	<i>IKLR</i>	72	37	<i>pre</i>	36
11	valamint	68	38	<i>légiközlekedési</i>	35
12	<i>légijármű</i>	67	39	<i>eljárás</i>	33
13	<i>futópálya</i>	62	40	<i>légiközlekedés</i>	33
14	egy	59	41	<i>polgári</i>	33
15	vagy	58	42	<i>kockázatelemzés</i>	32
16	<i>veszély</i>	57	43	<i>meteorológiai</i>	32
17	nem	54	44	<i>megfelelő</i>	31
18	<i>ábra</i>	52	45	<i>eljárások</i>	30
19	<i>alapján</i>	52	46	<i>gurulóút</i>	29
20	<i>elemi</i>	52	47	<i>repülőtér</i>	29
21	<i>szint</i>	51	48	<i>vonatkozó</i>	29
22	<i>repülésbiztonsági</i>	50	49	<i>esemény</i>	28
23	meg	47	50	ha	28
24	<i>modell</i>	46	51	<i>hiba</i>	28
25	<i>rendszerek</i>	46	52	<i>palarp</i>	28
26	<i>légiforgalmi</i>	43	53	<i>tagsági</i>	28
27	<i>egyés</i>	40	54	tehát	28

N	Word	Freq.	N	Word	Freq.
55	<i>forgalmi</i>	27	78	való	23
56	<i>szerint</i>	27	79	azok	22
57	alapú	26	80	<i>figyelembe</i>	22
58	<i>fények</i>	26	81	<i>komplex</i>	22
59	<i>következtető</i>	26	82	<i>off</i>	22
60	<i>alkalmazott</i>	25	83	<i>adott</i>	21
61	<i>bekövetkezési</i>	25	84	<i>látható</i>	21
62	<i>hibája</i>	25	85	<i>működő</i>	21
63	<i>aktuális</i>	24	86	<i>szolgáló</i>	21
64	<i>csúcsesemény</i>	24	87	annak	20
65	<i>ILS</i>	24	88	<i>elemzés</i>	20
66	<i>kockázati</i>	24	89	<i>értékek</i>	20
67	minden	24	90	<i>események</i>	20
68	mint	24	91	<i>földi</i>	20
69	<i>műszaki</i>	24	92	<i>humán</i>	20
70	<i>airside</i>	23	93	<i>kapcsolatos</i>	20
71	amelyek	23	94	ki	20
72	<i>biztonságigazolási</i>	23	95	<i>vonatkozóan</i>	20
73	<i>esetében</i>	23	96	által	19
74	<i>irányítás</i>	23	97	el	19
75	kell	23	98	<i>fizikai</i>	19
76	<i>megfelelően</i>	23	99	<i>szükséges</i>	19
77	olyan	23	100	<i>take</i>	19

A magyar gyerekirodalmi fordítás történetének vázlatos áttekintése¹

Farkas Nóra és Seres Nóra

E-mail: simbremyne@gmail.com; noraseres@freemail.hu

Kivonat: Jelen tanulmány az idegen nyelvekről magyarra fordított gyerekirodalom eddigi történetének vázlatos feltérképezését tűzte ki céljául. Az alkalmazott gyerekirodalom-definíció ismertetését, majd a gyerekirodalmi fordítás történeti aspektusainak megvilágítását követően Hermann (2017) gyerekirodalom-történeti korszakolása nyomán felvázoljuk a magyar gyerekirodalmi fordítás történetének egy lehetséges korszakolását, és rövid jellemzést adunk az egyes korszakokról. A jellemzéshez az elsődleges irodalmon túl a témával kapcsolatos másodlagos irodalmat használjuk fel, közelebbről a magyar gyerekirodalom-történeti munkák fordításokkal (is) foglalkozó fejezeteit, valamint a teljesség igénye nélkül a témához kapcsolódóan az egyes korszakokban megjelent újságcikkeket, interjúkat, tanulmányokat. A források elemzése azt mutatja ki, hogy a honosítás-idegenítés tengelyen napjaink felé közeledve az idegenítés irányába tolódnak a fordítások; valamint hogy egyre határozottabban elkülönülnek egymástól a teljes fordítások és az átdolgozások. Az elemzésből továbbá az is látszik, hogy a 2000 környékén történt gyerekirodalmi paradigmaváltás (Lovász 2015) a fordításokban szövegszinten is megmutatkozik. Shavit (1986) alapján megkockáztatható a felvetés, hogy az említett változások összefüggésbe hozhatók azzal, hogy a fordított gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémában központibb helyre került.

Kulcsszavak: gyerekirodalmi fordítás, átdolgozás, honosítás, fordítástörténet, irodalmi poliszisztéma

Bevezetés

Az alábbi tanulmány az idegen nyelvekről magyarra fordított gyerekirodalom eddigi történetének vázlatos feltérképezését tűzte ki céljául. A gyerekkönyvek közül csak a gyerekirodalmi szövegek fordításai foglalkoztatnak minket, hiszen ezeknél merülnek fel igazán érdekes (mű)fordítási problémák. Itt fontos

¹ A tanulmány elkészítéséhez dr. Papp Andrea gyerekirodalom-fordítási szemináriumai adtak inspirációt, és szolgáltak számos adattal az angolszász gyerekirodalom magyarra fordítása tekintetében.

megjegyezni, hogy – mint arra Hermann 2017 felhívja a figyelmet – a gyerekirodalom és a gyerekkönyv fogalma elkülönítendő egymástól: előbbi az utóbbi részhalmaza (Hermann 2017: 18–19). Nem szándékunk átfogó bibliográfiai lejegyzést adni vagy részletekbe menő korpuszelemzést bemutatni, célunk csupán egy lehetséges, későbbi gyerekirodalomfordítás-történeti kutatásokban felhasználható korszakolás felállítását, az egyes korszakok karakterisztikus jegyeinek megállapításával. Tanulmányunk az elsődleges irodalmon túl a témával kapcsolatos másodlagos irodalmat szemléli, közelebbről a magyar gyerekirodalom-történeti munkák fordításokkal (is) foglalkozó fejezeteit, valamint (a teljesség igénye nélkül) a témához kapcsolódóan az adott korszakban megjelent újságcikkeket, interjúkat, tanulmányokat. A diakrón korpuszelemzés a gyerekirodalmi fordítások történeti kutatásának következő lépcsőfoka lehetne.

1. A gyerekirodalom definíciója

A gyermek- (és ifjúsági) irodalom lehetséges definícióit jól összefoglalja Lovász 2012, amikor a következőt írja: „léteznek az irodalmi kánon által elfogadott, esetleg egymással párhuzamosan létező definíciók: (1) Gyermekirodalom az a fajta szöveg, amit a gyerekek olvasnak – beleértve az ismeretterjesztő szövegeket is. (2) Gyermekirodalom a gyerekeknek szánt irodalom. (3) Gyermekirodalom a gyerekek által alkotott irodalom. (4) Gyermekirodalom a gyermekeknek szánt és a gyermekek által olvasott irodalom és a gyermekek által létrehozott irodalom – és létezik még számtalan variációban a fenti meghatározások kombinációja” (Lovász 2012). Mi a továbbiakban – a legtágabb értelmezés szerint – minden olyan szöveget a gyerekirodalom fogalma alá tartozónak vesszük, amelyeket a gyerekek olvasnak, amelyeket a gyerekeknek írtak (vagy a gyerekek számára dolgoztak át), továbbá amelyeket gyerekek hoztak létre, vagy éppen gyerekek fordítottak (mivel ez utóbbira is van példa). Nem különítjük el egymástól a gyerek- és az ifjúsági irodalmat, hanem együttesen, a „gyerekirodalom” fogalma alá tartozóként hivatkozunk rájuk.

2. A gyerekirodalmi fordítás történeti aspektusai

Alvstad 2010 négy fő területet nevez meg, amelyek a gyerekirodalmi fordításban problémát jelenthetnek. Ezek a következők: (1) a kulturális közeg adaptációjának kérdései, (2) a gyermeki és felnőtt kettős olvasat: az ilyen szövegek gyakran egyszerre szólnak a gyerek- és a felnőtt befogadókhöz, egyszerre szólnak két szinten, és ha ezt a kettősséget a fordítónak nem sikerül átadnia, azzal elveszíti valamelyik befogadóréteget a kettő közül, (3) a szóbeliség jegyei: a szövegeket gyakran felolvassák, és ezzel összefüggésben a hangzás, ritmus, rímek és nyelvi játékok hangsúlyos szerepe fokozottan kreatív megoldásokat követelhet meg a fordítótól, (4) a verbális és a vizuális kód együttes megjelenése: a szöveg fordításakor arra is ügyelni kell, hogy az illusztrációkkal összhangban legyen a fordítás (Alvstad 2010: 24–25).

A gyerekirodalmi fordítások történeti vizsgálatakor érdemes megvizsgálni, hogy az egymásra következő korszakokban a fordítók jellemzően hogyan oldották meg a fent felsorolt problémákat, azaz hogyan adaptálták a kulturális közeget: honosítottak vagy idegenítették? Mennyire ügyeltek arra, hogy a fordítás kettős befogadó rétegnek szóljon, és amikor nem sikerült a fordított szövegben létrehozni a kettős olvasat lehetőségét, akkor melyik befogadó rétegnek kedveztek: inkább a felnőtteknek vagy inkább a gyerekeknek szól a fordítás? Továbbá érdemes megnézni, mennyire ügyeltek a fordítók arra, hogy megőrizzék a szóbeliség jegyeit, és jellemzően milyen megoldásokat alkalmaztak ennek érdekében; valamint hogy a célnyelvi szövegek milyen viszonyban álltak az eredeti illusztrációkkal. Szintén érdekes kutatási kérdésként merül fel, hogy a gyerekirodalmi fordítások egy-egy korban jellemzően mennyire „etikusak”. Itt az a kérdés, hogy amikor a célnyelvi szövegben nagy változtatásokat találunk a forrásnyelvi szöveghez képest (amelyek eredményeképpen a fordításból jellemzően honosító adaptáció lesz), olyankor ezek a változtatások milyen célt szolgálnak. Pusztán a befogadás megkönnyítését, és így etikus adaptációt eredményeznek (Mazi-Leskovar 2003, Oittinen 2000), vagy másfajta – nem etikus – motivációjuk van (például ideológiai vagy politikai motiváció, amely szándékosan meghamisítja a szerző eredeti üzenetét avagy a forrásnyelvi szöveg intencióját – Oittinen 2000, Vándor 2007)?

3. A magyar gyerekirodalom korszakolása

Az eredeti és a fordított magyar gyerekirodalom története szorosan összefonódik egymással, kölcsönösen befolyásolják és megtermékenyítik egymást. Azonban míg az eredetileg magyar nyelven született gyerekirodalom, illetőleg általában véve a magyar nyelvű gyerekirodalom történetének rendszerezésére már több kísérletet láthattunk (ezek kitűnő összefoglalását l. Hermann 2017: 15–17), addig a kutatás nagy adóssága, hogy napjainkig sem született rendszeres leírás a fordított magyar gyerekirodalom történetéről. A gyerekirodalom fordításának fent felsorolt speciális problémáit magyar vonatkozásban diakrón módon, átfogóan a mai napig nem vizsgálták, pedig e problémák megoldási módozatainak történeti változásai a fordítástudomány érdeklődésére tarthatnának számot, már csak azért is, mert a gyerekirodalmi fordítás aszimmetrikus kommunikációként (a felnőtt feladó hatalmi helyzetben van a gyerek befogadóval szemben) láthatóbbá (és ezáltal könnyebben kutathatóvá is) teszi a fordítási problémákat (Alvstad 2010: 24–25).

Hermann 2017-es, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez* című tanulmányában egy hattagú felosztás vázlatát teszi közzé a magyar gyerekirodalom korszakolását illetően, amelyben a korszakhatárok a gyerekirodalom műfaji változásai és funkcióváltásai, valamint intézménytörténete mentén (Hermann 2017: 31) rajzolhatók fel. Ezek alapján Hermann a következő felosztást javasolja a magyar gyerekirodalom korszakolását illetően:

1. A kezdetektől az 1860-as évekig: Kétnyelvűség és nevelési narratívák
2. 1861-től 1888-ig: Népiesség és későromantika
3. 1888-tól az első világháború végéig: Intézményesülés és nyitott könyvpiac
4. 1920-tól 1949-ig: Állami és egyházi ideológiák vs. ellenkánonok 1.
5. 1950-től 1990-ig: Állami ideológiák vs. ellenkánonok 2.
6. 1990-től napjainkig: A gyerekkönyv és a multimédiák konfliktusa (Hermann 2017: 31)

A fenti felosztás a gyerekirodalmi fordítások történetének vizsgálatában is többé-kevésbé használhatónak bizonyult, hiszen a funkcióváltások és az intézménytörténeti változások a fordításokra is kihatással vannak. A gyerekirodalmi fordítások történetének korszakolásakor annyi módosítással éltünk, hogy Hermann 2., 3. és 4. korszakát összevontuk, mivel a jellemző fordítói stratégiák és az intézményi környezet tekintetében ebben az időszakban nem tapasztaltunk nagy változásokat. Az összevonás eredményeként négy korszakot kaptunk: 1. A kezdetektől az 1860-as évekig; 2. 1861-től 1949-ig; 3. 1950-től 1990-ig; 4. 1990-től napjainkig.

Hermann ugyan nem említi, de a fordítások szempontjából fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy az ezredforduló újabb váltást hoz magával. A Lovász 2015 által megállapított – a 2000-es évek fordulójára tett – paradigmaváltás ismerve többek között az, hogy a korszakhatárként megjelölt ezredforduló után megjelent magyar gyerekkönyvekben az addigi jellemzően felnőtt nézőpontot felváltva a gyerek nézőpontja kerül előtérbe, amennyiben immár a „gyermeki értelmezési sémák működtetik e világokat” (Lovász 2015: 14). Vagyis a (gyermek)célközönség státusza megerősödésének lehetünk tanúi (Lovász 2015: 16). E szövegek immár nem tekintenek magukra „másodlagos, alkalmazott irodalomként”, „saját státuszuk tudatában komolyan veszik az olvasótáborukat, nem gügyögnek és kimondanak eddig tiltott, »gyerekfülnek nem való« dolgokat” (Lovász 2015: 29): egyéni, családi és társadalmi krízishelyzetekről beszélnek, megjelennek bennük az eddig elhallgatott „kisebb és nagyobb családi egzisztenciális problémák” (Lovász 2015: 14). Ebben a „felnőtttesedő” gyerekirodalomban „minden esemény és szereplő árnyaltabbá és kérdőjelessé válik”; a szerző ilyen hozzáállása olvasójához pedig azt „feltételezi, hogy az olvasója birtokában van mindazon érzelmi és intellektuális képességeknek, melyekkel saját döntéseit meghozni képes” (Lovász 2015: 34). Ezzel összefüggésben az utóbbi évtizedekben Magyarországon magának a gyerekirodalomnak a státusza is változni kezdett: mind nagyobb figyelem irányul rá, ami az utóbbi időben (újra)kezdődött intézményesülésben is megmutatkozik. A fenti változást Shavit (1986) poliszisztéma-rendszerében szemlélve úgy fogalmazhatunk, hogy a gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémában elfoglalt addigi periférikus helyzetéből a központ irányába tolódott el, vagyis egyre nagyobb figyelem irányul rá.

A már módosított Hermann-féle felosztáshoz a Lovász 2015 által leírt paradigmaváltást is hozzávéve az utolsó korszakot kettéoszthatjuk egy 1990–2000 közötti korszakra, amelyre a globális nyitás jellemző, és egy 2000 utáni, napjainkig tartó korszakra, amelyre a „felnőtttesedés” jellemző.

4. A gyerekirodalmi fordítás története Magyarországon

Az alábbiakban a fenti korszakolás mentén haladva vizsgáljuk meg, hogy a magyar gyerekirodalom fennállásának egymást követő korszakaiban milyen szerepet töltött be és milyen helyet foglalt el a fordított gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémán belül. A fent említett szempontokat figyelembe véve áttekintjük, hogyan jellemezhető nagy vonalakban az egyes korszakok fordított magyar gyerekirodalma. Mivel Shavit szerint a fordított gyerekirodalomnak az irodalmi poliszisztémában elfoglalt periférikus helye a gyerekirodalom fordítóját felhatalmazza arra, hogy a szövegen nagy módosításokat hajtson végre (Shavit 1986: 112), ezért feltételezhetjük, hogy a gyerekirodalmi fordításoknak a poliszisztémában központibb helyre kerülése azzal jár együtt, hogy a fordító kevésbé nyúlhat bele szabadon az immár magasabb státusszal bíró szövegbe; továbbá hogy ha egy korszakban a minél pontosabb fordítás az uralkodó gyerekirodalom-fordítási norma, akkor ez arra utal, hogy a fordított gyerekirodalom a perifériáról a központ irányába tolódott az irodalmi poliszisztémán belül.

Jelen tanulmányban a hely szűke miatt csak az epikai művekre koncentrálnunk, jóllehet a lírai és drámai műnembe sorolható gyerekirodalmi szövegek fordítása is izgalmas (és a fordítástudomány szemszögéből jobbra felderítetlen) kérdés.

4.1. A kezdetektől az 1860-as évekig

A magyar nyelvű gyerekirodalom kezdetei a tizennyolcadik század második felére tehetőek: az elsőként megjelenő művek a „felnőtt” világirodalom „gyermek számára alkalmasnak talált, és számukra [– a 17–18. század fordulójától kezdve –] átírt” szövegeinek (Fehér 2004) fordításai voltak. Amikor azt írjuk, hogy az elsőként megjelenő gyerekirodalmi szövegek fordítások voltak, a fordítás szót nem a mai értelmében használjuk. Ezek a fordítások a Klauzy 2014 által megállapított fakultatív átváltási műveletek körébe be nem sorolható, azoknál jóval nagyobb és sok esetben indokolatlan vagy logikátlan változtatásokat tartalmaznak az eredeti szövegekhez képest, így valójában inkább átdolgozásoknak tekinthetők. A fordítók egyfelől előszeretettel rövidítenek a szövegeken, másrészt „rövidebb-hosszabb saját szövegeket, gondolat sorokat” (Fehér 2004) is betoldanak az eredeti szövegbe.

Már a megjelent magyar címek is sokat elárulnak a korszak gyerekirodalom-fordítási normáiról (norma alatt itt és a tanulmányban mindvégig a Toury 1995-féle leíró normákat értjük) és gyerekkönyvkiadási szokásairól. Az ebben az időszakban megjelent magyarra fordított gyerekirodalmi művek listáját Drescher 1934 bibliográfiájából állítottuk össze. Az említett bibliográfia az 1711 és 1860 között magyarul megjelent gyerekkönyveket (nem csak gyerekirodalmi szövegeket) tartalmazza, és természetesen nem teljes (a szerzőt idézve: „Tökéletes bibliográfia nincs” – Drescher 1934: 51). Drescher listájából mi a jelzetten fordított és a jelzés nélküli, de nyilvánvalóan eltérő forrásnyelvű eredetiből készült, és a számunkra rendelkezésre álló adatok alapján irodalmi igényűnek tekinthető köny-

veket válogattuk ki. Az alábbiakban Dreschernek az általunk, a fordított gyerek-irodalmi megjelenésekre leszükkített listájának könyvészeti adataiból vonunk le következtetéseket a korszak gyerekirodalmi fordításaira vonatkozóan. Egyrészt viszonylag sok esetben azt látjuk, hogy nincs feltüntetve vagy a szerző, vagy a fordító, vagy egyikük neve se (a felsorolt címek 17, 23, illetőleg 7 százalékában). Olykor a külföldi szerző nevét magyarosan írják (a címek 25 százalékában). Gyakran – az összes megjelenés 59 százalékában – már a (jellemzően hosszadalmas) alcímben hangsúlyozódik, hogy olyan könyvről van szó, amely a gyermekolvasóknak valami módon hasznára lesz (például: „mellyeket a magyar ifjuságnak kedvéért haza fiainak gyönyörködtető multságára németből magyarra fordított” – *ibid.*: 96; „Régi szép és érzékeny történet, minden jobb érzésű embereknek, különösen pedig anyák és gyermekek szám.” – *ibid.*: 67). Vagyis ha gyerekirodalmat fordítanak, már a címben meg kell magyarázni, miért volt érdemes a könyv a lefordításra. Gyakorta azért, mert az ifjúság hasznára fog válni – „nevelő célzatú”, „érzelmes, moralizáló” (Rácz 1938: 12–13), de olykor csak az újdonság vagy szórakoztatás kedvéért is („Multságos olvasókönyv gyermekek és ifjak számára” – Drescher 1934: 61; „Kis leánykák mulattatásául” – *ibid.*: 58). Honosító tendenciákat gyakran megfigyelhetünk. Mind a címekben megjelenő szereplők nevének esetében (pl. „Róbert Péter született anglus élete és különös története” – *ibid.*: 88, „Szalma-bőr Jankó” – *ibid.*: 77 – 31 előfordulásból 13 esetben), mind pedig a szerző nevét magyarosítani igyekvő szándékban (például: „Fenelóni Saligniák Ferenc” – *ibid.*: 65, „Kotzebue Ágoston” – *ibid.*: 77). Nemritkán az sem világos a könyvet forgatva, hogy egyáltalán fordítással állunk-e szemben, vagy legalábbis nehéz eldönteni, melyik nyelvből készült a fordítás (mint „Bárodé Manx” történeteinek esetében, amelyeket csak jóval később azonosítottak Münchhausen báró történeteivel, l. Tolnai 1934: 23–24). A mű fordított voltának hangsúlyozása a fentiek alapján ebben a korszakban még igen kevésbé fontos (tehát a fordítás jellemzően rejtett – *covert translation*, House 1997, 2004).

Az is jellemző, hogy a fordítások nemcsak közvetítő nyelven keresztül, de gyakran eleve a gyermekek számára átdolgozott (ami gyakran azt jelenti: lebutított és/vagy moralizáló, erkölcsi tanításokat tartalmazó új szövegrészekkel dúsított) szövegváltozatokból készülnek (például Szendrey Júlia Andersen-fordítása a dán helyett német, átdolgozott szövegváltozatból – Andersen 1858); ráadásul ezt a tényt a korabeli kiadások nem feltétlenül tartják fontosnak közölni. Erre szolgálnak például a korai magyar nyelvű Robinson-kiadások, amelyek Campe német nyelvű átdolgozásából készültek (Campe 1787, 1794). A Campe-átdolgozás igyekezett kiűzni „az eredeti savát-borsát s folytonos moralizáló kitérésekkel fakítani, fékezni s gátolni egyre a mese boldog izgalmát, meguntatni a megunhatatlant” (Drescher 1934: 39).

A fordított gyerekirodalom elsődleges céljai ebben a korban a gyermekek és ifjak erkölcsi nevelése, jellemük formálása és tudományos ismeretek nyújtása számukra. A fordítás sok esetben szükségtelen is, mivel az olvasóközönség nagyobb része (a városi polgárság, valamint a kereskedői és iparos réteg nagyobb része) eleve németül olvas (Fehér 2004); és talán ezzel is magyarázható, hogy amikor mégis születik magyar fordítás, ennek szükségességét már a címben igyekeznek (különbféle indokokkal) alátámasztani.

Noha a gyerekirodalmi fordítás e korszakban a fentiek alapján még a periferián elhelyezkedő tevékenységnek tűnik, irodalmunk olyan neves alakjai művelik, mint Petőfi (James 1844) vagy a már említett Szendrey Júlia. A korszak jeles nyelvészei (mint Gyarmathi Sámuel – Campe 1794), neves írói (Péczei József – Péczei 1788, Kis János – Kis 1805), megbecsült pedagógusai (Gelei József – Campe 1787), továbbá mások is „feladatuknak tekintették az értékes és színvonalas gyermekkönyvek (...) fordítását” (Fehér 2004).

A reformkortól kezdve „a korábbiakhoz [vagyis a felvilágosodáshoz – a tanulmány szerzőinek megj.] képest előrelépést jelent, (...) hogy a könyvekről megjelent bírálatok nyomatékosan hangsúlyozzák, nagy szükség van értékes »magyar nyelvű gyermekmunkákra« és (...) hogy a kevésbé sikerült fordításokat kemény kritikával illetik a korabeli lapok”. „Felismerve azt a pedagógiai igazságot, hogy a gyermekek kezébe csakis magas színvonalú és nyelvi szempontból is értékes könyveket lehet adni, kritikáikban kiemelték, hogy nemcsak a mű tartalma, hanem a fordítás színvonala is nagyon fontos. A sok rosszul fordított könyv által a gyermekek »nyelvbéli ízlése« romlik, és ez többet rombol, mint amennyit »elméjük és szívének a tartalom által épül»” (Vajda Péternek a *Robinson* fordításáról készült kritikáját idézi Fehér 2004). A fordított gyerekirodalom reformkor utáni fellendüléséhez az is hozzájárult, hogy a szabadságharc bukása megtörte az eredeti magyar nyelvű gyerekirodalom fejlődésének lendületét, és ennek következtében az 1850-es évek elejére jóval kevesebb eredeti magyar gyerekkönyvet adtak ki – ez pedig, minthogy a hiányt valamivel pótolni kellett, a fordításirodalom megerősödésének kedvezett (Csulák 1979: 6).

4.2. 1861-től 1949-ig

Drescher 1861-ben cezúrát állapít meg a magyarországi gyerekkönyvkiadás terén: „A tárgyalt idő utolsó szakaszában (1861–1875) u.i. egyre ritkább a valódi szép gyermekkönyv. Utána meg már végképp meg is szűnik” (Drescher 1934: 53). A mi korszakolásunk szempontjai eltérnek Drescherétől, de 1861 számunkra, azaz a fordított gyerekirodalmi szövegek szempontjából is fontos határ, mivel ekkor kezdődik meg a provizórium időszaka, az osztrák önkényuralom visszatérése; az eredeti magyar gyerekirodalom háttérbe szorulása folytatódik, a fordításirodalom pedig tovább erősödik. Továbbá 1868-ban bevezetik az általános tankötelezettséget, amelynek köszönhetően „ugrásszerűen nőtt az írni-olvasni tudó gyerekek száma” (Csulák 1979: 8), ez tehát a gyerekirodalmi szövegek potenciális befogadó közönségének nagyarányú növekedését jelenti.

A fordításirodalom fellendülését az is elősegíti, hogy az angolszász gyerekirodalom aranykora a 19. század második felére tehető, számos műből pedig megjelenése után néhány éven belül máris készült magyar fordítás. Így jelenik meg először 1884-ben *Tom Sawyer kalandjai* Mark Twaintól, az eredeti megjelenése után mindössze nyolc évvel. *Huckleberry Finn kalandjai* 1887-től kezdve elérhetőek magyarul – az eredeti megjelenés után mindössze négy évvel. *A kincses sziget* első magyar fordítása szintén 1887-es (ugyancsak négy évvel az eredeti megjelenés után). A francia gyerekirodalom klasszikusai közül a jelzett időszakban (vagy az azt megelőző egy-két évtizedben) hozza létre munkássága

javát Jules Verne és id. Alexandre Dumas, akiknek számos művét fordítják le már ekkor magyarra (Verne 1865, 1872, 1875abc, 1877, 1878, 1879, 1886; Dumas 1863, 1875, 1878–1879). Német nyelvterületről ekkor jelennek meg magyarul az első Grimm-mesék (Grimm 1861).

A huszadik század elején jelenik meg először magyarul angolszász területről *A kis lord* (Burnett 1889), *A dzsungel könyve* mindjárt két fordításban (Kipling 1899ab), *A boldog herceg* (Wilde 1904), vagy a *Pán Péter*, ekkor még *Pán Péterke* címen (Barrie 1904). Számos, időközben klasszikussá érett jelentős angolszász gyerekirodalmi művet az 1920 és 1949 közti időszakban ültetnek át először magyarra, így ekkor jelenik meg magyarul – szűk két évtizeddel az eredeti megjelenése után – *A vadon szava* (London 1921) vagy – némileg nagyobb, öt és fél évtizedes késéssel – Louisa May Alcott *Négy leány* című regénye (Alcott 1923). Ekkorra tehető *A titkos kert* első magyar fordítása (Burnett 1925). *Doktor Dolittle* történeteit nagyjából egy évtizeddel eredeti megjelenésüket követően kezdik magyarul megjelentetni (Lofting 1933). Ekkor érkezik meg hozzánk szintén egészen frissen (hat éves csúszással) az első *Fecskék és fruskák* (Ransome 1936), *A csudálatos Mary* (Travers 1936 – mindössze két évvel az eredeti megjelenést követően) és az első *Óz*-fordítás is (Baum 1940) – habár ez utóbbi tekintélyesebb, negyven éves késéssel az eredeti megjelenéséhez képest. 1924-ben jelenik meg Juhász Andor fordításában Lewis Carroll *Alisz kalandjai Csodaországban* című műve (az angol kiadás 1865-ös). A következő fordítás már Kosztolányi Dezsőé (1936), amely *Évike Tündérorságban* címmel jelenik meg.

Német nyelvterületről ebben az időszakban jelennek meg az első magyar *Karl May*-fordítások (May 1902, 1904). Az olasz gyerekirodalmi klasszikus, Carlo Collodi *Le avventure di Pinocchio*-jának első magyar változata ekkor jelent meg *Tuskó Matyi kalandjai szárazon és vizen* címmel (Collodi 1907). A napjainkban mindinkább előretörő skandinávok már ebben az időszakban megjelentek magyarul, így például Selma Lagerlöf *Nils Holgerssonját* is magyarra fordítják (Lagerlöf 1921). Ebben az időszakban érkezik hozzánk az első magyar *Bambi* (Saltén 1929), és megjelennek az első magyar Kästnerek (1932ab, 1934ab, 1935). A Kästner-könyveket számos különböző kiadó jelentette meg, az eredeti könyvek és a fordítások megjelenése közt mindössze pár év, egyes esetekben csak egy év telt el. Franciából ebben az időszakban jelennek meg az első Perrault-mesefordítások, illetve -átdolgozások (Perrault 1947). Ekkorra tehető *Babár, a csudálatos elefánt* első magyar nyelvű megjelenése (de Brunhoff 1947).

Mint az a *Források* alatt felsorolt címekből is látszik, ebben az időszakban még mindig a nagymértékű honosítás jellemző: a szereplők, de még a szerzők nevét is előszeretettel magyarosították. Drescher az említett munkájában egy 1861 és 1875 közötti megjelenéseket összegyűjtő gyerekkönyves bibliográfiát is közöl (Drescher 1934). Ezt a bibliográfiát megnézve azt láthatjuk, hogy a fordításként feltüntetett vagy tudhatóan nem magyar forrásnyelvű gyerekirodalmi megjelenések közül a címben megjelenő szereplő nevét az esetek valamivel több mint felében – 24 előfordulásból 13-szor – magyarosították. Például: *Ő Lajoska és rossz Gyuricza napi eseményei* – *ibid.*: 103; *Samuka* – *ibid.*: 108; *Zsigmond, a brémai kormányos* – *ibid.*: 117). Az eredeti szerzők nevét az előfordu-

lások körülbelül kétharmadában (122-ből 82 esetben: 67%-ban) honosították. Így olvashatunk többek közt „Swift Jonathántól” és „Speckter Ottótól” – *ibid.*: 121 – származó magyar nyelvű gyerekkönyveket. A honosító tendenciák tehát itt jobban kimutathatók, mint az előző korszak címeinél. Az előző korszaknál megfigyeltekhez hasonló arányban, a megjelenések közel 30 százalékánál (122 esetből 36-szor, vagyis 29,5%-ánál) nem tüntettek fel egyáltalán fordítót, és ebből 35 esetben nem világos a feltüntetett könyvészeti adatok alapján, hogy eredetileg idegen nyelvű mű fordításáról van szó. A fordítás ténye olyan esetekben sem nyilvánvaló – így a fenti számadatba ezeket az eseteket is beleszámoltuk –, amikor az eredeti szerzőt vagy egyáltalán nem szerepeltetik, vagy pedig magyarosan írják a nevét, a fordító neve előtt pedig a fordítói tevékenysége nem, csak az átdolgozásáé szerepel (például: „Hoffmann Ferenc. *A napkeleti regék legszebb gyöngyei. A fiatalság szám. átdolg. Hohenauer Ignác. 15 könyom, képpel. 2 rész egy kötetben. Pest: Lauffer 1863.*” – *ibid.*: 109). Mindez arra mutat, hogy e korszakban a szöveg fordított voltának ténye továbbra sem hangsúlyos. Ugyanakkor a hosszú, a fordítás-kiadás fontosságát megindokló alcímek eddigre lényegében eltűnnek – talán azért, mert a potenciális gyermekbefogadók szélesedő rétegeivel az olvasóközönség mind kisebb százaléka tudott német nyelvű gyerekirodalmat olvasni, és ezért a fordítások kiadásának szükségessége immár kevésbé volt megkérdőjelezhető.

A gyerekirodalmi fordítás a fenti adatok alapján továbbra is az irodalmi poliszisztéma perifériáján helyezkedik el, ám a megjelenések száma az olvasni tudó gyerekek (és a lefordítható külföldi gyerekirodalmi szövegek) számával együtt nő. Míg Dreschernél 1711 és 1860 között, tehát egy százötven évet átfofog időszakban 56 fordított gyerekirodalmi kiadvány szerepel, 1861 és 1875 között, vagyis tizedannyi idő alatt durván kétszer annyi: 122 címet találunk nála. A gyerekirodalmi szövegek fordítói közt a tizenkilencedik század második felében jellemzően újságírókat (Szabó Antal, Dienes Lajos, Nyirák Lajos), írókat (Czanyuga József, Vachott Sándorné), nevelőket (Dienes Lajos, Matics Imre) találunk (Drescher 1934).

1888-ban mondja el híres képviselőházi beszédét a fiataloknak szóló irodalom érdekében Benedek Elek, amelyben „az ifjúsági irodalom és a könyvkiadás fejlesztését művelődéspolitikai programmá tette” (Csulák 1979: 8). Ebben a beszédben Benedek a gyerekkönyvfordításokról is szót ejt:

(...) értem (...) azokat a nagy részben külföldről importált, rendesen silány fordításban terjesztett (...) termékeket, amelyek úgyszólván minden kritika nélkül kerülnek a gyermekek kezébe. (...) A német és az angol híres az ő gyermekirodalmáról. Ám azoknak, akik ez irodalmat fordításból ismerik, csak sejtelmük lehet e többek által inkább divatból dicsért irodalom jóságáról. (Benedek 1888: 241)

Úgy fogalmaz: „a magyar könyvpiac el van árasztva idegen művekkel”, és utal arra, hogy a – „rendesen silány” – fordítást az „inasokkal” végeztetik el (*ibid.*: 241). Kritikát fogalmaz meg az „idegen világban járó” (*ibid.*: 244) olvasmányokkal, vagyis voltaképpen az idegenítő fordításokkal szemben:

A magyar könyvpiacot valósággal elárasztják külföldi kalandos utazási könyvekkel, a magyar fiút megutazzatják a napban, a holdban, a csillagokban, Ázsiában, Afrikában, Amerika őserengetegeiben, de hogy Magyarországot is megismerje, azt a hazát, ahol született, ahol nevelkedett, arra a mi kiadóink nem gondolnak. (Benedek 1888: 244)

Benedek valójában az eredeti magyar nyelvű, minőségi gyerekirodalom aktívabb művelése mellett emel szót ebben a beszédében, de abból ugyanakkor kiolvashatók a korabeli gyerekirodalmi fordításokkal kapcsolatos minőségbeli aggályai is: a fordítások többnyire silányak – és (szerinte túlságosan) idegenítőek. Amint az eddig sorolt és a későbbiekben előkerülő példákból is kitűnik, a fordítások ekkor – a mai normákhoz képest – valójában erőteljesen honosítóak; az, hogy Benedek még így is azt kifogásolja rajtuk, hogy „idegen világban járók”, igen erős honosító tendenciák jelenlétére mutat.

A huszadik század elején háttérbe szorul a magyarországi német nyelvű polgári kultúra, és ez azzal jár, hogy egyes gyerekirodalmi műfajokból hiány lép fel. Ezt a hiányt a magyar nyelvű, eredeti gyerekkiadás nem képes pótolni – ezért fordításokkal helyettesíti a hiányzó eredeti szövegeket. „A klasszikus gyerekirodalmat és az önállóan olvasó tizenéves korosztálynak szóló kaland- és leányregényeket – a 19. századiakat is, amelyeket korábban nem kellett magyaráítani, mert németül is olvashatók voltak (Vernét, Dickenst például) –, most fordítani kell. Az angol, francia, olasz fordításirodalom így tekintélyes helyet követel magának a polgári gyerekszobák polcain” (Hermann 2012: 26–27). Tehát a huszadik század elején tovább folytatódik a magyarra fordított gyerekirodalmi művek számának gyarapodása. Fordításokon továbbra is a mai értelemben vett átdolgozásokat érthetünk: „A 20. század első fele – s különösen a századelő – még mindig inkább átdolgoz, mint fordít, ha gyermekkiadványról van szó” (Komáromi 2005: 57).

Arról, hogy milyen fordítási normák uralkodnak a tárgyalt korszakban, dr. Tóth Rezsőnek, a Népiskolai Könyvtárakat Intéző Bizottság előadójának a válas- és közokt. m. királyi miniszterhez intézett 1904-es jelentése (*A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak*) is árulkodhat. Ebben az alábbi írja a fordításokról és átdolgozásokról:

Az ifjúság számára jól fordítani, bizonyára van oly nehéz feladat, mint a nagyközönségnek; sőt bizonyos tekintetben talán nehezebb is. A nagyközönség számára készült fordításoknál a fordító eleve felteheti, hogy közönsége képes és hajlandó magát beleélni abba az idegen érzés- és gondolatvilágba, melybe könyve vezet – hisz ez az *áthelyezkedés* az alapja és előfeltétele minden hatásnak; – a ki az ifjúság számára fordít, sohasem számíthat erre. Még a serdülő gyermek is alig képes arra, hogy az övétől merőbe idegen világba bele tudja képzelni magát; vagy ha képes erre (és sajnos, a kozmopolita irányú nevelésnek erre is lesznek példái): annál rosszabb, mert ez a *nemzeti* iránt való közönyének a tanubizonyossága. Egészségesen nevelt magyar fiút egy ily idegen világ mindig legalább is megzavar. Ifjúsági irodalomban tehát, hol a tolmácsolásnak szigorúan pontos vagy szabadabb volta

még nem oly fontos kérdés, mint a nagy irodalomban, úgy látszik, alkalmasabb a szabadabb átdolgozás, egész odáig, hogy a fordító az idegen tárgyat és eredményt magyar viszonyok közé, magyar nevek alatt transponálja, – mint a szorosabb értelemben vett hű fordítás. (Tóth 1904: 19)

A fenti idézetből arra következtethetünk, hogy a gyerekirodalom ebben az időszakban az irodalmi poliszisztémának kevésbé központi helyét foglalja el, mint a „nagy irodalom” – hiszen „még nem oly fontos kérdés”, hogy pontos legyen a fordítás –, és hogy Tóth a(z akár szélsőséges) honosítást támogatja, egyrészt hazafias okokból, másrészt mert a gyermek felfogóképességének határát itt véli felfedezni. Eszmefuttatását a következőképpen folytatja: „Különösen nyilvánvaló ez az irodalomnak abban az ágában, a hol a tárgy (...) nem történeti. A Grimm-mesék, az Andersenek így átdolgozva, magyar nevekkal, magyaros nyelvvel s fordulatokkal, jó író kezében szinte azt a hatást kelthetik, hogy eredeti magyar művek” (Tóth 1904: 19) – és számára ez a cél; amennyiben elérhető, erre kell törekedni.

A filologus ám találja meg ezekben is a specialis germán vonásokat (...) a gyermek: magyar mesének érezi. Még a Robinsonok, a Gulliver-kalandok is jobbak ily szabadabb formában, mintegy „átköltve”: csak tartalmilag híven, de formailag teljesen szabadon. Más kérdés a serdültebb ifjúság számára való könyvek, főképp az ifjúsági regény-félék fordítása. (Verne, Malot, stb.) Ezeknél azt mutatja a tapasztalás, hogy az ily „Átdolgozás” csak ritkán sikerül; s elsőrangú talentum legyen, a ki ily munkákat igazán magyarrá képes átdolgozni. Ha a mese, a cselekmény, a jellemek, a beszédmódor, az életfelfogás, a milieu lényegükben teljesen idegenek maradnak, – már pedig éppen fontosságuknál fogva a fordító ezeken alig változtathat, – a rájuk aggatott magyar név (az, hogy pl. a falut Surville helyett Virányosnak, a hóst Grandet helyett Nagy István uramnak fordítom) az egész nemcsak hogy nem teszi magyarrá, hanem gyakran szinte komikusan érezteti a belső tartalom s e formális ragasztékok közötti ellentmondást. (...) Ily esetben hát hacsak nem igazi talentum birkózik meg diadalmasan az átalakítással, még jobb, ha az idegen világ megmarad idegennek; noha nyilvánvaló, hogy így gyéresebb érdeklődésre számíthat, mint magyar formába transponálva. (Tóth 1904: 20)

Vagyis: a „tartalmi hívség” minden gyerekirodalmi szöveg átültetésekor fontos, de amennyiben lehetséges, formailag honosítani kell. Ezzel Tóth tulajdonképpen az etikus honosítás mellett teszi le a voksát, legalábbis a fiatalabbaknak szóló művek esetében. A „serdültebb ifjúságnak” szóló könyveknél is a honosítás lenne az elérendő cél, ám ezt csak a legzseniálisabb fordítók lennének képesek megtenni, és ezért általában véve lemondhatunk róla; de nem azért, mert az ilyen korú fiatalokról feltételezzük, hogy már az idegenítő fordítást is megértik – sőt az átültetési nehézségek miatt ezekben az esetekben bizonyosan le kell mondanunk a nagyobb sikerről.

A század elején továbbra is jellemző a már a címében is honosító átdolgozás: Johanna Spyri *Heidi* című regénye magyarul Körösi Henrik *Bözsikéjé*ként

jelenik meg (Spyri 1907a), Spyri elbeszélése nyomán születik meg Gaál Mózes *Marcija* (Spyri 1907b), Pinokkió Radó Antal átdolgozásában *Tuskó Matyivá* válik (Collodi 1907), Goethe *Reinecke Fuchsjából* így lesz Benedek Elek-nél *Csili Csali Csalavári csalafintaságai* (Benedek 1925; Komáromi 2005 gyűjtése, 2005: 58). Mint azt Komáromi 2005 megjegyzi, „Az »X. Y. nyomán vagy után« többnyire társszerzős viszonyt jelent a szerző és átdolgozó között, a mű pedig kiszolgáltatottjává válik az utóbbi tehetségének” (Komáromi 2005: 58). Spyri *Heidije Heidi* címmel magyarul először 1966-ban jelenik meg, az első átdolgozást nem jelölő kiadás 2001-es. *Pinocchio* 1940-ben jelenik meg először a címszereplő eredeti nevével a címben (Collodi 1940), míg a *Reinecke Fuchs* 1958-ban kap először teljes magyar kiadást *Reineke, a rókaként* – és itt derül ki róla, hogy nem is gyerekirodalmi szöveg (Goethe 1958).

Továbbra is jellemző a fordítás és az eredeti magyar szöveg közti határ elmosása, amire igen tanulságos példával szolgál Karinthy Frigyes és az *Egy komisz kölyök naplójának* esete. Az említett könyv 1918-ban jelent meg az Uránia Könyvkiadóvállalatnál, szerző megjelölése nélkül, mindössze Karinthy Frigyes fordítóként való feltüntetésével. Vélhetően Karinthy nevének is köszönhető, hogy a könyv nagy sikert aratott, és 1943-ig minden kiadásában a szerző nevének megjelölése nélkül adták ki újra. A könyvnek azonban nemcsak az írója kilétét nem lehetett tudni, sokan és sokáig egyenesen pseudo-fordításnak vélték, amely valójában Karinthy Frigyes műve. Ezt a hiedelmet évtizedekkel később cáfolta Pálvölgyi 1966, bebizonyítván, hogy az *A Bad Boy's Diary* egy 19. századi amerikai író, Metta V. Victor írta. Ennek eredményeképp a Móra Ferenc Könyvkiadó 1981-es kiadásában már a szerző feltüntetésével és Karinthynek átdolgozóként való megjelölésével jelenteti meg újra a fordítást. A későbbiekben Komáromi 2005 kideríti, hogy szinte biztosan német közvetítő nyelvből készült, Takács 2009 pedig rámutat, hogy emellett egy korábban megjelent, DELTA álnevű fordítót feltüntető magyar fordítást dolgozott át – tehát valójában nem is fordított, hanem egy már létező magyar szöveget írt át a német fordítás felhasználásával (Komáromi 2005: 316, Takács 2009). Karinthy egyéb gyerekirodalmi fordításai – mint a *Micimackó-* vagy a *Gulliver-*fordítása (Milne 1935, 1936; Swift 1914) – inkább átdolgozásoknak nevezhetők, és a fakultatív átváltási műveleteket meghaladó mértékű változtatásokat találunk Kosztolányi már említett *Évikéjében* is.

4.3. 1950-től 1990-ig

Az 1979-ben, *A magyar gyermekkönyv 1527–1979* címen kiadott történeti áttekintés a következőképpen tudósít e korszak kezdetéről:

A felszabadulás a magyar gyermekirodalom és gyermekkönyvkiadás történetében is új fejezetet nyitott. (...) Az újjászülető gyermekkönyvkiadásnak (...) közkinccsé kellett tennie a gyermekirodalmat (...). Az egyetemes és magyar gyermekirodalom régóta vagy átmenetileg nélkülözött klasszikus alkotásait hozzáférhetővé kellett tennie a magyar gyermekek számára. Meg kellett ismertetnie nálunk is a szomszéd népek gyermekirodalmát, s ki

kellett tárnia a kapukat az orosz és szovjet gyermekirodalom alkotásai előtt. (...) 1950-től inspiráló erővel hatottak a szovjet gyermekirodalom alkotásai (Bazsov: Kővirág, A rézhegyek királynője, Gajdar: Csuk és Gek, Timur és csapata, Katajev: A távolban egy fehér vitorla, Noszov: Nemtudomka kalandjai, Gorkij: Ilja gyermekkor), s Gorkijnak a gyermekirodalomra vonatkozó elméleti megállapításai – de egy időre háttérbe szorult Gárdonyi, Molnár Ferenc, Benedek Elek műveinek kiadása. (Csulák 1979: 12, 15–16)

1950 azért számít mérföldkőnek a magyarra fordított gyerekirodalom történetében, mert ebben az évben alakult meg (ekkor még Ifjúsági Kiadó néven) a Móra Könyvkiadó, amely ettől fogva egészen a rendszerváltásig – a kiadó honlapján található Céginformáció szavait idézve – „a gyermek- és ifjúsági irodalom [jóformán] egyedüli közvetítője, igényes, tartalmilag és kiállításában is a minőségi könyvek és a család kiadója” volt. A neves magyar szerzők művei mellett olyan sorozatokat indított el, mint például az *Ifjúsági kiskönyvtár* (1955–1963), a *Delfin könyvek* (1964–1990), a *Sirály könyvek* (1968–1973) vagy a *Piknik könyvek* (1985–1990), melyekben magyar nyelven megjelentette a világ gyerekirodalmának válogatott alkotásait. Mint arra Hermann felhívja a figyelmet, „Az ötvenes években a frissen alakult Móra Kiadó” nemcsak „a magyar gyerekkönyvpiar tradícióinak őrzőjeként, de egyúttal politikai-ideológiai médiumként lép fel” (Hermann 2012: 27). A fordítások szempontjából az ideologikusság megmutatkozik egyfelől abban, hogy mit fordítanak – „az ötvenes évektől (...) különösen erős a szovjet hatás, Nemtudomkák, Timurok és csapataik, Csuk és Gek vagy a tragikus szovjet Lassie, feketefülű fehér Bim történetei révén” (Hermann u.o.) –, másrészt abban is, *hogyan* fordítanak. A fordításokban ugyanis sajátos eltolódásokat hoznak létre a kor ideológiai elvárásai. Jó példával szolgál erre az ebben a korszakban készült *Winnetou*-fordítás és -átdolgozás (Máj 1966), amelyből – mint arra Szörényi László és mások elemzései is rámutatnak – „gyakran dramaturgiai funkcióval bíró” elemeket hagytak ki a vallásos motívumok és a németek minden – faji felsőbbrendűség hirdetéseként magyarázott – említésének kigyomlálásának hevében. „Az ifjúsági irodalomban nagyon ügyeltek”, „Verne szinte összes művét is eltorzították az istenes motívumok kigyomlálásával” (Szőnyei 1998).

1957-től (amikor az ifjúsági könyvek kiadója felveszi a Móra Ferenc nevet) új alkorszak kezdődik. „Műfaji gazdagodás figyelhető meg és annak a szándéka, hogy az egyes korosztályok igényeit az eddiginél inkább kielégítsék. Újra megjelennek a korábbi évtizedekben kiadott értékes és sikeres művek, az átmenetileg mellőzött klasszikus magyar gyermekirodalmi alkotások, föllendül a külföldi gyermekirodalom klasszikusainak (Cooper, Dickens, Kästner, Mark Twain, Verne műveinek) kiadása” (Csulák 1979: 18).

Ebben a korszakban számos szovjet gyerekkönyvet fordítottak magyarra, így többek közt Nyikolaj Nyikolajevics Noszov számos gyerekkönyvét (Noszov 1956, 1961, 1968). Az angolszász gyerekirodalom nagyjai közül is akadnak olyanok, akik jókora késéssel ebben az időszakban jelennek meg először magyarul. 1974-ben jelenik meg magyarul Kenneth Grahame *Szél lengeti a fűzfákat*

című műve (az eredeti angol kiadás 1908-as). Nagyjából négy évtizedes késéssel ekkor érkezik meg hozzánk J. R. R. Tolkien *The Hobbitja* (Tolkien 1975). Ebben az időszakban kezdődik meg Roald Dahl meseregényeinek magyar kiadása (Dahl 1982, 1985). Anna Sewell 1877-es megható állatregénye, a *Black Beauty* több mint egy évszázados késéssel jelenik meg először magyarul (Sewell 1987). Ekkor, 1954-ben, lát világot először magyar nyelven Joseph Rudyard Kipling *Just So Stories for Little Children* (1902) című műve.

A német nyelven író szerzők közül ekkor jelenik meg először Christine Nöstlinger (1978), Michael Ende (1985, 1986). A franciák közül a '80-as években kezdik megjelentetni Sempé-Gosciny *A kis Nicolas*-történeteit (1985). A skandinávok közül ekkor jelenik meg először magyarul Astrid Lindgren (1962ab, 1972, 1983). 1989-ben jelenik meg először Tove Jansson nagyszerű gyerekirodalmi műve, *A láthatatlan kisgyerek*.

A *Forrásoknál* olvasható címek a fordítási normák változásáról árulkodnak: a címszereplők nevében már csak elvétve, inkább csak az eredetileg is „beszélő nevű” szereplők esetében találunk honosítást (*Nemtudomka kalandjai*), míg a szerzők nevét már egyáltalán nem magyarosítják. Jelentősebb eltolódásokat a fordított szövegekben jellemzően az említett (egyes esetekben, mint az említett *Winnetou*-átdolgozás esetében is, paratextuálisan jelzett) ideológiai elvárások okoznak, amelyek következtében nem etikus átdolgozások is születnek.

4.4. 1990-től 2000-ig

A rendszerváltással együtt természetszerűleg nagy változások következtek be a magyar gyerekirodalomban is. Ezek a változások nem minden esetben pozitívak, mint azt Bogár 2004 is megjegyzi:

Az 1989-es társadalmi fordulat nemcsak bizonyos kultúrpolitikai kényszereket szüntetett meg, hanem egy csapásra felbomlasztotta az addigi kiadó- és könyvterjesztő vállalati struktúrákat, kevés kivétellel a magas színvonalon működő kiadói szerkesztőségeket. Rengeteg könyvkiadó alakult, a címek száma megsokszorozódott. Ettől azonban még nem került több jó könyv a könyvespolcokra. (Bogár 2004)

„A kilencvenes években – akár tagadjuk, akár nem – észrevehető volt egyfajta visszaesés a gyermekkönyvek piacán. Miközben a választék kétségtelenül nőtt, soha nem látott mennyiségben özönlöttek be külföldről az igénytelen kiadványok” (Gombos 2011: 51). Ezek az igénytelen kiadványok nagyrészt az angolszász területekről érkeztek, és időlegesen kiszorították a magyar könyvpiacról a kisebb országok gyerekirodalmát. „A kilencvenes évektől – a Móra-monopólium helyén – egy sokszereplős piaci rendszer alakul ki, amelyben elsősorban a multinacionális sajtóvállalkozások diktálnak” (Hermann 2012: 27).

Mennyiségi szempontból tehát virágzik a gyerekkönyvek fordítása, ezek közül azonban kevés a valóban minőségi mű – vagy egyáltalán a gyerekirodalom kategóriájába sorolható gyerekkönyv. Ugyanakkor – különösen angolszász művek esetében – megfigyelhető egyfajta törekvés is a hiányok pótlására és az

igényes kortárs nemzetközi gyerekirodalom megjelentetésére. Ekkor jelenik meg először magyarul több Roald Dahl-regény (Dahl 1990, 1991), de ebben az évtizedben vehetjük először kézbe magyar nyelven az 1902-es *The Tale of Peter Rabbit* is (Potter 1997).

Ezt azt időszakot csak a strukturális átrendeződés miatt tárgyaljuk külön korszakként, mivel a fordítási normák tekintetében nem mutatkozik jelentős változás – egészen az ezredfordulóig.

4.5. 2000-től napjainkig

Ami a számokat illeti, napjainkban „a magyarországi gyerek- és ifjúsági könyvkiadás kiemelkedően jól teljesít. Árnyalja viszont a képet, hogy a tömegtermelés miatt egyszerűsödik a kínálat, a biztos, sikeresnek vélt könyvek kerülnek előtérbe (leginkább fordítások)” (Szabó 2017: 118).

A magyar gyerekkönyvpiac kicsiben pontosan olyan, mint a »felnőtt«: az avatatlanok számára meglehetősen kaotikusnak tűnik. A régi, ismert gyerekkönyvek – nemegyszer új fordításban, jól-rosszul újradizájnolva – egytől egyig megvásárolhatók, immár huszon- vagy harmincvalahányadik kiadásban, az új értékeket viszont nagyon nehéz megtalálni a giccses, igénytelen vagy ósdi illusztrációkkal ellátott, színvonalatlan kötetek között,

mondja Kovács Eszter, a Pagony kiadó vezetője 2006-ban (Kovács 2006).

4.5.1. A fordítások mint új irodalmi trendek behozói és az eredeti magyar gyerekirodalom megtermékenyítői

A nagyszámú megjelenő könyv között kísérletező, innovatívabb könyvek is akadnak; sőt a kényes témák már nemcsak elszórtan jelennek meg, hanem az utóbbi években a legtöbb kiadó külön sorozatot is indított ezekben a témákban. Utóbbiaknál is egyértelműen megfigyelhető, hogy a kényesebb témákat, amelyek tőlünk nyugatabbra már évtizedekkel korábban megjelentek, először a fordítások hozzák be, és a későbbiekben magyar szerzők is írnak ilyen könyveket. Így tematizálódik először a fordításokban a pedofília (Hanika 2011), a melegség (Lecsesne 2014), az iskolai zaklatás (Ainsworth 2015), különféle testi-lelki betegségek vagy fejlődési zavarok (skizofrénia – Filer 2015, autizmus – Dicks 2012). A kiadói sorozatok egy kivétellel (Manó Könyvek Kiadó Menő Könyvek sorozata, amely Kalapos Éva Veronika online és offline megfélemlítést tematizáló *Masszájával* indított 2016-ban) előbb fordításokat adtak ki, és a későbbiekben jelentek meg náluk magyar szerzők tabutémákat tematizáló könyvei – vagyis egyértelműen külföldről érkező trenddel van dolgunk, amely idővel az eredeti magyar nyelvű gyerekirodalmat is megtermékenyítette.

A globális nyitással a gyerekirodalmi könyvek piacának színesedése következik be. Habár sokakat említhetnénk, de legfeltűnőbb talán az északi szerzők térnyerése (például Parkkola 2012, Nesbø 2012 vagy Teller 2011).

4.5.2. Adósságok törlesztése

A klasszikus angolszász gyerekirodalmi művek kiadása terén mutatkozó adósságok törlesztése is tovább folytatódik: például az 1872-es *The Princess and the Goblin* 2000-ben jelenik meg először magyarul (MacDonald 2000). Sok esetben a hollywoodi filmváltozat megjelenése ösztönzi a fordítást (vagy éppen újrafordítást – Vándor 2010: 60–61). Véltetően ennek (is) köszönhetően jelennek meg további *Doktor Dolittle*-könyvek (Lofting 2006, hollywoodi filmváltozat: 1998) vagy éppen a *Narnia krónikáinak* újabb részei (Lewis 2006-tól kezdve, hollywoodi filmváltozat: 2005), de ide tartozóként említhetjük az 1952-es *Charlotte's Web* első magyar fordítását is (White 2007, a hollywoodi filmet azonos magyar címmel 2006-ban mutatták be Magyarországon).

Több könyvkiadó indít „klasszikusok fiataloknak” típusú könyvsorozatot, számos fordítással (ilyen például a Ciceró 1997-ben indult, de kiadványai javát már 2000 után megjelentető *Klasszikusok fiataloknak* című sorozata vagy a Hetedvilág Kiadó *A gyermek- és ifjúsági irodalom gyöngyszemei* címmel elindított sorozata).

Röviden itt érdemes kitérni az illusztrációk kérdésére. A fordítások minél pontosabbá válásával egyidejűleg megfigyelhető egy olyan kiadói törekvés, hogy a fordított gyerekirodalmi szövegeket ne csak új fordításban, de azok eredeti illusztrációival jelentessék meg újra. Az új, pontosabb fordítások lehetővé teszik, hogy az addig gyakran (többek közt jellemzően pénzügyi okok mellett) épp a honosító fordítás miatt eldobni kényszerült eredeti illusztrációkat használhassák a magyar kiadásban. Jó példával szolgálnak erre Lewis Carroll *Alice-történetei*, amelyeknél a legtöbbször kiadott Kosztolányi–Szobotka-féle fordításban (Carroll 1958) azért sem lehetett használni az eredeti illusztrációkat, mert Kosztolányi a Chesire Cat nevű szereplőt „Fakutyá”-nak fordította – az eredeti illusztráción pedig természetesen macska szerepelt. A Varró-testvérek új fordítása (Carroll 2009) már macskát szerepeltet a szövegben, így ismét használhatóvá váltak az eredeti illusztrációk.

4.5.3. A gyerekirodalom „felnőttesedésének” megjelenése a fordításokban

Napjainkban a gyerekek új hangot és központibb helyet kapnak a gyerekirodalomban: immár nemcsak befogadóként, de (szerzőként és akár) fordítóként is lehet helyük benne: a *Tom Gates*-sorozatot például egy gyerekkorú fordító – Dragomán Gábor – ülteti át magyarra (Pichon 2015-től kezdve).

„A kortárs magyar gyerekirodalom egyik legfontosabb poétikai problémája is a hiteles, nem művi kamasz-szlang megszólaltatása” (Hermann 2017: 24). Természetesen ez minden korszakban problémát jelenthet, napjainkban talán azért jelenik meg hangsúlyosabb fordítási problémaként, mert – a paradigma-váltásból következően – a gyerek- és kamaszolvások egyenrangúsítása azt is magával hozza, hogy nagyobb hangsúly helyeződik arra, hogy az ő saját nyelvükön szóljunk hozzájuk: ne erőltessünk rájuk tőlük idegen megszólalásformákat, gyerekkönyvíróként (és -fordítóként) törekedjünk arra, hogy megszólalás módunk minél autentikusabb legyen.

A fordított gyerekirodalom „felnövését” mutathatja az is, hogy napjainkban megnövekedett az igény a mind pontosabb, az eredeti szöveghez erősebben ragaszkodó, a fordítónak kisebb játékeretet hagyó fordításokra – azonban a pontosabb fordításnak nem szabad stílárisan rosszabbnak lennie az eredetinel, a pontosság nem mehet az élvezeti érték kárára, ez az olvasók elvárása (l. a *Micimacskó-újrarendítés* szükségessége körül kialakult polémiát, például: Molnár 1992).

Kipling meséinek legújabb, IBBY-díjas fordításában szemléletes példát találunk e felnőttességi szövegszintű megjelenésére. Ez a fordítás teljesebb, mint a korábbiak, ami többek közt abban nyilvánul meg, hogy *A Rák, aki a tengerrel játszott* (*The Crab That Played with the Sea*) című mese végén a korábbi (hiányos) fordításokhoz képest még egy teljes oldalnyi szöveget felsorakoztat, amely a forrásnyelvi szövegben is szerepelt. A mese után még egy hosszú, mulatságos és nonszensz elemeket tartalmazó vers következik, ami viszont egy mai magyar gyereknek jó eséllyel értelmezhetetlen a rengeteg rövidítéssel („A P. & O.-k Kína felé / Felkavarják Amma vizét / S a B.I.-knek jövet-menet / Útba esik Pusztaszek.” ...), ezután pedig még egy rövid (négy sornyi) prózai szövegrész következik, amelyben a narrátor arra biztatja a gyerekolvasót, hogy kérje el a felnőttektől a *Times*t, és lapozzon annak 2. oldalára; majd az Atlaszban tanulmányozza azokat a helyeket, „ahová a gőzhajók mennek” (Kipling 2010: 101). Ez a rész megint kissé meglehetősen, mert nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a fordítás (a szép kivétel és a sok egész oldalas kép ellenére) nem a mai magyar gyermekolvasónak szól, vagy legalábbis nem közvetlenül. Az ugyanis nem valószínű, hogy könnyen hozzájuthatna az angol *Times*hez (a térbeli távolság miatt), és a gőzhajók útvonalait sem igen tudja tanulmányozni az atlaszban, minthogy ma már nem járnak gőzhajók (vagyis az időbeli távolságból következően). Tekintve, hogy ezek a mesék a kisebbeknek szólnak, ez a fordítói-kiadói döntés igen nagy felnőttességet feltételez a gyermekolvasó irányából: azt feltételezi, hogy a mai gyerekolvasó képes elvonatkoztatni, felismerni a tér- és időbeli távolságot, amely az eredeti angol szöveg eredetileg megcélzott befogadói és öközte feszül, és képes ennek tudatában olvasni a szöveget.

Ebben a fordításban egyébként Kipling eredeti fametszet-illusztrációi is szerepelnek, a hozzájuk tartozó szöveges magyarázatokkal – ez megint a (képekkel együtt) teljes gyerekirodalmi mű visszaadásának igényét mutatja, továbbá az eredeti szöveg és kép egységének megőrzését, amit más újabb fordításoknál is láthattunk.

4.5.4. Újrarendítési „vírus”

Egy adott mű újrarendítését számosféle megfontolás indokolhatja (az újrarendítést befolyásoló tényezők felsorolásáért l. Gürçağlar 2008). A legújabb korszakban a nyelv elöregedése vagy az újonnan felfedezett félrendítések és a pontosabb fordítás igénye mellett például az is, hogy valamiért – igen gyakran egy új filmadaptáció sikeressége miatt – újfajta, eddig nem látott mértékű figyelem szegeződik a könyvre, és a korábbi fordítás, legyen egyébként bármily jó, elbukik a fokozott figyelem keresztüztüében. Ezt láthatjuk például a *The Hobbit* esetében, amelyet a Tolkien világot feldolgozó Peter Jackson-filmek sikerét követően

újra kellett fordítani. Részben azért, hogy ezzel egységesítsék a korábban különböző fordítók által fordított könyvek inkonzisztens neveit (így lett a cím is *A babóból A hobbit* – Tolkien 2006), részben pedig azért is, mert az eredeti fordítás „gyerekesebb” hangon szólalt meg annál, mint ami a filmek által bemutatott világhoz (vagy a filmnézőből lett új rajongók átlagéletkorához) illik.

„Ha az újrafordítási kényszer valami vírus lenne, Magyarországot momentán karanténba kellene zárni” – írja (többek közt) a 2010-es évek *A kis herceg*-újrafordítási lázával kapcsolatban a Dunajcsik-fordítást (de Saint-Exupéry 2015) recenzáló Kling József (Kling 2016). *A kis herceg*-újrafordítások rámutatnak, hogy a klasszikus Rónay-féle fordítás kissé infantilizálta a szöveget olyan változtatásokkal, mint például hogy nála a kis herceg tegeződik a rózsával (noha az eredetiben kezdetben magázódik, és csak a legvégén vált át tegezésbe). A recensens szerint az új fordítások „világossá teszik, *A kis herceg* nem gyerekeknek való olvasmány. Kizárólag felnőtt problémákról szól” (Kling 2016), vagyis, ha ez valóban így van, akkor a legújabb korszakban készült fordítások akár ki is írhatnak egy adott szöveget a gyerekirodalomból, és átemelhetik azt a felnőtt-irodalomba.

Az is előfordulhat, hogy egy könyv korábban kivétel nélkül csak cenzúrázott, (olykor jelöletlenül) átdolgozott kiadásban jelent meg, és ma, a felnőtt gyerekirodalom korában ez kiköszörülendő csorbának tűnik: a magyar gyerekeknek is joguk van az eredeti, teljes szöveget olvasni (a fent említett Kipling-újrafordítás is erre szolgál példával). Nádori Lídia 2013-as, a 20. kiadás alkalmából megjelent, „az eredetihez húbb” *Bambi*-fordításában „a hangulat még sötétebb, az állatok viselkedése is kellemetlenebb”, és „megjelenik a korábban elsunnyogott, de – lássuk be – hozzá tartozó szexualitás is” (Lakatos 2014). E „felnőttesítő” törekvés egy másik megjelenését látjuk a *Pán Péter* esetében. Mint arra a könyv (egyik) legújabb fordítója, Szabó Luca rámutat, a sokáig közkezen forgó és egészen a Szabó-féle fordításig legteljesebb Szilágyi Domonkos-féle fordításból egész bekezdések hiányoztak: „Ezek a részletek azok az angol nyelvű regényben, amelyeket az író főként a felnőtt olvasóknak szánhatott, illetve amelyek segítségével az élet néhány nagy tanulságát kívánhatta megosztani a gyerekekkel” (Szabó 2012: 224).

Több Roald Dahl-meseregényt a Dahl-mesék új sorozatkiadása miatt fordítottak újra (a sorozat megjelentetését vélhetően a hollywoodi filmadaptációk sikerének meglovagolása indokolta: a *Charlie és a csokigyár*-filmet 2005-ben mutatták be, *A barátságos óriás*-filmet 2016-ban), itt tehát az újrafordítás piaci indokaival találkozunk.

5. Összefoglalás

A gyerekirodalmi klasszikusok magyar kiadástörténetét áttekintve nem állíthatjuk, hogy jellemzően ötvenévenként fordítják őket újra, amint az a nyelv avulása miatt várható lenne (vö. Géher 1981: „A fordítások rosszul tűrik az időt, kevés kivételtől eltekintve nem lesz belőlük halhatatlan műremek. Mire az író műve klasszikussá érik halála után ötven évvel, a fordítóé többnyire

megsemmisül, ki kell vonni a forgalomból, mint az elavult iparcikket, s ha az eredeti megéri, új fordítással kell pótolni. A műfordítás nemcsak mesterségnek, művészetnek is hálátlan.” – Géher 1981: 69). Ehelyett azt látjuk, hogy az újrafordítások mennyisége és időbeli eloszlása is erősen változó. Ebből arra következtethetünk, hogy a gyerekirodalmi klasszikusok újrafordítását nem csak a nyelvi avulás motiválja. Nagy szórást mutat az is, hogy az eredeti megjelenéshez képest mikor fordítják először magyarra az egész szövegeket.

Ami a fordítási normákat illeti, a számos (jellemzően sok alkalommal; korszakonként akár többször is) újrafordított mű kiváló terepet biztosít a gyerekirodalom-fordítási normák változásainak vizsgálatára. Jelen tanulmány keretei nem engedik meg, hogy e témában mélyebbre hatoljunk, de az ezen a téren végzett módszeres vizsgálattal világosan ki lehetne rajzolni a fordított magyar gyerekirodalom normáinak változását. Ehelyütt csupán néhány megállapítást volt lehetőségünk megtenni, de már ezekből – valamint a bibliográfiák elemzéséből és az egyes korszakok fordított gyerekirodalmát jellemző vagy értékelő különféle másodlagos forrásszövegekből – is látszik, hogy a honosítás-idegenítés tengelyen napjaink felé közeledve az idegenítés irányába tolódnak a fordítások; míg az első két korszakban egyértelműen a honosítás, addig az utóbbi kettőben az idegenítés irányába billen a mérleg.

A legelső korszakban, de még a második elején is jellemző, hogy a könyv címlapját olvasva azt se tudjuk eldönteni, fordításról, átdolgozásról vagy eredeti magyar szövegről van-e szó; és egészen az 1950-es évekig erős honosító tendenciákkal találkozunk. A nem etikus honosítás és átdolgozás is gyakori az első két korszakban, ennek indokai változóak (az első korszakban inkább erkölcsnemesítő, míg a másodikban, különösen a századfordulótól kezdve inkább ideológiai motivációjú átdolgozásokkal találkozunk).

A harmadik és a negyedik korszakban kiadott fordítások jellemzően már jelölik, ha átdolgozásról van szó, és a teljes fordítások inkább idegenítőek; ugyanakkor az átdolgozások a harmadik korszakban gyakran ideológiai motivációval bírnak.

Az ötödik korszakban immár világosan elkülönül fordítás és átdolgozás, a fordítások pedig jellemzően idegenítőek, és minden korábbinál inkább pontosságra törekednek, akár még azon az áron is, hogy így a fordítás esetleg kevésbé lesz funkcionálisan ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel; tehát esetleg éppen a megcélzott gyerekközönség fogja kevésbé értékelni az új, pontosabb fordítást – ugyanakkor a mind nagyobb pontosságra törekvést a gyerekirodalom felnőttetésének, a gyerekolvasók egyenlőbb partnerként kezelésének tendenciája magyarázhatja.

Shavit 1986 alapján megkockáztathatjuk a felvetést, hogy ezek a változások (mind nagyobb pontosságra törekvés, ami azt jelenti, hogy a fordító egyre kevésbé nyúlhat bele szabadon a szövegbe, illetőleg a fordítás és az átdolgozás korábban gyakran összemosódó kategóriája immár világosan elkülönül, amit sokszor az addig hiányosan vagy pontatlanul lefordított, valójában inkább átdolgozott szövegek pontos, teljességre törekvő újrafordításával érnek el) a fordított gyerekirodalomnak az irodalmi poliszisztémában való központibb helyre kerülésével függenek össze.

Irodalom

- Alvstad, C. 2010. Children's literature and translation. In: Y. Gambier, L. V. Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam: Benjamins. 22–27.
- Benedek E. 1888. Képviselőházi beszéd. In: Bauer G. (szerk.) *Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. 240–246.
- Csulák M. 1979. *A magyar gyermekkönyv 1527–1979*. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete.
- Drescher P. 1934. *Régi magyar gyermekkönyvek (1538–1875)*. Budapest: A Magyar Bibliophil Társaság Kiadása. Online elérhető: http://mek.oszk.hu/03100/03165/html/Utolso_megtekintes: 2017. szeptember 23.
- Géher I. 1981. A műfordító természetrajza: helyzetlemzés. In: Bart I., Rákos S. (szerk.) *A műfordítás ma. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat. 61–102.
- Gombos P. 2011. A 21. század magyar gyermekprózája. In: Lipóczi S. (szerk.) *Gyermekkönyvek vonzásában. Esszék, tanulmányok Komáromi Gabriella 70. születésnapjára*. Budapest: Pont Kiadó. 51–62.
- Gürçaglar, Ş. T. 2008. Retranslation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 233–236.
- Hermann Z. 2012. Szerény javaslat. *Szépirodalmi Figyelő* 2012. 5. szám. 25–33.
- Hermann Z. 2017. Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez. In: Hansági Á. et al. (szerk.) *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúság irodalom kézikönyve*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége. 15–31.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- House, J. 2004. Linguistic aspects of the translation of children's books. In: Kittel, H. et al. (eds) *Übersetzung-Translation-Traduction. An international encyclopaedia of translation studies*. Berlin/New York: de Gruyter. 683–697.
- Klaudy K. 2014. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol / Német / Orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Komáromi G. 2005. *Elfelejtett irodalom – Fejezetek a magyar gyermek és ifjúsági próza történetéből 1900–1944*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Lovász A. 2015. *Felnőtt gyerekirodalom*. Budapest: Cerakabella.
- Mazi-Leskovar, D. 2003. Domestication and Foreignization in Translating American Prose for Slovenian Children. *Meta* Vol. 48. No. 1–2. Online elérhető: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2003-v48-n1-2-meta550/006972ar/> Utolsó megtekintés: 2017. szeptember 23.
- Molnár M. 1992. Miért nem „Micimackó”? – Egy irodalmi bűntény jegyzőkönyve. *Kortárs* 36. évf. 5. szám. 1–12.
- Oittinen, R. 2000. *Translating for Children*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Pálvölgyi E. 1966. „Egy komisz kölök naplója.” Nyomozás egy közismert mű szerzője után. In: Mátrai L. et al. (szerk.) *Egyetemi Könyvtár: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. III. Budapest. 63–78.
- Rác A. 1938. *Vázlat a gyermek- és ifjúsági irodalom történetéhez*. Budapest: Országos Könyvtárügyi Tanács.
- Shavit, Z. 1986. *Poetics of Children's Literature*. Athens: University of Georgia Press.
- Szabó L. 2012. Stíluskülönbségek – J. M. Barrie: Pán Péter és magyar fordításai. In: Bárdosi V. (szerk.) *A szótól a szövegig (konferenciakötet). Az MTA Modern Filológiai Társaság 2011-es konferenciájának előadásából összeállított kötet*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 221–228.

- Szabó S. 2017. A magyarországi gyerek- és ifjúsági könyvkiadás vázlatos bemutatása. In: Hansági Á. et al. (szerk.) *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúság irodalom kézikönyve*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége. 117–127.
- Tolnai V. 1934. Báró de Manx és Münchhausen. *Irodalomtörténet* 23. évf., 1–2. szám. 21–24.
- Tóth R. 1904. *A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak. A Vallás- s Közokt. M. Kir. Miniszterhez intézett jelentés*. Budapest: Athenaeum.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: Benjamins.
- Vándor J. 2010. *Adaptáció és újrafordítás*. Doktori értekezés. Online elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/vandorjudit/diss.pdf> Utolsó megtekintés: 2017. szeptember 23.

Internetes cikkek

(utolsó megtekintés valamennyi esetben: 2017. szeptember 24.)

- Bogár Zs. 2004. *A kortárs német irodalom magyarországi recepciója*. <http://www.litera.hu/hirek/a-kortars-nemet-irodalom-magyarorszag-recepcioja>
- Fehér K. 2004. Gyermekirodalmunk a felvilágosodás és a reformkor sajtójában. *Elektronikus Könyv és Nevelés* 6. évf. 4. szám. <http://epa.oszk.hu/01200/01245/00024/feherkatalin.html>
- Kling J. 2016. *Mentsük meg végre a gyerekeket A kis hercegtől!* <http://www.unikornis.hu/kultura/20160812-a-kis-herceg-saint-exupery-forditas-dunajcsik-matyas.html>
- Kovács E. 2006. *Gyerekkönyvek Magyarhonban: A Pagonytól a Naphegyig*. http://magyarnarancs.hu/konyv/gyerekkonyvek_magyarhonban_a_pagonytol_a_naphegyig-66342
- Lakatos I. 2014. *Felix Salten: Bambi*. <http://meseutca.hu/2014/02/27/felix-salten-bambi/>
- Lovász A. 2012. *Gyermek – irodalom*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0012/lovasz.html>
- Móra Könyvkiadó Zrt. *Céginformáció*. <http://www.mora.hu/oldal/a-kiadorol>
- Szőnyei T. 1998. *Herélt klasszikusok (Szörényi László irodalomtörténész)*. http://m.magyarnarancs.hu/belpol/herelt_klasszikusok_szorenyi_laszlo_irodalomtortenesz-63553
- Takács F. 2009. *Fordította Karinthy Frigyes*. <http://magyarnarancs.hu/egotripp/forditotta-karinthy-frigyes-72132>
- Vándor J. 2007. *Magyarázatok az ideológiai jelenlétre a fordított gyermek- és ifjúsági regényekkel foglalkozó szakirodalomban*. http://www.szabad-part.hu/32/32_komm-vandor.htm

Források

- Ainsworth, Eve. 2015. *7 nap*. Ford. Demény Eszter. Budapest: Tilos az Á Könyvek.
- Alcott, Louisa May. 1923. *Négy leány*. Ford. Altay Margit. Budapest: Singer és Wolfner.
- Andersen, Hans Christian. 1858. *Andersen meséi*. Ford. Szendrey Júlia. Pest: Lampel.
- Barrie, J. M. 1904. *Pán Péterke*. Ford. Bálint Lajos. Budapest: Kultúra.
- Baum, L. Frank. 1940. *Óz, a csodák csodája*. Ford. Beöthy Lydia. Budapest: Singer-Wolfner.

- Benedek Elek. 1925. *Csili Csali Csalavári csalífintáságai; Goethe. Reineke Fuchs c. műve nyomán.* Budapest: Pantheon.
- Burnett, Frances Hodgson. 1889. *A kis lord.* Ford. Kárpáti János. Ismeretlen kiadó.
- Burnett, Frances Hodgson. 1925. *A titkos kert.* Ford. Adorján Sándor. Budapest: Athenaeum.
- Campe, J. H. 1787. *Ifjabbik Robinzon, íródott a gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok multságokra.* Ford. Gelei József. Pozsony: Patzkó Ny.
- Campe, J. H. 1794. *Ifjabbik Robinson, mely a gyermekeknek gyönyörködtetésekre és hasznos multságokra németül K. J. H. által íratott.* Ford. Gyarmathi Sámuel. Kolozsvár: Ref. Kolleg.
- Carroll, Lewis. 1924. *Alisz kalandjai Csodaországban.* Ford. Juhász Andor. Budapest: Béta.
- Carroll, Lewis. 1936. *Évike Tündérorságban.* Ford. Kosztolányi Dezső. Budapest: Gergely.
- Carroll, Lewis. 1958. *Alice Csodaországban.* Ford. Kosztolányi Dezső. A fordítást átd. Szobotka Tibor. Budapest: Móra Kiadó.
- Carroll, Lewis. 2009. *Aliz kalandjai Csodaországban és a tükör másik oldalán.* Ford. Varró Zsuzsa, Varró Dániel. Budapest: Sziget.
- Collodi, Carlo. 1907. *Tuskó Matyi kalandjai szárazon és vizen. Collodi „Pinocchio”-ja után.* Átdolg. Radó Antal. Budapest: Lampel.
- Collodi, Carlo. 1940. *Pinocchio kalandjai: egy kis fabáb története.* Ford. Gáspár Miklós. Budapest: Nova.
- Dahl, Roald. 1982. *Szofi és a HABÓ.* Ford. Nagy Sándor. Budapest: Móra.
- Dahl, Roald. 1985. *Danny, a szupersrác.* Ford. Borbás Mária. Budapest: Móra.
- Dahl, Roald. 1990. *Karcsi és a csokoládégyár.* Ford. Borbás Mária és Kiss Zsuzsa. Budapest: Park Kiadó.
- Dahl, Roald. 1991. *Matilda három csodája.* Ford. Borbás Mária. Budapest: Geopen Könyvkiadó.
- de Brunhoff, Jean. 1947. *Babár, a csodálatos elefánt.* Ford. Gereblyés László. Budapest: Cserépfalvi.
- de Saint-Exupéry, Antoine. 2015. *A kis herceg.* Ford. Dunajcsik Mátyás. Csorna: Magánkiadás.
- Dicks, Matthew. 2012. *Egy képzeletbeli barát naplója.* Ford. Nagy Boldizsár. Budapest: Kolibri.
- Dumas Sándor. 1863. *A három testőr: regény.* Ford. Hang Ferenc. Pest: Lauffer és Stolp.
- Dumas Sándor. 1875. *Húsz év múlva: „A három testőr” folytatása.* Ford. Ásványi Ferencz. Budapest: Mehner.
- Dumas Sándor. 1878–1879. *Gróf Monte-Christo: regény.* Ford. Mártonffy Frigyes. Budapest: Méhner.
- Ende, Michael. 1985. *A végtelen történet.* Ford. Hárs Ernő. Budapest: Árkádia/Európa.
- Ende, Michael. 1986. *Momo.* Ford. Kalász Márton. Budapest: Móra.
- Filer, Nathan. 2015. *A zuhanás sokkja.* Ford. Nádor Zsófia. Budapest: Scolar.
- Goethe, Johann Wolfgang. 1958. *Reineke, a róka.* Ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.
- Grahame, Kenneth. 1974. *Szél lengeti a fűzfákat.* Ford. Szemlér Ferenc. Bukarest: Kriterion.
- Grimm. 1861. *Gyermek- és házi regék.* Ford. Nagy István. Pest: Engel és M. (Lauffer).
- Hanika, Beate Teresa. 2011. *Soha senkinek.* Ford. Győri Hanna. Budapest: Móra.
- James György. 1844. *Robin Hood, angol regény.* 1–2. rész. Ford. Petőfi. Pest: Hartleben.

- Jansson, Tove. 1989. *A láthatatlan kisgyerek*. Ford. Szakonyi Csilla. Budapest: Móra.
- Karinthy Frigyes (ford.). 1918. *Egy komisz kölök naplója*. Angolból ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Uránia.
- Kästner, Erich. 1932a. *Gyurka és a detektívek*. Ford. Halácsy Endre. Budapest: Révai.
- Kästner, Erich. 1932b. *Pici és Anti: elbeszélés gyerekek számára*. Ford. Benedek Marcell. Budapest: Dante.
- Kästner, Erich. 1934a. *A repülő osztály: elbeszélés gyerekek számára*. Ford. Havas József. Budapest: Dante.
- Kästner, Erich. 1934b. *Május 35., avagy Konrád a Csendes-óceánhoz lovagol*. Ford. Fenyő László. Budapest: Franklin.
- Kästner, Erich. 1935. *Három ember a hóban*. Ford. Horváth Zoltán. Budapest: Nova.
- Kipling, Rudyard. 1902. *The Crab That Played with the Sea*. Online elérhető: http://telelib.com/authors/K/KiplingRudyard/prose/JustSoStories/chap10_crabplay.html
- Kipling, Rudyard. 1899a. *A dzsungel könyve*. Ford. Békési Gyula. Budapest: Athenaeum.
- Kipling, Rudyard. 1899b. *A dzsungel könyve*. Ford. Mikes Lajos. Budapest, Magyar Könyvtár.
- Kipling, Rudyard. 1954. *Mesék*. Ford. Jékely Zoltán. Budapest: Ifj. Kiadó.
- Kipling, Rudyard. 2010. *A Rák, aki a tengerrel játszott*. Ford. Greskovits Endre. A versbetéteket ford. Elekes Dóra. In: Kipling, Rudyard. 2010. *Hogyvolt-mesék*. Ford. Elekes Dóra és Greskovits Endre. Budapest: Sziget. 90–101.
- Kis János. 1805. *Gyermekek és ifjak tárháza, az elmét gyönyörködtető és nemes szíveket formáló apró történetek, beszélgetések utazások és versek*. A mind két nemen lévő ifjuság számára egynehány nevezetes német írók munkáiból fordította Kis János. Pest.
- Lagerlöf, Selma. 1921. *Nils Holgersson csodálatos utazása a vadludakkal*. Ford. Tábori Piroska. Budapest: Tarka Könyvek.
- Lecesne, James. 2014. *Trevor*. Ford. Moldova Júlia. Budapest: Tilos az Á Könyvek.
- Lewis, C. S. 2006. *Az ezüstrón*. Ford. Liszky Szilvia. Budapest: M&C.
- Lindgren, Astrid. 1962a. *Britta kiönti szívét*. Ford. Lontay László. Budapest: Móra Kiadó.
- Lindgren, Astrid. 1962b. *Mio, édes fiam*. Ford. G. Beke Margit. Novi Sad: Fórum.
- Lindgren, Astrid. 1972. *Harisnyás Pippi*. Ford. és átdolg. Árkos Antal. Budapest: Móra Kiadó.
- Lindgren, Astrid. 1983. *Oroszlánszívű testvérek*. Ford. Damokos Katalin. Budapest: Móra.
- Lofting, Hugh. 1933. *Doktor Dolittle utazásai*. Ford. Csánk Endre és Reiter László. Budapest: Móra.
- Lofting, Hugh. 2006. *Doktor Dolittle és a madárposta*. Ford. Kövesdi Miklós Gábor. Budapest: Ciceró.
- London, Jack. 1921. *A vadon szava*. Ford. Bartos Zoltán. Budapest: Athenaeum.
- MacDonald, George. 2000. *A királykisasszony és a manó*. Ford. Fazekas Benedek, F. Nagy Borbála. Pest: Harmat Kiadó.
- May, Karl. 1902. *Vörös lovag: Vinnetou és Old Shatterhand: indus történet*. Ford. és átdolg. Endrei Zalán. Budapest: Magyar Hírlap.
- May, Karl. 1904. *Winnetou, a vörös gentleman*. Ford. Szekrényi Lajos. Budapest: Stephaneum Ny.
- May, Karl. 1966. *Winnetou*. Ford. Szinnai Tivadar. Budapest: Móra.
- Milne, A. A. 1935. *Micimackó*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Athenaeum.
- Milne, A. A. 1936. *Micimackó kuckója*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Athenaeum.

- Nesbø, Jo. 2012. *Doktor Proktor pukipora*. Ford. Petrikovics Edit. Budapest: Kolibri.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1956. *Nemtudomka csodálatos kalandjai*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Ifj. Kiadó.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1961. *Nemtudomka Napvárosban*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Móra Kiadó; Uzsgorod: Kárpátontúli Területi Kiadó.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1968. *Nemtudomka a Holdon*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Móra Kiadó; Uzsgorod: Kárpáti Kiadó.
- Nöstlinger, Christine. 1978. *Ilse Janda fiatalkorú*. Ford. Sárközy Elga. Budapest: Móra.
- Parkkola, Seita. 2012. *Vihar*. Ford. Bába Laura. Budapest: Cerkabella.
- Péczeli Josef. 1788. *Haszonnal mulattató mesék, Mellyeket rész-szerint Ésopusból vett, rész-szerint maga csinált, s az olvasásban gyönyörködő iffiaknak kedvéért könnyen érthető versekbe foglalt...* Győr: Streibig.
- Perrault, Charles. 1947. *Csipkerózsa: Perrault legszebb meséi*. Ford. Rónay György. Budapest: Szent István Társ.
- Pichon, Liz. 2015. *Az én csúcshuper világom*. Ford. Dragomán Gábor. Budapest: Kolibri.
- Potter, Beatrix. 1997. *Nyúl Péter és barátai: Beatrix Potter tíz meséje*. Ford. Szentmiklósi Tamás. Budapest: Eri: G & A.
- Ransome, Arthur. 1936. *Fecskék és Fruskák*. Ford. Balogh Mária; Budapest: Athenaeum.
- Salten, Felix. 1929. *Bambi*. Ford. Fenyő László. Budapest: Pantheon.
- Salten, Felix. 2013. *Bambi*. Ford. Nádori Lídia. Budapest: Móra.
- Sempé-Gosciny. 1985. *A kis Nicolas*. Ford. Farkas László. Budapest: Móra Kiadó.
- Sewell, Anna. 1987. *Fekete Szépség*. Ford. Török Margit. Budapest: Móra.
- Spyri Johanna. 1907a. *Bözsike: leányok s mindazok számára, akik a kis gyermeket szeretik*. Átdolg. Kőrösi Henrik. Budapest: Lampel.
- Spyri Johanna. 1907b. *Marci: történet egy falusi fiúról*. Spyri elbeszélése nyomán Gaal Mózes. Budapest: Franklin Társ.
- Spyri, Johanna. 1966. *Heidi*. Ford. és átdolg. Fazekas László. Budapest: Móra Kiadó.
- Spyri, Johanna. 2001. *Heidi*. Ford. Fazekas László. Budapest: Heted7 Világ.
- Stevenson, Robert Louis. 1887. *A kincses sziget*. Ford. Kürthy Emil. Pest: Révai Testvérek.
- Swift. 1914. *Gulliver utazásai*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Révai.
- Teller, Janne. 2011. *Semmi*. Ford. Weyer Szilvia. Budapest: Scolar.
- Tolkien, J. R. R. 1975. *A babó*. Ford. Szobotka Tibor. A versbetéteket ford. Tótfalusi István. Budapest: Móra Kiadó.
- Tolkien, J. R. R. 2006. *A hobbit*. Ford. Gy. Horváth László, N. Kiss Zsuzsa. Budapest: Európa.
- Travers, P. L. 1936. *A csodálatos Mary*. Ford. Benedek Marcell. Budapest: Dante.
- Twain, Mark. 1884. *Tom Sawyer kalandjai*. Ford. Gyöngyösi L. Pest: Pesti Hírlap.
- Twain, Mark. 1887. *Huckleberry Finn kalandjai*. Ford. ismeretlen. Pest: Révai Testvérek.
- Verne Gyula. 1865. *Utazás a Föld központja felé*. Ford. Beöthy Leó. Budapest: Hartleben.
- Verne Gyula. 1872. *Utazás a Holdba és a Hold körül*. Röv. kiad. Pest: Heckenast.
- Verne Gyula. 1875a. *Az angolok az éjszaki sarkon: a jégsvatag*. Ford. Palásti Sándor. Budapest: Légrády.
- Verne Gyula. 1875b. *Utazás a föld körül nyolcvan nap alatt*. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1875c. *Utazás a tenger alatt*. Verne Gyula után francziából. Budapest: Franklin.

- Verne Gyula. 1877. *Strogoff Mihály utazása Moszkvától Irkutskig*. Átd. Szász Károly. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1878. *Servadac Hector kalandos utazása a naprendszeren át*. Átdolg. Szász Károly. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1879. *Egy kínai viszontagságai Chinában*. Ford. Vizi Imre. Budapest: Athenaeum.
- Verne Gyula. 1886. *A lángban álló szigettenger*. Ford. Huszár Imre. Budapest: Franklin.
- White, E. B. 2007. *Malac a pácban*. Ford. Polyák Béla. Budapest: Móra.
- Wilde, Oscar. 1904. *A boldog herceg*. Ford. Iván Imre. Neuzald.

Fordítástörténet és fordítástan

Hell György

E-mail:hell.gyorgy@mail.ujf.hu

Kivonat: A hagyományos értelmezés szerint a fordítás az irodalomtörténet területére tartozott. Az aránylag későn, a 18. sz. végén megjelenő nyelvészet új szempontokat hozott a fordítás számára, de alkalmazott nyelvészetként nem tudta saját területévé tenni. A nyelvelmélet a nyelvet egyedí és megismételhetetlen jelenségnek tartotta, azzal a kiegészítéssel, hogy a nyelvek egymásnak kódolt változatai is. Ezen az alapon a gépi fordítás lehetősége is felmerült, és az ehhez szükséges algoritmusok elvi alapjait csak a nyelvészet tudta biztosítani. Az egyetemek nyelvészeti tanszékein és különféle intézményekben, nagy anyagi ráfordítással kutatócsoportokat alapítottak, hogy a nem kevés hasznot ígérő elképzelések megvalósuljanak. A várt eredmények azonban elmaradtak. A kutatásokat értékelő 1966-os ALPAC-jelentés után a fordítás mibenlétének kérdései újból az irodalmi kutatások területévé váltak, de már megszületett az igény, hogy a fordítás vizsgálata önálló tudománnyá váljon. A cikk áttekintést ad az említett eseményekről, és a végén a *fordít* etimológiai jelentéséről mond néhány szót.

Kulcsszavak: fordítástörténet, gépi fordítás, Holmes, fordítástani tanulmányok, metaforák a köznyelvben

A címben szereplő *fordítástan* néhány szavas magyarázatot igényel, hiszen vannak ennél jobban hangzó és talán pontosabb kifejezések is, például *fordításelmélet*, *fordítástudomány* vagy *fordítástani tanulmányok*. Mindezek a kifejezések az elmúlt évszázad második felében tűntek fel a fordítás kérdéseivel foglalkozó irodalomban, aztán széles körben használatosak lettek. Jellemzőes vonásuk, hogy szembeállítják magukat a fordításra vonatkozó több mint kétezer éves írásokkal, mert azoktól eltérően tudományos értékű kutatásnak vagy éppen tudománynak tartják mindazt, amit a fordításról közölnek. Természetes következménye egy ilyen álláspontnak az, hogy minden, ami korábban a fordításról elhangzott, csak egyéni véleménynek számít, amelyet a gyakorló fordítók írtak saját tapasztalataikról és benyomásaikról. Ezt a fölfogást egészen egyértelműen Mounin (1963) képviseli, aki szerint még a legjobbak is általános benyomásokat, személyes érzéseket, tapasztalati listákat, „kézműipari recepteket” rögzítenek vagy közölnek velünk. Így – megközelítési módjuktól függően – „nem kapunk mást,

mint a fordítás empirikus leírását, amit ugyan sosem szabad semmibe venni, de amely mégiscsak empirikus leírás” (Mounin 1963: 12)¹.

A fordításról szóló szövegek ilyen leértékelése annak a jellemző beállított-ságnak volt a következménye, amely mindig is megtalálható volt a fordításokról szóló írásokban: aki írt, az valami újat írt az előzőkhöz képest. Már a fordításról szóló legelső vélekedés is ilyen volt, bár abban „csak” a fordítás fogalmának helyes értelmezése rejlett. Többnyelvű és azonos tartalmú szövegek már az írás kialakulása után azonnal megjelentek. Az ősi sumér eposz, a *Gilgames* több nyelven is ránk maradt különböző változatokban, de jellegzetesen azonos tartalommal. Nem tekinthetjük őket fordításoknak, hanem a nyelvhasználat természetes velejárójának, miszerint ugyanazt a mondanivalót több nyelven is ki lehet fejezni.

A fordítás fogalmának lényegét legelőször – tudatosan vagy önkénytelen döntéssel – a Szeptuaginta fordításáról szóló levél tartalmazza. Az Ariszteasz-levél (in: Dörömbözi 1999) közli velünk, hogy Alexandria uralkodója tanult és hozzáértő embereket hív meg Jeruzsálemből, hogy a Biblia héber szövegét a könyvtára és az akkor már csak görögül tudó zsidó közösség részére lefordítsák. A megérkező hetven tudós egymástól elkülönítve olyan jól végezte el feladatát, hogy görög szövegeik pontosan egyeztek egymással. A közösségnek az volt a véleménye, hogy az új szöveg annyira megegyezik az eredetivel, hogy helyettesíti azt, és semmit sem szabad változtatni rajta. Volt tehát egy alapszövegük, amelyhez a más nyelven írt szöveget viszonyították, és a kettőt azonos értékűnek találták. Mai tudásunk szerint meghatározták a fordítás lényegét.

A fordítás kérdéseiben elsőnek Cicero tett lényeges megállapításokat. Érdekes módon őt a fordításban nem a szöveg tartalmának továbbadása érdekli elsősorban, hanem olyan tulajdonságok, amelyek mintegy csak kísérik a fordítást. Az első ezek között a fordító tanultságára vonatkozik. Cicero szerint fordítással csak magasan képzett személy foglalkozhat, a képzetlen legföljebb csak szóról szóra adja vissza a szöveget, amivel a szöveg igazi „erejét” nem lehet átadni. A fordításokban (saját kulturális-művelődési igényéhez igazodva) a forma átültetését tartotta lényegesnek. Ehhez kapcsolódva hangsúlyozta aztán, hogy a fordításnak az oktatásban is helyet kell adni, hiszen bizonyos retorikai készségeket, pl. az értelmezést, az anyaggyűjtést, az elrendezést, a megfelelő stílust fordításokkal lehet igazán elsajátítani. Észrevételeivel Cicero jelentősen gazdagította a fordításra vonatkozó ismereteinket (Müller 1964). Szent Jeromos órá hivatkozva védi meg saját fordítási módjának helyességét Pammachiushoz írt levelében: „Én ugyanis nemcsak beismerem, hanem önként vallom, hogy a görög szövegek fordításakor nem szóról szóra, hanem gondolatról gondolatra fordítok (...) É téren Ciceró a mesterem” (in: Adamik 1991: 90). Később az egész középkor az ő útmutatásait követte.

Újabb szempontokkal a reneszánsz gazdagította a fordító munkáját, amikor megkívánta, hogy a fordítóknak filológiai ismeretei is legyenek. Az eredeti szövegnek nem valamilyen változatát kell lefordítani, hanem azt, amely kétségkívül

¹ A szerző fordítása.

a szerző eredeti munkája, aminek megállapításához különleges ismeretekre van szükség. Bruni és társai (in: Botley 2004) arra is felhívták a fordítók figyelmét, hogy a klasszikus időkből származó, de az egyházi latinban még használatos szavak és kifejezések jelentése a kor és kultúra változásai miatt már nem mindig a régi. A reneszánsz ember önállósága Bruni fordításaiban vehető észre legjobban: Arisztotelész *Nikomakhoszi etikáját* nem a mű valódi stílusának megfelelően fordította le, hanem egy művészebb változatban, mert szerinte ez felelt meg igazában a szerző stílusának.

A francia reneszánsz a XVI. és XVII. században központi kérdésnek tekintette, hogy a népszerű fordítások tegyenek eleget azoknak a stilisztikai követelményeknek, amelyeket a forrásnyelv támaszt a fordításokkal szemben. A XVIII. sz. Angliájában viszont szinte újraéledtek Cicero követelményei a fordítás és képzettség dolgában olyan formában, hogy ha valaki mesterfokozatot szerzett az egyetemen a klasszikus tanulmányokban, akkor szinte kötelességeihez tartozott, hogy görög vagy latin auktorokat fordítson angolra (Tytler 1791). Olyasmilyen volt ez, mintha magukévá tették volna a reneszánsz ember meggyőződését, hogy Európa újjászületését a klasszikus görög szövegek ismerete fogja elhozni (Oestreich 1976).

Az eddig felsorolt szempontoknak szinte mindegyike az irodalmi illetékeség körébe tartozik. Mivel a nyelvészet tulajdonképpen csak a XVIII. sz. végén kezdett kialakulni, csak arról beszélhetünk, hogy a fordításokban nyelvileg tudományos értékű szempontokat eddig az időig csak a grammatikából lehetett venni. Ilyesmire már Cicerónál is találunk példát. Ő az eredeti göröggel azonos értékű latin retorikai/stilisztikai szerkezetek kialakításában látja a fordítók legfontosabb feladatát. Szent Jeromos arról ír, hogy fordításaiban az eredetivel azonos grammatikai szerkezeteket használ (in: Adamik 1991). Nem véletlen tehát, hogy a fordítással kapcsolatos ismeretek az egyetemi előadásokon az irodalom szakon belül (a stilisztikában, a retorikában és a poetikában) kerültek ismertetésre. Megerősítette ezt a gyakorlatot az a tény, hogy az anyanyelvi irodalomról sem lehet teljes beszámolót adni a fordításokra vonatkozó megjegyzések nélkül. A nagy írók általában fordítottak is, és más nyelvek irodalmának nagy alkotásai lényegében csak fordítások révén hatottak az anyanyelvi irodalomra. Ezen a jellemző beállítottságon a XIX. sz. fordításkritikai irodalma sem változtatott.

Nyelvészeti szempontokat Humboldt használt fel elsőnek a fordítással kapcsolatban. Saját *Agamemnon* fordításáról írt értekezésében nagyrészt irodalmi elemzést ad. A munka első részében a görög eredetinek irodalmi értékeit dicséri, majd a cikk második felében a német nyelvben rejlő stilisztikai lehetőségeket tárgyalja (Humboldt 1816 in: Störig 1963). Schleiermacher központi kérdésnek tekinti, mit kell a fordítónak a fordításokban inkább kifejezésre juttatnia: az eredeti szöveg idegenségét vagy pedig az anyanyelv szépségeit (Schleiermacher 1813 in: Józán et al. 2007). A fordításokra vonatkozó írásoknak ez az irodalmi alapbeállítottsága a XX. sz. első felében sem változott meg, hiszen a fordításról szóló írások irodalmi művek átültetését elemezték. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nyelvészet ne hatott volna megállapításaival a fordításokra. A XIX. sz. nyelvészete történeti nyelvészet volt, kialakította a nyelvrokonság fogalmát, és rokonsági viszonyokat állapított meg a nyelvek között. Ezen az

alapon mondhatta, hogy a szó szerinti fordítás legjobban a közeli rokonságban álló nyelvek között valósítható meg, a távol állók között inkább más megoldásokat kell választani. Az újgrammatikusoknak az az igénye, hogy a nyelvészet megállapításai következetesebbek legyenek a korábbiaknál, a fordításokra is hatottak. Saussure (1916) új nyelvészeti szemléletmódja a fordításokra is érvényessé vált: a *langue* és a *parole* megkülönböztetése, a paradigmatis és szintagmatis viszonyok között feltárt összefüggések tudatosabbakká váltak, fontosabb lett a szinkron és diakron viszonyok közti különbségek megláttatása. Saussure-nek főleg az a nézete hatott, hogy a nyelv jelrendszer, kommunikációs tevékenységet valósít meg, amelyen belül a fordítónak mint a szöveg átalakítójának szövegalkotói szerepe is van. A generatív grammatika a mélyszerkezetekkel és a jelentések összetevőinek elemzésével tudott hatni a fordítások módszerére. Azt a meggyőződést azonban, hogy fordításokról csak a nyelvészet megállapításainak felhasználásával mondhatunk maradandót, csak a század közepének eseményei hozták el.

Mint már szó volt róla, nyelvészeti elvet elsőnek Humboldt (1816) hozott föl fordítási kérdésekben. Arra a kérdésre ugyanis, hogy lehet-e teljes értékű fordítást létrehozni, szerinte azért kell nemmel válaszolni, mert a nyelvészet megállapítása szerint minden nyelv megismételhetetlenül egyedi. A XX. sz. közepén viszont éppen az a vélekedés tette a nyelvészetet a fordítás egyedüli alapjává, hogy a nyelvi rendszerek és szövegek tulajdonképpen egymásnak kódolt változatai, ami megteremti annak lehetőségét, hogy fordítani géppel is lehet. A gondolatot Weaver (1949) vetette fel a negyvenes évek végén írt *Memorandumában*, aminek meglepően gyorsan meglettek a következményei. Kutatócsoportok sora alakult meg különböző egyetemeken és vállalatoknál, hogy az elképzelés minél előbb megvalósuljon. Mivel a siker jelentős gazdasági hasznot hozott volna, kellő mennyiségű pénz is rendelkezésre állt a kutatásokhoz. Jellemző, hogy a washingtoni Georgetown Egyetem és a massachusettsi MIT nyelvi tanszékei elsőnek vettek részt a vállalkozásban. A kutatásokból jelentős tanulmányok születtek, amelyek közül néhányról meg kell emlékezni.

Oettinger munkája 1960-ban jelent meg. Ő azok közé tartozik, akik a gépi fordítást valóban kódváltásnak tekintették. Példának a Morse ábécét és a neki megfeleltetett angol ábécét hozza fel, de szerinte az irodalmi műveket is le lehet fordítani átkódolással megfelelő előkészületek után. Ehhez össze kell állítani a forrásnyelv fordítási egységeit minden szövegre érvényes módon, és ezekhez hozzá kell rendelni a célnyelv megfelelő egységeit. A gép a forrásszöveg egységlistájában megtalálja a fordítandó egységeket, és ezeket felcseréli a célnyelv megfelelő elemeivel. Ezzel az elgondolással kapcsolatban a gond az, hogy már a listák összeállítása óriási akadályokba ütközik, de az elgondolás lényegében azért sem fogadható el, mert hiszen itt most nem a gép fordít, hanem a megfeleltetéseket elkészítő személy(ek), mert a jelentéses összefüggéseknek is van formai hátterük a rájuk jellemző szókapcsolatok rendszerében.

Oettingertől eltérően más kutatók azokat a formális lépéseket keresték, amelyekkel a gép maga keresi meg a két nyelvben az egymásnak megfelelő részeket. A formalista nyelvészek szerint ennek a tudományos módszernek az alkalmazásával a jelentés felhasználására nincs szükség. Erre az elméletre tá-

maszkodva Catford (1965) dolgoz ki egy gépi fordítói módszert, de elgondolásainak ismertetése előtt érdemes lesz még két nyelvész munkájáról megemlékezni, Andrej Fjodorovról (1953, 1958, 1968, 1983) és Eugene Nidáról (1945, 1964), akik még a gépi fordítás lehetőségének fölvetése előtt a nyelvészetben kerestek elvi válaszokat a fordításra.

Fjodorov könyvének első kiadása 1953-ben jelent meg, tehát egy olyan időszakban, amelyben a gépi fordítás lehetőségét már komolyan vették, de a kutatások még nem váltak általánossá. Fjodorov könyve tulajdonképpen azoknak a vitáknak a része, amelyek a Szovjetunióban folytak a harmincas és a negyvenes években a fordítások azonosértékűségével kapcsolatban. Mivel a vitázók nagy része a fordítást irodalmi jellegű tevékenységnek tartotta, Fjodorov könyve rögtön a megjelenése után ellenkezésre talált mind a szovjet nyelvészeknél, mind egyes nyugatiaknál. (Jól ismerteti a helyzetet Revzin és Rozencvejg közös cikke (in: Bart és Klaudy 1986, illetve Mossop 2013.) Az ellenzők azt kifogásolták, hogy a fordítás nem a nyelvtudomány által képviselt „egész” nyelvről szól, hanem csak az irodalomhoz tartozó különböző műfajokról. A vitákban Fjodorov nem engedett eredendő elgondolásaiból, de a második kiadás (1958) a *Lingvisztyicseszkie problemi* (Nyelvészeti problémák) alcímmel jelent meg.

A fordítások nyelvészeti alapjaira tulajdonképpen Eugene Nida (1945, 1964) munkái hívták fel a figyelmet. Nida nyelvész volt, de az Amerikai Bibliatársaság fordítási részlegének vezetőjeként gyakorló fordítónak is számított. A korábbi időszakok fordításelméleti háttérében ő filológiai szemléletet látott, amit nem tartott megnyugtatóan biztos megalapozásnak. A kielégítő elméleti háttérrel Nida a kommunikációelméletben találta meg. Ez az elmélet az adó, a csatorna és a vevő (nála: adó, üzenet, vevő) hármasságában nyújtja a kommunikáció folyamatának megbízható tudományos magyarázatát. Az adó lehet az üzenet közvetlen létrehozója, de adónak számít a fordító is. A vevő vagy eredeti vagy fordított szöveget kap. Mivel a fordítás az eredeti szöveget megváltoztathatja, Nida kétféle lehetőséget lát az azonosértékűség megtartásához: (1) a fordító annyira közelítse meg szavakban és szerkezetekben az eredeti szöveget, amennyire ez egyáltalán lehetséges (természetes ekvivalencia), (2) vegye tekintetbe a vevőt. Az utóbbiban ugyanis a szöveg gondolatokat ébreszt, érzelmeket kelt és szándékokat vált ki. A fordítás szövege akkor ekvivalens az eredetivel, ha ugyanazokat a hatásokat tudja kiváltani a fordítás olvasójában, mint amilyeneket az eredeti is kivált (dinamikus ekvivalencia). Ez a helyzet a szó szerinti fordítással és a szövegértés kérdésével függ össze, hiszen az eredetiben olyan egység is előfordulhat, amelynek megfelelője a célnyelv olvasójában nem kívánatos hatásokat vált ki. Sajátságos, de jó példa erre az Evangéliumban Márk 5, ahol ez olvasható: „boldogok a lelki szegények”. Ezt a szó szerinti fordítást a Károlyi-biblia újabb kiadása is így hozza, a Neovulgata fordításában viszont a „boldogok a lelkükben szegények” áll egy kiegészítő magyarázat kíséretében. Nida szerint ilyesmi lehetne a jó megoldás, de azt azért nem mondhatjuk, hogy az előző változat semmiképpen sem alkalmas a benne rejlő igazi jelentés megértésre.

Nida a formális generatív grammatika néhány tételét is belevette fordításelméletébe. A felszíni mondatok megértéséhez lényegesnek tartotta a mélyszerkezetek ismeretét, mert a tartalmi viszonyok azokból ismerhetők meg valójá-

ban. A szójelentések azonosságát pedig a szemantikai összetevőik azonosságával mérte. A gépi fordítás részletkérdései Nidát nem érdekelték, a szükséges algoritmusok kidolgozásában nem vett részt. A gép ugyanis csak a formális elemzéssel kinyert vagy az előre megadott nyelvi formák alapján tudja a szövegek szerkezetét feltárni. Ha a gép a megadott program alapján tisztázta a szintaktikai viszonyokat, és a forrásnyelv fordítási egységeihez megtalálta az egyetlen célnyelvi megfelelőt, akkor „megértette” a szöveget, és megadja a fordítást. Ha azonban a viszonyok többértelműsége miatt nem boldogult, és az egységekhez hiányzik az egyetlen megfelelő célnyelvi alak, vagy ha több is van belőlük, akkor olyan döntésekre kényszerül, amelyekhez nincsenek eszközei. Paul Garvin egyik cikkében (1956 in: Bart és Klaudy 1986: 311–319) bemutatta, hogy ilyen esetekben mennyire összetett és szerteágazó műveletekre szorul rá még a nyelvet jól ismerő ember is. (Pl.: *Az öreg Pista barátjával beszélgetett* mondat három lehetséges alanyából az igazi megállapítása.)

A gépi fordítás nyelvészetének sokféle, izgalmas, és az emberi fordítás számára is sokat mondó kérdéseinek megoldására vállalkozott Catford könyve (1965). A könyvet annak utána írta, hogy az MIT-n végzett munkája után visszatért Angliába. Az angol Firth és az amerikai Bloomfield hatására megállapításait formális érvekkel igyekezett tisztázni, ami gépi alkalmazásukat könnyítette meg. Ő nem a nyelvészet egyes területeinek eredményeit használja fel a módszerének gazdagítására, hanem egy nyelvészeti rendszert tesz a fordítások alapjává, mert szerinte a fordítás a maga egészében az alkalmazott nyelvészet-hez tartozik. Rendszerét Hallidaytól (1961) veszi, és ennek lényege az alábbiakban adható meg:

1. táblázat

A nyelv absztrakciós szintjei (Catford 1965: 3 alapján)

Nyelven kívüli szintek	Nyelvi szintek		Nyelven kívüli szintek
	Közvetítő szint	Eszközszint	
hangzó anyag	fonológia	grammatika	szituáció
írott anyag	grafológia	lexika	

Catford megkülönböztet teljes fordítást és szűkített fordítást. A teljes fordításban a közvetítő szint egységei is benne vannak, mint pl. amikor vokális művek szövegét vagy filmszöveget kell fordítani, a szűkített fordításban csak az eszközszint egységei szerepelnek. A fordítás értéke attól függ, milyen mértékben tudjuk a szöveg kontextuális jelentésével visszaadni azt a nyelven kívüli szituációt, amelyre a szöveggel utalni kívánunk. Elgondolása szerint minden nyelven kívüli szituációnak a lényegére és egyéb tulajdonságaira vonatkozóan sajátos jegyek léteznek. Ezek száma a szituációtól függően változó, mint ahogy a dologra vonatkozó enciklopédikus ismereteink is lehetnek bővebbek vagy szűkebbek. A különböző nyelvek szövegeinek kontextuális (szó)jelentései ezeket a jegyeket tartalmazzák a nyelvre jellemző kereteken belül olyan csoportosításban,

hogy azok egyértelműen a szituációra utaljanak. Ezt meg tudják tenni, mert a kontextuális jelentésben nem a nyelvi rendszerhez (a langue-hoz) tartozó jelentések jelennek meg, hanem a nyelvhasználat parole jelentései, amelyekkel minden nyelv mindent ki tud fejezni (ld. Jakobson 1959). Az ilyen célnyelvi szöveg (a fordítás) sikeres megszerkesztése után két különböző, de ekvivalens szövegünk van. Az ekvivalencia most nem a szójelentések szintjén érvényesül, hanem abban, hogy a két – nem pontosan egyező – szöveg egyértelműen ugyanarra a szituációra utal.

A funkcionális ekvivalenciának ez a fogalma elsőnek minden bizonnyal Jean-Paul Vinay és Jean Darbelnet munkájában fordul elő. Ők a *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction* (1958) című munkájukban az angol és a kanadai francia közlekedési táblák utasításait hasonlították össze, és úgy találták, hogy a fordítás helyességét akkor lehet kimondani, ha a két különböző szöveg ugyanazt a reakciót váltja ki a közlekedés résztvevőiben. Ezzel együtt érdekes módon fordítási módnak tekintik az ekvivalenciát, nem pedig fordítási viszonynak.

Catford feltehetően ismerte munkájukat, hiszen könyve csak hét évvel később jelent meg, de amíg Vinay és Dalbernet stilisztikai változatokat láttak a különböző azonosságokban, Catford – Halliday nyomán – a nyelvek közötti szintaktikai szinonímiák funkcionális azonosértelműségét látta bennük. (A magyarban például az „Együtt nyaraltam egy családdal Miskolcra.” és az „Együtt nyaraltam egy miskolci családdal.” eltérnek szerkezetükben, de jelentésfunkciójuk azonos.) Catford szerint a fordításokban ez a fajta funkcióazonosság a lényeges, hiszen így jutunk el az egyetlen közös szituációhoz. Az viszont már más kérdés, hogy egy más nyelvű ekvivalens szövegnek a kialakítása olyan módon, hogy a szójelentések és a grammatikai szerkezetek is minél közelebb álljanak a forrásszöveghez, nem könnyű feladat. Megkívánja a két nyelv tökéletes ismeretét, a jelentés és a forma teljes fölismerését, kellő gyakorlatot, szövegalkotási jártasságot, sőt művészi megérzést is. (Ebben nyilvánul meg a fordítói munka sajátossága és nagyszerűsége.)

A szituációs jegyek rendszerét Catford nem adja meg, kidolgozását a nyelvészeti jövőbeni feladatának tartja, és csak egy angol–oroszl példával (*I have arrived. /Ja prisol/prisla*) utal rá, mire is gondol (1965: 39). Catford könyve a gépi fordítás gyakorlatában nem hagyott nyomot (a megvalósításához tartozó óriási munka miatt), követői sem akadtak, de munkáját idézik, sőt recenziók is megjelennek róla. (A szituációs jegyek mivoltáról a „típusjelentés”-sel foglalkozó, illetve a lexikális tudásnak és a nyelvi jelentések kapcsolatáról szóló jelentésselméleti írásokban olvashatunk.)

A hatvanas évek közepére a gépi fordítói csoportok nem tudtak érdemleges eredményt felmutatni. A helyzetről Bar-Hillel, az ötvenes években az MIT fordítói csoportjának volt tagja írt egy áttekintő beszámolót 1960-ban, amelyben felsorolja a különböző fordítói csoportokat (az Egyesült Államokból 12-t, Angliából 5-öt, a Szovjetunióból 10-et és még néhányat máshonnan). Teljes értékű fordítás megvalósíthatóságára már nem számít, helyette megelégedne annyival, hogy a gépi szöveget legalább egy utószerkesztő munkája után lehessen természetes módon használni. Az elvárások ilyen leszűkítése után kérdésessé vált,

érdemes-e a meglévő kutatócsoportokat továbbra is fenntartani. A kérdésre az ALPAC-jelentés (1966) adott választ.

Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma, a Nemzeti Tudományos Alap és a Központi Hírszerző Ügynökség évek óta sok pénzt költött idegen nyelvek gépi feldolgozását célzó munkálatokra. A kutatások összehangolása céljából az intézmények egy közös bizottságot hoztak létre (Joint Automatic Language Processing Group, JALPG), amely megállapította, hogy tudományos testületre van szükség, amely közvetlen támogatást tudna nyújtani a számítástechnika és a gépi fordítás kérdéseiben. A bizottság levelet küldött a Nemzeti Tudományos Akadémia elnökéhez, hogy hozzon létre egy csoportot, amely kutatások alapján véleményt mond a további teendőkre vonatkozóan. A létrehozott csoport (Automatic Language Processing Advisory Committee, ALPAC) kutatások sorát készítette el az Egyesült Államokban folyó emberi és gépi fordítás valós helyzetéről. Ezeket 1966-ban az ALPAC-jelentésben foglalták össze a rövidre fogott, 9 pontban összefoglalt javaslatokkal együtt. A kilencből hat az emberi fordítás helyzetével és igényeivel foglalkozik, három a gépi fordítás kérdéseivel. Ezekben javasolja, hogy ki kell értékelni a gépi segítséggel végzett fordítások időigényét és költségeit, hogy a *létező* (saját kiemelés H. Gy.) gépi szövegszerkesztésekhez és fordításokhoz használati lehetőségeket lehessen találni megfelelő szótárak kialakítás mellett (ALPAC 1966: 34). A jelentést megjelenése előtt az akadémia Tudománypolitikai Bizottsága is megkapta, amely arra kérte az akadémia elnökét, hogy egészítsék ki a javaslatokat, mert hatásukra néhány éven belül a számítástechnikai nyelvészet nem fog támogatásokat kapni, holott értékes eredményekhez vezethet a nyelvoktatásban, a nyelv általános megismerésében, a természetes nyelvek hatásosabb használatában, a mesterséges nyelvek jobb fölhasználásában, abban, hogy tartalmasabbá teszi a nyelvhasználattal kapcsolatos pszichológiai vizsgálatokat, illetve hogy eredményesebb lesz a gépek felhasználása a fordításban és az információkinyerésben.

Az ALPAC-jelentéshez kiegészítés nem készült, hatása a javaslatot készítő csoport elmarasztaló véleménye szerint alakult. Csökkent a pénzbeli támogatás, és sorra szűntek meg a gépi fordítás lehetőségeit kutató csoportok. Ettől függetlenül a fordítás kérdése oktatási tárgy maradt az egyetemeken, és mivel a fordítások száma és a fordítók szervezettsége is javult, nőtt a fordításokkal foglalkozó előadások és szemináriumok száma is, de nem a nyelvészet keretében, hanem az irodalmi elemzésekhez kapcsolódva. Növekedett az elemzési szempontok száma, fontosabbá vált a fordító személye, az olvasók beállítottsága, a fordítóval szembeni elvárások változatai, a szövegfajták fordítási sajátosságainak figyelembe vétele, stb., amelyek mindegyike irodalmi jellegű szempontot is tartalmaz. A korábbi időkhöz viszonyítva növekedett – talán a gépi fordítás erősen formalizált jellegének hatására – a vizsgálatokkal szemben a tudományos igényesség foka is, aminek következtében a fordításra vonatkozó eddig szokásos írások helyett növekedett az elméleti elemzések száma.

Susan Bassnett *Translation Studies* című könyve 1980-ban jelent meg első kiadásban. Érdekessége, hogy a bevezető fejezet után hosszan és lényegében elismerő módon tárgyalja a fordítás történetének korábbi időszakait. Nem mondható tehát, hogy a cikk elején idézett Mounin-velemény általánosan elterjedt

fölfogást képviselt volna. Mounin szerint ugyanis minden fordításra általánosan érvényes igazságként lehet kimondani, hogy nem azonos az eredetivel. Ha pedig ez így van, akkor „a fordítás elméletileg lehetetlen” (Mounin 1963: 192). Ezzel a kijelentésével Mounin nem vette tekintetbe Jakobson (1959) nézeteit, aki szerint a fordítás elméletének leglényegesebb kérdése abban áll, hogyan magyarázzuk meg azt a tényt, hogy a nyelvek egyediek ugyan, de azonosak is. Nem a szójelentések területén, hanem szövegeik információtartalmában. A *translation studies* kifejezés, amely a hetvenes években kezdett elterjedtebben használatossá válni, egyáltalán nem utasította el egyértelműen a fordításról írt régebbi szövegeket. A *translation studies* jelentése tulajdonképpen két tényezőt összesített, amelyeket magyarul egyrészt a *fordítási tanulmányok*, másrészt a *fordítástani tanulmányok* kifejezéssel lehet megadni.

Kérdéses, mi a különbség a kétféle értelmezés között, és hogy belefoglalhatók-e egyetlen terminus jelentéskörébe. Mivel a *fordítási tanulmányok* a lefordított szövegek közötti különbségeket, a jobb fordítás elérésének feltételeit írja le, a *fordítástani tanulmányok* arra kíváncsi, mivel és hogyan magyarázhatók meg az eltérések, azaz milyen fordítói megfontolások vagy a fordítással kapcsolatos milyen elvárások magyarázzák meg ezeket. A két kérdés fogalmi különbsége tehát jól megadható, de a megfelelő válaszok nehezen, mert mindkettő ugyanabból a lefordított szövegből indul ki, mivel a fordító agyműködésébe, gondolatainak menetébe nem tudunk bepillantani. Tisztáznunk kellene, milyen szempontok hatnak a fordítói tevékenységekben, milyen helyi, kulturális, történelmi adottságokból fakadó elvárások hatnak rájuk. Nem kétséges, hogy egy ilyen rendszer kidolgozása sajátos elemzéseket igényel, amelyek a fordítástudomány területét mind az irodalomtudománytól, mind a nyelvtudománytól megkülönböztetik. Az önálló fordítástudomány a XX. század második felének terméke.

A fordítás(tudomány) önálló jellegére elsőnek Vinay és Dalbernet utaltak a már említett munkában. (Érdekes, hogy Ortega y Gasset már az 1937-ben írt cikkében is megemlíti a *sui generis* fordítástani gondolatát.) Úgy gondolták ugyanis, hogy a szó szerinti fordítás egyáltalán nem a szavak szerint történik, hanem alapvető fordítási egységek között valósul meg néhány általános átalakítási eljárás keretében. A fordítási egységeket azonban nem könnyű meghatározni. Oettinger (1960) még arra gondolt, hogy a forrásnyelvi szöveg fordítási egységeihez mindig hozzá lehet rendelni a célnyelvi megfelelőket, hogy létrejöjjön a fordítás. A helyzet azonban az, hogy a fordítási egységekről csak a forrásnyelv és a célnyelv közös egységeinek megléte után beszélhetünk, mert ez az egység mindkét nyelvnek közös egysége, egy sajátos fordítási egység, amely nyelvenként külön-külön nem létezik.

Vinay és Dalbernet munkája (1958) egy olyan időszakban jelent meg, amelyben a gépi fordítás kérdéseit kizárólag a nyelvészet elveivel kívánták megoldani. Javaslatuk nem talált követőkre, mert ők – szakmájuknak megfelelően – irodalmi egységekről beszéltek. Most, hogy a gépi fordítás reményei összeomlottak, és a fordítás kérdései egy tudományos jellegű irodalom keretébe kerültek, a *translation studies* jelentését a *fordítástani/fordításelméleti/fordítástudományi tanulmányok* fogalmai adták. Ez az értelmezés a hetvenes és a nyolcvanas évek-

ben alakult ki, és James Holmes értekezéseinek és előadásainak nyomán kapott határozottabb körvonalakat.

James Holmes a *The Name and Nature of Translation Studies* című munkájában először sorra veszi az akkoriban használatos kifejezéseket, és értékeli őket (Holmes 1988). Elfogadja a német *Übersetzungswissenschaft*ot de nem ért egyet Nida (1964) javaslatával, aki egyik könyvének címében a *science* szót szerepelteti a fordításra vonatkozó ismeretek jellemzésére. A német *Wissenschaft* (és a magyar *tudomány* is) egészen mást jelentenek, mint a *science* az angolban. A sokféle használatos kifejezés közül Holmes a *translation studies*t tartja a leginkább megfelelőnek, és javaslatot tesz a szó fogalmának meghatározására úgy, hogy kifejti, milyen vizsgálatok végezhetőek el, és milyen elvek nyerhetőek ilyen kutatásokkal.

Holmes a preskriptív írásokkal szemben deskriptív jellegű írásokat szorgalmazott, amelyek megpróbálják meghatározni, tulajdonképpen mi a fordítás lényege. Ilyen jellegű kutatások már a korábbi időszakokban is léteztek már, hiszen a fordításról beszélve a szerzőnek meg kellett adnia, hogy szerinte mi a fordítás. Az általános értelmezés szerint a *fordítás* olyan nyelvi tevékenység, amelyik egy meglévő szöveget egy olyan más nyelvű szöveggel helyettesít, amelyik az elsőnek „fordítása”. Mindegyik jelentésterület sajátos lehetőségeket biztosít a fordítások vizsgálatára. Vizsgálhatjuk az érintett nyelveket, hogy szövegeiken észrevehető-e, hogy fordítások, mi a fordítások helyzete a nyelvhelyesség kérdéseiben, hoznak-e valamit a célnyelvnek, stb., illetve: milyen cselekvések, döntések lényegesek a fordítási tevékenységben, ki alkalmas ezek elvégzésére, milyen ismeretek szükségesek a fordítói tevékenységhez, stb. Külön nagy kérdésterületnek számít annak megállapítása, miben áll a fordítási viszony, milyen módon valósul ez meg a fordításokban, stb.

A fordítástani tanulmányokban kiindulhatunk a *fordítás* előbb ismertett jelentéséből, de a fordításra egyedül jellemző tényekből is, amihez egy másik kérdés vezet el bennünket. Ebben azt kérdezzük, mi az, amit a fordítás az emberiségnek ad, és mi hiányozna, ha nem lenne fordítás. A különböző nyelveket beszélő csoportok közötti kommunikáció biztosan nem, hiszen ösztönösen több nyelvet megtanuló emberek mindig vannak. Ami hiányozna, az a csak egy nyelven megírt értékes szövegek elterjedésének a hiánya lenne. Az ilyen szövegek elterjedésének előnyei mindenki számára világosak, ha csak egy kicsit is ismeri a történelmet, mert belőle közvetlenül következik, mennyire fontosak a fordítások az emberi kultúrában és az élet egyéb jellegzetes területein. Fordítások nélkül az emberiség élete egészen másként alakult volna. Jól mutatja ezt az a körülmény, hogy a fordításokat rendszeresen használó kultúrák nagyon másképpen alakultak azokhoz képest, amelyekben nem volt fordítás.

Vannak, akik az emberiségnek ezt a többnyelvűségét károsnak tartják a jobbnak gondolt egynyelvűséggel szemben. Ez a vélemény általában a Biblia Bábel-történetéhez kapcsolódik, pedig az ott leírt eseményekből nem következik egyértelműen, hogy az isteni büntetést több különböző nyelv létrejöttére kell vonatkoztatnunk. Az egy nyelvet beszélők között is rendszeresen előfordul, hogy az emberek nem értik egymást. A nyelvi rendszer (*langue*) azonossága mellett a beszéd (*parole*) sokfélesége bőven ad erre alkalmat. Az emberiség

többsnyelvűsége tény, és az egynyelvűség előnyeit csak annak gazdasági és kereskedelmi előnyeiből kiindulva lehet megvédeni. Márpedig a többsnyelvűségen alapuló fejlődés gazdagabb lehetőségeket tár fel az emberiség számára, mint az egynyelvűségen alapuló. Az elmondottakból az következik, hogy a többsnyelvűség és a fordítás az emberiség legfontosabb tulajdonságai közé tartozik. A többsnyelvűségből fakadó fordításnak ugyanakkor vannak olyan tulajdonságai, amelyekhez a *fordítás* szó elsőnek megemlített jelentése nem vezet el. Ilyenek: a fordításra érdemes szöveg jellege, súlya, fajtáik előfordulási számaránya, a szövegek kiválasztásának szempontjai, a fordítások hatása a különböző kultúrákban stb.

Egy fordításról sokféle szempont alapján mondhatunk véleményt. Ez a sokféleség abból a sokféle szempontból adódik, amelyek a fordítás természetéből adódnak, de következményei annak is, hogy mivel nincs két egyforma fordítás, mindegyiket egyedi szempontok alkalmazásával lehet csak értékelni.

Említett cikkében Holmes elméleti és gyakorlati jellegű tanulmányok írását szorgalmazza. Az elméleti jellegűeknek a fordítás mivoltának lényegét kellene tisztázniuk, a gyakorlati jellegűeknek a fordítás oktatásával, a fordítási segéd-eszközökkel, a fordításpolitikával és a fordításkritika kérdéseivel foglalkozniuk (Holmes 1988). Időbe telt, amíg Holmes tanulmánya elfogadottá vált, és legfőbb vonásaiban a fordításelmélet alapvető írásának anyaga lett. A vele kapcsolatos kifogások lényegében arra a kérdésre terjedtek ki, milyen új szempontokat lehet/kell még a fordításelméleti kutatásokban felhasználni. Az erre vonatkozó javaslatok sokfélék, változatosak, áttekintést róluk a különböző fordítási tankönyvekből, szöveggyűjteményekből lehet szerezni (Bassnett 1980, Newmark 1988, Klaudy 1997, Munday 2001, Hatim és Munday 2004, Gambier és Doorslaer 2010).

A fordítások irodalmi jellegének hangsúlyozása és a kutatások ilyen irányba való terelése nem jelentette azt, hogy a fordítás ezzel függetlenné vált a nyelvészettől, és a kettő nem magyarázta vagy segítette volna egymást. Jól mutatják ezt a fonetikai/fonológiai nyelvészeti kutatásoknak, a nyelvváltozatok szociális kötöttségeire vonatkozó felismeréseknek, a pragmatikai jelleg sokféleségére vonatkozó vizsgálatoknak a kapcsolata a fordítással. Ékes példája ennek a kiejtés és a társadalmi elfogadottság jelenségének, a nyelvjárások használatának ábrázolása a fordításokban, illetve ezek vizsgálata a fordítástani írásokban. (Gondoljunk a *Pygmalion*ra vagy a *Zabhegyezőre*.) Az említett kérdések nem általánosságban vetődtek fel minden fordításfajta vonatkozóan, hanem jóformán csak az irodalmi alkotások fordításaiban. A szakmai cikkek a köznyelvet használják, amely csak egyik rétege a nyelv egészének. Egy köznyelvi szövegnek lefordítása egy célnyelv köznyelvére sokkal kisebb gondot okoz, mint egy választékos irodalmi alkotásnak a lefordítása. Ez a helyzet szükségszerűen fölveti a szakfordítások és a műfordítások közötti viszony kérdését, mindenekelőtt azt, hogy a fordítás egységes kategóriájába tartozik-e mindkettő. Elvileg biztosan igen, hiszen mind a kettő fordítás, de a kétféle szöveghez tartozó eltérő jellegű fordítási gondok sem különítik el az egyiket a másiktól, hiszen az irodalmi művek nyelvi különlegességeivel szemben ott van a szakszövegek nyelvének sokféle, fontos szókincsbeli változata (gondoljunk a jogi vagy orvosi szókincsre), az ott is meg-

található szólások, a metaforikus kifejezések sokfélesége, a gondolatmenet pontos megtartása és nem utolsósorban minden szöveg egyedi stílusa. A fordítás mivoltának tisztázása érdekében a két változat összetartozik, a két területen található jellegzetességek közösen határozzák meg, mi is a fordítás.

Van a szövegeknek még egy jellegzetessége, amelyről érdemes néhány szót ejteni, mert ez minden nyelvben és minden szövegben megtalálható: a metaforák kérdése. Korábbi vélemények szerint a metaforák a szövegek stilisztikai jellegzetességei közé tartoznak, és a stilisztikában kell velük foglalkozni, ma viszont meggyőződésünk, hogy minden nyelv metaforikus jellegű. Nem metaforikus, hanem a valóságra közvetlenül utaló szavak csak a konkrétumok területén találhatók, az elvont jelentések ezeknek a konkrét jelentéseknek metaforikus használatából adódnak. A *fölfog*, a *rájön*, a *belát* konkrét mozgásokat jelölnek elsődlegesen, de metaforái egy lényeges szellemi műveletnek, amelyre közvetlen szavunk nincsen. (A *megért* is az a *megérint*ből.) A nyelvek egyedisége talán a legszemléletesebb módon a metaforás jelentéseiben található meg: a magyar *észrevesz* jelentését más nyelvek a *jegyzékbe vesz* kifejezésben adják meg, a magyar *tapintatos*, a német kellő ütemérzéssel közeledik máshoz, a magyar *kockáztat*, míg más európai nyelvek mind a „rizikó” valamilyen változatával élnek (*reszkíroz*), amelynek konkrét jelentése ismeretlen.

A metaforákról szólva nem hagyható ki az az érdekes tény, hányféle kifejezést használnak az egyes nyelvek a fordítás megjelölésére. Amíg a magyar (a finn és a latin is) *fordít*, addig a német *átültet*, a francia, az olasz, az orosz *átvezet*, az angol *átvisz*. Ezek az utóbbi szavak a fordító személyét állítják előtérbe, hiszen ő tesz mindig valamit (hogy mit, nagyon érdekes kérdés). A magyar *fordít*tal kapcsolatban viszont azt kell föltételeznünk, hogy van valami, aminek legalább két oldala van. Az általános vélekedés szerint ez nem más, mint az állandónak maradó jelentés, ami egyik vagy másik oldaláról jelenhet meg. Az általános nyelvészet azonban azt tanítja, hogy ez az elgondolás hibás, mert állandó önmagukban meglévő jelentések nincsenek. Minden jelentés egy nyelvhez van kötve, annak szavaiban jelenik meg. És mivel a nyelvek mind egyediek, a jelentéseik is nyelvileg egyediek lesznek. Nem a független jelentésnek van több oldala, hanem a jelentések mindig több különböző oldalukról jelennek meg a különböző nyelvekben. Nincsenek szavaink, amelyeknek a jelentése a mellékjelentésükkel együtt pontosan azonosak lennének egymással a különböző nyelvekben.

Fordításkor tehát nem a „tisztá” jelentést fordítjuk le a forrásnyelvből a célnyelvre, hanem a forrásnyelv nézőpontjából módosítottat. Ha a fordító nem marad közömbös ezzel a ténnyel szemben, akkor fordításában éreztetnie kell a különbségeket, már csak azért is, hogy tudassa hallgatóival, a világot többféle szempontból is lehet szemlélni. Beszélhetünk ilyenkor azonos értékű fordításról? Ortega y Gasset (1937) azt állítja, hogy a fordítás tipikus példája a lehetetlennek. A fordító viszont egy ilyen jellegzetesen alapvető emberi törekvés megvalósítására vállalkozik.

Irodalom

- ALPAC-jelentés 1966. *Language and Machines*. Status National Academy of Sciences. Washington D.C. Letölthető: www.mt-archive.info/ALPAC-1966.pdf
- Arisztotelész 1987. *Nikomakhoszi etika*. Budapest: Európa.
- Bar-Hillel, J. 1960. The Present Status of Automatic Translation of Languages. *Advances in Computers* Vol. 1. 99–163.
- Bart I., Klaudy K. (szerk.) 1986. *A fordítás tudománya*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bassnett, S. 1980. *Translation Studies*. London: Routledge.
- Bruni, L. 2004. De interpretatione recta. In: Botley, P. (ed) *Latin Translation in the Renaissance – The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Catford, I. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Chesterman, A. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. *Hermes. Journal of Language and Communication Studies* Vol. 42. 13–22.
- Dörömbözi J. (szerk.) 1999. Aristeas levele Philokratéshez. In: *Apokrif levelek*. Budapest: Telosz. 5–43. Ford. Simon L. Zoltán.
- Fjodorov, A.V. 1953.¹ *Vvegyenyie v tyeoriju perevoda*. Moszkva: Izdatyelsztvo lityeraturi na inosztrannih jazikah.
- Fjodorov, A.V. 1958.² *Vvegyenyie v tyeoriju perevoda. Lingviszticseszkie problemi*. Moszkva: Izdatyelsztvo lityeraturi na inosztrannih jazikah.
- Fjodorov, A.V. 1968.³ *Osznovi obscej tyeorii perevoda. Lingviszticseszkiy ocserk*. Moszkva: Viszsaja skola.
- Fjodorov, A.V. 1983.⁴ *Osznovi obscej tyeorii perevoda. Lingviszticseszkie problemi*. Izdanyie pererabotannoje i dopolnyennoje. Moszkva: Viszsaja skola.
- Gambier, Y., Doorslaer, L. (eds) 2010. *Handbook of Translation Studies*. I–II. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Garvin, P. L. 1986. Nyelvészeti problémák a gépi fordításban In: Bart I., Klaudy K. (szerk.) 311–321.
- Halliday, M.A.K. 1961. Categories of the Theory of Grammar. *Word* Vol. 17. No. 3. 241–292.
- Hatim, B., Munday, J. 2004. *Translation. An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
- Holmes, J.S. 1988. The Name and Nature of Translation Studies. In: Holmes, J. 1988. *Translated!* Amsterdam: Rodopi. 67–80.
- Humboldt von, W. 1816. Aeschylus Agamemnon. In: Störig, H. J. (ed.) 1963. 71–96.
- Jakobson, R. 1959. On Linguistic Aspects of Translation. In: R. A. Brower (ed.) *On Translation*. New-York: OUP. 232–239.
- Klaudy K. 1997. *Fordítás I. – Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Mossop, B. 2013. André Fedorov and the Origins of Linguistic Translation Theory. Letölthető: www.yorku.ca/brmossop/Fedorov.htm
- Mounin, G. 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Munday, J. 2001. *Introducing Translation Studies*. London: Routledge.
- Müller, H. 1964. *Ciceros Prosaübersetzungen*. Marburg: Görlich und Weinhäuser.
- Newmark, P. 1988. *Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Nida, E. A. 1945. Linguistics and Ethnology in translation problems. *Word* No. 2. 194–208.
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: Brill.

- Nida, E. A. 1986. A fordítás tudománya. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.) 125–146.
- Oestreich, G. 1976. Die antike Literatur als Vorbild der praktischen Wissenschaften im 16. und 17. Jahrhundert. In: Bolgar, R.R. (ed.) *Classical Influences on European Culture A. D. 1500-1700*. Cambridge: Cambridge University Press. 315–324.
- Oettinger, A. G. 1960. *Automatic Language Translation. Lexical and Technical Aspects*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ortega y Gasset, J. (1937) 1992. The Misery and the Splendor of Translation. In: Schulte, R., Biguenet, J. (eds) *Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida*, Chicago: University of Chicago Press. 93–112. Translated by Elizabeth Gamble Miller.
- Pelletier, A. 1962. *Flavius Jôsèphe adaptateur de la Lettre d'Aristée*. Paris: Éditions du Cerf.
- Revzin I.I., Rozencvejk, V. Ju. 1986. A fordításmélet tárgya és módszere. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.) 23–30.
- Revzin I.I., Rozencvejk, V. Ju. 1986. Fordítás és interpretáció. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.) 91–102.
- Saussure, F. 1916. *Cours de linguistique generale*. Paris: Payot.
- Schleiermacher, F. 2007. A fordítás különböző módszereiről. In: Józán I., Jeney É., Hajdú P. (szerk.) *Kettős megvilágítás*. Budapest: Balassi Kiadó. 119–150.
- Störig, H. J. (Hrsg.) 1963. *Das Problem des Übersetzens*. Stuttgart: Henry Goverts Verlag.
- Szent Jeromos. 1991. Levél Pammachiushoz a műfordításról. In: Adamik T. (szerk.) *Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*. Budapest: Helikon. 87–100.
- Tytler, A.F. 1791. *Essay on the Principles of Translation*. London: J. M. Dent and Co.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. London-Toronto-Paris: Didier.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for Translation*. Amsterdam: Benjamins. Translated by Juan C. Sager and M. J. Hamel.
- Weaver, W. 1949. *Translation. Memorandum*. New York: The Rockefeller Foundation.

Andrew Chesterman két budapesti előadása

(Budapest ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszék és Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2017. április 4–5.)

Nagy Nóra

E-mail: nagynora95@gmail.com

Andrew Chesterman neve világszerte jól ismert mindenki számára, aki fordítástudománnyal foglalkozik. Londonban született, Angliában végezte tanulmányait, munkásságának központja azonban egész életében a Helsinkii Egyetem volt, innen ment nyugdíjba 2010-ben, de azóta is aktívan műveli a fordítástudományt. Főbb művei: *Memos of Translation, The spread of ideas in translation theory* (1997), *Contrastive Functional Analysis* (1998), *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface* (2002). Ez utóbbit Emma Wagnerrel közösen jegyzi. A Benjamins kiadó 2017-ben jelentette meg válogatott tanulmányait *Reflections on Translation Studies* címmel. Magyarországra a Pázmány Péter Katolikus Egyetem vendégeként érkezett, de programjába befért egy előadás az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatói számára is.

Az ELTE-n tartott előadás címe: „*Progress in Translation Studies*” (Fejlődés a fordítástudományban) volt. Chesterman abból indult ki, mit jelent a fejlődés a tudományban? Kétféle fejlődést különböztet meg: külső fejlődést (intézmények, tanszékek, folyóiratok, konferenciák szaporodása) és belső fejlődést. A fordítástudomány szempontjából csupán ez utóbbi lényeges. Ennek meghatározásához azonban körül kell járnunk azt a kérdést, hogy milyen tudománynak tartjuk a fordítástudományt. Mert ettől függ, mi számít fejlődésnek? Ha alkalmazott tudománynak tartjuk, akkor azt kell megkérdeznünk, vajon jobban fordítanak-e ma a fordítóink? Csakhogy: milyen módon mérhető ez? Egyre több a nem profi fordító. Meg kellene mutatnunk, hogy van különbség a professzionális és nem professzionális fordítók között. Kevés kutatási eredmény áll rendelkezésre erről, de lehetséges, hogy a műkedvelők vannak olyan jó fordítók, mint a képzettek. Nyitott a kérdés.

A második lehetőség, hogy a fordítástudományt a hermeneutika tárgykörébe soroljuk, mint az irodalomtudományt és az esztétikát, akkor megállapíthatjuk, hogy a fordítástudomány meghatározásai között több a metafora, a hasonlat, mint 30 éve (vö. kannibalizmus). Számos felfogás létezik a fordítás filozófiájáról: Chesterman maga a kulturális evolúció egyik formájának tekinti, amelynek hordozói az egyes korszakokban általánosan elfogadott eszmék, a mémek.

Csakhogy: jobbak-e a mai fordításfelfogások? Hasznosabbak-e? Talán komplikáltabbak. Új fogalmakat használunk pl. „lokalizáció”, „transzkreáció”, de ez nem sokat segít, ez nem haladás.

A harmadik lehetőség, hogy a fordítástudományt az empirikus társadalomtudományok közé soroljuk, mint pl. a szociológiát, ahol hipotéziseket igazolunk vagy cáfolunk és elvetünk. Ő csak ezen a téren tudja elképzelni a haladást. Itt mindenképpen fejlődésnek mondható, hogy az adatgyűjtés és -elemzés eleve gyorsabb és könnyebb, mint 30 éve, tehát ezen a téren több belső fejlődés figyelhető meg. De figyelniük kell azokra az eredményekre is, amelyek nem erősítik meg a hipotéziseinket.

És mi lesz a jövőben? Merre halad a fordítástudomány? Az egyik út a fragmentálódás, szétaprózódás, sokasodnak a részterületek: egyre kevesebb az egyetértés abban, hogy mit is tanulmányozunk. Chesterman nem hiszi, hogy lesz valamikor általános megegyezés a fordítástudomány mibenlétéről. A másik út a szociológiai, fordításpolitikai eltolódás: a fordítás szerepe a társadalmi igazságosságban a bevándorlás problémájában, a többnyelvű társadalmakban, az emberi jogok és nyelvi jogok biztosításában. Sajnos ezek olyan széles problémakörök, amelyeknek csak egy kis része a fordítás.

Chesterman végezetül egy új tendenciára hívta fel a figyelmet, amit „post translation studies”-nak nevezett. Ezt az irányzatot képviseli a Benjamins kiadó új folyóirata, a *Translation Spaces*, amelynek alcíme *A multidisciplinary, multimedia and multilingual journal of translation*. Ennek a folyóiratnak a bevezető számát ajánlotta olvasásra: eszerint a fordítástudomány transzdiszciplináris tudomány, mely eszközöket kínál más szakterületek, pl. a memória kutatására, és arra keresi a választ, hogy a fordítás mint interpretációs eszköz hogyan segíthet hozzá minket a világ jobb megértéséhez.

A PPKE-n tartott előadás címe *Translation Criticism* (Fordításkritika) volt. Abból indult ki, hogy bár nehéz meghatározni, hogy mi a fordítás, de mégis könnyen rámondjuk egy fordításra, hogy jó vagy rossz. Valóban ilyen egyszerű az értékítélet? Ki dönti el? És mennyire lehet rossz egy fordítás, hogy azt még mindig fordításnak nevezhessük? – tette fel az előadó egyik kérdést a másik után, és közben a törött szék példájára hivatkozott: ha eltöri ezt a széket (ne féljünk, nem fogja), attól az még szék marad, csak törött. A fordítás tekintetében azonban az ítéleteink relatívak. A fordítás nem tűnik klasszikus kategóriának, lehet, hogy nem is természetes, inkább kulturálisan kötött kategória.

Kiről beszélünk, amikor fordításkritikát emlegetünk? Ki értékeli a fordításokat? Nemcsak az irodalmárok. Szerinte a fordításkritika háromféle módon értelmezhető:

(1) Az első értelmezés, ahogy Holmes használja „fordításkritika” kifejezést a fordítástudomány alkalmazott ágai között. Használja ezt a kifejezést Reiss (Übersetzungskritik) és House is (quality assessment). Ezek mind gyakorlati, pedagógiai célú, preskriptív kritikák, arra koncentrálnak, hogy a kezdő fordító mit kerüljön el. Ezzel ellentétben áll a deskriptív felfogás Catfordnál, Leuven-Zwartnál, van den Broecknél, Popovičnál. Ők éppenhogy *kerülik* a kritizálást, aminek a hátránya az, hogy a hibákkal nem tudnak mit kezdeni.

(2) A második a fordításkritika hermeneutikai felfogása, amely arra koncentrál, hogy hogyan kell elemezni és értelmezni a fordításokat (vö. Hewson, Berman, Boase-Beier írásai).

(3) És végül jelennek meg kritikák és elemzések a fordításokról a sajtóban, amelyek a korra jellemző normák betartását kérik számon az irodalmi művek fordítótól.

Ezután Chesterman rátért arra, hogy mi lehet a fordításkritika feladata a különböző fordítási modellek szerint? A fordításkritika feladatát három modellen mutatta be.

(1) Az összehasonlító modell, amely a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg közötti kapcsolatokat állítja középpontba, az ekvivalencia (vagy intertextuális koherencia) kritériumát vizsgálja. Ilyenkor a kritikus feladata a két szöveg közötti viszony elemzése. Előnye, hogy könnyen használható (a legrégebb, legegyszerűbb modell), és rávilágít a technikailag pontos megoldásokra. Az igazságot keresi: ha a célnyelvi szöveg megegyezik a forrásnyelvivel, akkor igaz. A nehézséget az jelenti, hogy a modell kétnyelvű kritikust előfeltételez, de legalább olyant, aki egyformán jól ismeri mindkét nyelvet. További hátránya, hogy összehasonlítási egységként nem a szöveg egészét, hanem annak részeit, leggyakrabban az egyes szavakat emeli ki. Azonosságot vár ott, ahol legfeljebb csak hasonlóság lehet. Az irodalmi fordítás ideális esetben szó szerinti lenne, Berman szerint (1992) mégis általában jellemzőek a fordításokra a „deformáló tendenciák”: ilyenek például az észszerűsítés, a világosabbá tétel, a kiterjesztés, a megnemesítés, a kvalitatív elszegényítés, a kvantitatív elszegényítés, a ritmus lerombolása, a jelentések hálózatának lerombolása, a nyelvi mintázatok lerombolása, a nemzeti nyelv szövetének lerombolása vagy egzotizációja, az idiomatikus kifejezések lerombolása stb. Kundera még ennél is tovább megy: még az egyforma központozást, szövegrendezést és az ismétlések megtartását is elvárná a fordítótól, mint azt láthattuk Franz Kafka *A kastély* című műve francia fordításáról írt kritikájában.

Az összehasonlító modell másik válfajában a kritika alapja az eredeti, azaz nem fordítás eredményeképpen kapott célnyelvi szövegekkel való egybevetés. Mennyire természetes a fordítás szövege? Mennyire felel meg a célnyelvi szövegnormáknak? E modell előnye, hogy a vizsgálat könnyen elvégezhető, de feltehető a kérdés, hogy a fordított szövegnek mindig meg kell-e felelni a célnyelvi normáknak? Nemcsak honosító, hanem idegenítő fordítás is van. Nemcsak rejtett, hanem nyílt fordítás is van. Az is kérdés, hogy a kritikus hozzá tud-e jutni szövegstatistikai adatokhoz, vagy csak a szubjektív érzékelés alapján mond ítéletet.

(2) A második modell a dinamikus modell, amelyben a kritika alapja az olvasóra gyakorolt hatás hasonlósága. Előnye, hogy realizisztikus. A kritikus helyt kap a modellben, hiszen ő is egy a célnyelvi olvasók közül. Kérdés, hogy a kritikus reakciója vajon megegyezik-e az egyes vagy még inkább az összes olvasóval? Hogyan mérhetők a reakciók, a hatások?

Erre Hewson tett kísérletet (2011), aki a *Bovaryné* hat angol és az *Emma* három francia fordításából álló korpuszát vizsgálta abból a célból, hogy megértse a forrásszöveg és a célnyelvi szöveg viszonyát. Szerinte a fordításkritika

interpretáció kérdése, illetve annak mérése, hogy a fordító szövegértelmezése mennyire helyénvaló. Hewson részletesen számba vette a fordító választási lehetőségeit (kiszemelt szövegrészletekben) és ezek hatását az olvasó potenciális szövegértelmezéseire. Az előadásban bemutatott Emma-részlet alapján Hewson következtetése, hogy a függő helyett direkt beszédet tartalmazó és a redukció hatását több helyütt felmutató francia fordítás olvasója másként értelmezi, más-milyennek képzei a tizenhét éves leány jellemét.

(3) A harmadik modell az oksági modell. Nagyon széleskörű modell, ebben a fordítás kritikusa a fordítói választások okaival és a választások hatásaival egyaránt foglalkozik. Nehézséget jelent a hatások mérése, illetve a fordító szándékainak, mint oknak a megállapítása: honnan ismerheti a kritikus a fordító szándékát? Példa: Väinö Linna *Ismeretlen katona* című klasszikus finn kisregényének angol újrafordításában a fordítónak választani kellett volna egy amerikai dialektust, ehelyett idiolektusokat alkalmazott (pl. dadogás, szótagok elnyelése). Honnan tudhatja a kritikus, mi volt az oka a döntésének? Talán az, hogy az amerikai katonák a II. világháború végén Finnországban legalább húszféle dialektust használtak.

Két kritikus közül honnan tudjuk, melyiknek van igaza? Az előadás vége felé Chesterman a „kritikák kritikái” címszó alatt gyűjtötte össze a kritikusok gyöngeségeit. Mottóul egy Sibélius-idézetet választott: „Ne törődj velem, mit mondanak a kritikusok. Kritikusnak még soha nem emeltek szobrot”.

Az előadás meghökkentő feladattal zárult: mi lehet a következő célnyelvi szöveg forrásnyelvi eredetije? *Töbírő nóta pia, tata sakkjátzsma*. A megfejtés: „To be or not to be, that is the question”. Van-e létjogosultsága a fonetikai fordításnak? A történelem legalább egy példát igazolt: amikor Eugénie francia királynő 1827-ben bevonult Svédországba, a sorfalat álló svéd parasztnak meghagyták, hogy ezt a mondatot kiáltozzák: „Vi vill ha’ regn!” (We want to have rain, Esőt akarunk!) A királynő úgy értette, hogy „Vive la reigne” (Éljen a királynő), és derült a szíve...

Andrew Chesterman előadása ritka élmény volt: élvezetesen előadni nem egy professzor tud, ő azonban az ex katedra kijelentések helyett gondolkodtató kérdéseket, majd lehetséges válaszokat kínáló előadói stílusával, magával ragadó, szuggesztív beszédmódjával, hangjának tudatos játékával, gyorsan pergő mondataival lenyűgözte a közönséget; az a ritka fajta tudós, akinek hallgatói – beszéljen bármiről – percről percre érzik, hogy a látóköriük szélesedik.

Irodalom

- Berman, A. 1992. *The Experience of the Foreign: Culture and Translation in the Romantic Germany*. Albany: SUNY Press. Translated by Stefan Heyvaert.
- Hewson, L. 2011. *An Approach to Translation Criticism. Emma and Madame Bovary in Translation*. Amsterdam: Benjamins.

Translation and Language Teaching – TLT 2017

(Szlovénia, Maribor, 2017. szeptember 7–8.)

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

A szlovéniai maribori egyetem legfiatalabb kara, a 2006-ban alapított Bölcsészettudományi Kar 12 szakon fogad hallgatókat alap-, mester- és doktori képzésen. Ezek közül négy nyelvszak (szláv nyelvek és irodalom, magyar nyelv és irodalom, angol és amerikai szak és német szak) és a nyelvekhez szorosan kapcsolódó fordító- és tolmácsképzés is van a kínálatban, valamint pedagógia, szociológia, pszichológia, filozófia, történelem, művészettörténet és földrajz is hallgatható. A Fordítástudományi Tanszék a 90-es évek végén létrehozott német és angol fordító- és tolmácskurzusait tartja elődjének.

A tanszék jelenleg három alapképzési szakot gondoz, ezek az angol, német és magyar fordító és tolmács szakok. Fő kutatási területeik közé tartozik a tolmácsolás és a kognitív tudományok, míg az oktatók közül többen is a szépirodalmi fordítások elmélete iránt érdeklődnek. A tanszék ezen kívül még a szakterminológiákkal foglalkozik mélyrehatóbban, mint a humán, jogi, turisztikai és mérnöki szaknyelvek.

A feltörekvő kar hazai és nemzetközi hírnevének növelését és kapcsolatainak bővítését is szolgálja az a konferencia, amelyet a Fordítástudományi Tanszék hirdetett meg 2017 szeptemberének elejére. Nemcsak a lenyűgöző természeti látnivalók vagy a még kellemesnek ígérkező, kora őszi időjárás, hanem a konferencia témája is sokak érdeklődését felkeltette. Az angol nyelvű konferencia-felhívás olyan témákkal szólította meg az előadókat és az érdeklődőket, amelyek a nyelvtanítás, a nyelvtanulás, a többnyelvűség és a nyelvi közvetítés, valamint a fordításoktatás és a fordítástudomány kapcsolatrendszerét tárják fel. Ennek megfelelően elsősorban a felsőoktatásban dolgozó nyelvészek és nyelvtanárok, fordító- és tolmácsképző szakemberek és az adott területekkel foglalkozó kutatók gyűltek össze, hogy megvitassák, hogyan lehet legjobban együttműködni annak érdekében, hogy akár a nyelvtanulók, akár pedig a jövő tolmácsai és fordítói a legtöbbet tudjanak profitálni a többi szakmaterület eredményeiből.

A megérkezéskor kézbe kapott program és az azt kiegészítő absztraktfüzet a másfél napos konferenciára 36 angol nyelvű előadást és két poszttert ígért. A szép számú szlovén előadó mellett Európa sok más országából érkeztek résztvevők, ami azt jelzi, hogy a konferencia igazán nemzetközi lett. Az alábbiakban igyekszem ezt a színességet úgy bemutatni, hogy minden nemzet vagy intézmény legalább egy képviselőjének az előadását részletesebben ismertetem. Ez

az eljárás talán lehetőséget ad arra, hogy némiképp bepillantassunk az ezeken a helyeken folyó munkákba. Emellett céлом azt is felvázolni, hogy milyen szer- teágazó témákkal foglalkozott a konferencia, ezért szeretnék minden előadást pár gondolat erejéig bemutatni. Az ismertetésben időrendben fogok haladni.

Az első napon a konferencia megnyitása és a szokásos köszöntések után Dorothy Kelly plenáris előadását hallgathattuk meg. Az előadó a Granadai Egyetem fordítástudományi doktori programjának vezetője és az egyetem nemzetközi rektorhelyettese, a 2005-ben megjelent *A Handbook for Translation Trainers* című könyv szerzője, a Routledge gondozásában megjelenő *The Interpreter and Translator Trainer* folyóirat egyik alapító szerkesztője, valamint a *Translation Practices Explained* sorozat tanácsadó szerkesztője. Fő kutatási te- rülete a fordítóképzés, a fordítás iránya és az interkulturális kompetencia. Elő- adása a fordítástudomány megszületését és a társtudományoktól történt elha- tárolódását bemutató személyes hangvételű visszaemlékezés volt. Rámutatott, hogy a tudományok egyre inkább interdiszciplináris jelleget öltenek, ami a for- dítástudomány számára – eredetét tekintve – nem olyan nagy kihívás, de arra is figyelmeztetett, hogy ugyanilyen fontosságú minden tudomány számra a saját identitás meghatározása is. A professzor asszony lendületes, nemcsak a múltba tekintő, hanem a fordítóképzés jelen helyzetét is reálisan és kritikusan értékelő beszéde remek nyitánya volt a szakmai munkának.

A nap további részében két szekcióban 24 előadás hangzott el, két rövi- debb kávészünettel és egy hosszabb ebédszünettel egészen délután 5 óráig. Úgy tűnt, hogy a konferencia programjának összeállítói szándékosan vegyítették az egyes témákat és területeket a szekciókon belül, hogy ezzel is elősegítsék egy- más megértését, a területek és a szakemberek közeledését. Ezért a továbbiakban én is megpróbálom ezt a sokszínűséget úgy bemutatni, ahogy ez a résztvevők számára is érzékelhető volt.

Az egyik ülésterem kezdő témája a fordítás megjelenése az idegen nyelvi órán volt. Lucia Pintado a dublini City University oktatója kérdések sorával gondolkodtatta el a közönséget, és a fordítás meghatározásának bizonytalan- ságára hívta fel a figyelmet, aminek egyenes következménye lehet a gyakorlati bizonytalanság is. Mit is nevezünk fordításnak a nyelvi órán? Ki, hogyan és mire használja a nyelveket? A tanár vagy a diák, szóban vagy írásban, eszkö- ként vagy célként? Bár már folynak a munkálatok, hogy elkészüljön a közvetíté- si készségnek a Közös Európai Referenciakeretbe illeszkedő leírása, az előadó szerint a fordítástudományi és nyelvoktatási kutatásokat még mindig a párhüza- mosság vagy éppen az egymástól való távolodás jellemzi.

Malgorzata Kodura, a Krakkói Pedagógiai Egyetem tanársegédje a for- dításoktatásban megjelenő nyelvgyakorlásról értekezett. Már az előadás cí- mében feltette fő kérdését, hogy hasznos vagy terhes-e a nyelvi képzés, amit aztán egyetemi hallgatóival végzett kutatásának ismertetésével meg is válaszolt. A vizsgálat azt mutatta, hogy azok a diákok, akik olyan kiegészítő nyelvi fel- adatokat kaptak, amelyek egyes lengyel és angol szavak és nyelvtani jelensé- gek interferenciájára mutattak rá, sikeresebben oldották meg a kurzus végén a lengyel–angol irányú fordítási feladatot, mint azok a hallgatók, akik a speciális nyelvfejlés helyett további fordítási feladatokon dolgoztak. A nyelvhelyesség

és a fordítás pontossága alapján értékelt fordítások így igazolták az előadó azon előfeltevését, hogy helye van a fordítóképzésben a nyelvoktatásnak, mert az javítja az általános fordítási kompetenciát.

A délelőtti utolsó előadását ugyanebben a szekcióban egy szerzőpáros tartotta, Eva Seidl és Elisabeth Janisch, a grazi egyetem (Karl-Franzens-Universität Graz) oktatói. Előadásukat Carreres azon gondolata köré építették, amely szerint a fordítók olyan nyelvtanulók, akik egész életükön keresztül tanulják a nyelvet, míg a nyelvtanulók természetes fordítók. Egyetértve ezzel az összehasonlítással az előadók szerint a két képzési terület szakembereinek szorosabban együtt kellene működniük. Ők a maguk részéről azt a gyakorlatot követik, hogy a kultúraközi kommunikátorokat képző alapszakon és a fordító és tolmács mesterszakon a német mint második nyelv oktatása során különböző módszertani megközelítéssel dolgoznak, hogy a diákok speciális igényeit ki tudják elégíteni. Előadásukban sok gyakorlati példával illusztrálták, hogy a receptív és produktív nyelvi képességek terén milyen mértékben térnek el az általuk használt feladatok, és hogy ezzel milyen célokat sikerül elérniük.

A párhuzamos szekcióban először a Kelet-Finnországi Egyetem három oktatója, Kaisa Koskinen, Päivi Kuusi és Helka Riionheimo beszélt a finn és orosz területeken élő karéliei anyanyelvűek számára indított négy éves projektről, amelynek célja, hogy a kisebbségi nyelv használatát és státuszát megerősítsék olyan önkéntes fordítók képzésével, akik rendelkeznek fordítási ismeretekkel és kompetenciával. Az előadás a képzés során alkalmazott módszerek közül az információkeresés hatékonyságát mutatta be.

Ezután spanyol származású előadók vették át a szót: a korábban már hivatkozott Ángeles Carreres, a Cambridge-i Egyetem spanyoltanára, valamint Carme Calduch, a londoni Queen Mary Egyetem spanyol- és katalántanára. Prezentációjuk a Routledge Kiadónál 2018 januárjában megjelenő könyvükről szólt, amely spanyolul a *Mundos en palabras* (Világok szavakban) címet viseli. A nyelvkönyv felsőfokú spanyoltanulóknak készült, és különlegessége, hogy fő módszere az angol–spanyol irányú fordítás. Az előadók Beebyvel egyetértve vallották, hogy a fordítás sokkal természetesebb és szükségesebb, mint sok, a nyelvtanulók számára kitalált feladat, továbbá Cookra hivatkozva állították, hogy a fordítás két szerepét – eszköz és cél – nem kellene távol tartani egymástól, mert a fordításnak a nyelvtanulás egyik fontos céljává kellene válnia. A könyv feladatai többek között olyan képességek fejlesztését szolgálják, mint a fordítási stratégiák és technikák megismerése, a fordítások elemzése, a fordítási nehézségek felismerése és a hibák javítása. A változatos feladattípusok között megtaláljuk az audiovizuális fordítást, az újrafordítást, az interszemiotikus fordítást vagy éppen a humor fordítását is.

Ezt a szekciót egy elméletibb előadás zárta: Laura Rothe, a Lipcsei Egyetem oktatója beszélt arról, hogy a fordító szakma számára mit jelent a fordítás tudományos megközelítése, azaz az elméleti képzés, és hogy a fordítói képesség és tudás közötti viszony hogyan befolyásolja a fordítási kompetenciát. Vizsgálatai azt mutatták, hogy a tanulmányok során megszerzett elméleti tudás nemcsak egyszerűsíti magát a tevékenységet, hanem igazából az teszi lehetővé a szakértővé válást, az alapozza meg a szakértelmet.

A délelőtti kávészünet adott lehetőséget az Ír Nemzeti Egyetemen (NUI Galway) tanuló, veronai születésű doktoranda, Anastasia Beltramello poszterének bemutatására. A konferencia egyik kitűzött célja volt ugyanis, hogy lehetőséget adjon a még fokozatszerzés előtt álló kutatók számára, hogy a poszterszekcióban felléphessenek. A téma az audiovizuális fordítás oktatási célú felhasználása volt, amit az előadó saját gyakorlatán és a hozzá kapcsolódó kutatáson keresztül mutatott be. A vizsgálat arra terjedt ki, hogy a feliratozás elősegíti-e egyes kulturális és pragmatikai jelenségek megvilágítását és könnyebb elsajátítását, illetve hogy a feliratozás és a diákok általi újrászinkronizálás együttesen hozzájárulnak-e az adott nyelvi jelenségek későbbi kommunikatív használatához. Az eredmények egyértelműen azt mutatták, hogy az alkalmazott technikák pozitív irányú változásokhoz vezettek nemcsak a már említett területeken, hanem jelentősen javították a folyékonyt, intonációt és kiejtést is.

A délelőtt további részében elsősorban Szlovénia különböző egyetemeinek szakemberei kaptak szót. A fiatal generációt képviselte a vendéglátó maribori egyetem oktatója, Tadeja Tement, aki a TED-előadások önkéntes fordítóin keresztül vizsgálta, hogy a feliratozott idegen nyelvű videók nézésével összehasonlítva a feliratok készítése hogyan járul hozzá az aktívabb nyelvtanuláshoz. Szintén a házigazda egyetemről érkezett Agata Križan, akinek előadása azt hangsúlyozta, hogy fontos a fordító szakos hallgatók fordítási gyakorlatai során tudatosítani a nyelv értékelő, minősítő funkcióját, mert az a szövegek interperszonális jelentésének feltárását teszi lehetővé, és így közelebb visz az író és az olvasó közötti kapcsolat pontosabb megértéséhez. A Ljubljana Egyetem oktatója, Darja Mertelj az anyanyelv tanári használatáról beszélt az egynyelvű osztályterekben szaknyelvi idegen nyelvi órákon. A kutatását kiegészítő interjúk arra is rávilágítottak, hogy milyen okok vezérelhetik a nyelvtanárokat, amikor pártolják vagy ellenzik ezt a módszert.

A szintén szlovéniai Primorska Egyetemről jött Alenka Kocbek, aki a kultúrák közötti kompetencia megszerzésének szempontjából vázolta fel, hogy milyen nagy szükség lenne a fordítás és tolmácsolás eredményeinek és módszereinek beépülésére az idegen nyelvek oktatásába. Az előadó a nyelvi brókerség fogalmával is megismertette hallgatóságát, valamint bemutatta az általa továbbfejlesztett, a kommunikációt segítő stratégiát, a kulturéma modellt. A szlovén kollégák mellett végezetül még két lengyel előadó is fellépett: a Krakói Egyetemről Yablonska Milena egy lengyel szerzők által írt üzleti angol nyelvkönyv fordítási feladatait mutatta be, míg Jędrzej Olejniczak Wroclawból a korpuszok két lehetséges felhasználását vázolta fel. Az oktató saját gyakorlata azt mutatta, hogy az online korpuszok nagy segítséget nyújthatnak olyan tanórák összeállításában, amelyek a szakszókincs, az ahhoz kapcsolódó kollokációk, valamint egyes nyelvtani jelenségek bemutatását célozzák, illetve hogy a korpuszok sikeresen segíthetik elő a diákok önálló tanulását is.

A délután igazán a sokszínűség jegyében telt, hiszen a környező országok – Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Szerbia és Magyarország – előadói mellett megérkeztek a dán, francia, török és ukrán résztvevők is. A szkopjei egyetem tanársegédje, Aneta Naumoska olyan kiegyensúlyozott módszertani megközelítést vázolt fel, amelyet saját szemináriumain alkalmaz az elsőéves angol szakos

hallgatókkal. Ez a metódus az idegen nyelvi óra részévé teszi a fordítást, amely így a nyelvtanulók nyelvi és fordítási kompetenciájának fejlesztését is lehetővé teszi. A szarajevói előadó, Nejlja Karajdzsisalihovi a fordításoktató szerepét állította középpontba négy angol nyelvű, az országgal, illetve magával Szarajevóval foglalkozó cikk tantermi feldolgozása kapcsán. Az oktató szerint az írásokban található, a térre és időre utaló elemek fordítása a kulturális identitás megvitatására és a hallgatók kritikai gondolkodásának felébresztésére adott remek lehetőséget. Az újvidéki egyetemről három oktató érkezett, akik két külön témát hoztak a konferenciára. Borislava Eraković és Vesna Lazarović 73 másod- és harmadéves angol nyelv és irodalom szakos hallgatóval végzett vizsgálatot, amelynek keretében egy BBC-hírt és annak a Szerb Rádió és Televízió (RTS) online kiadásában megjelent fordítását hasonlították össze. Az eredmények azt mutatták, hogy a diákok elsődlegesnek ítélték meg a szó- és mondat-szintű egyezések meglétét a két szöveg között, és figyelmen kívül hagyták azt a ténytet, hogy a célnyelvi szöveg más olvasóközönség igényeit szolgálta ki. Ennek megfelelően az információs tartalom és a stílus szempontjából is alsóbbrendűnek ítélték meg a célnyelvi szöveget. Hasonló hozzáállást tanúsítottak a diákok akkor is, amikor saját maguknak kellett egy szöveget két különböző célközönség számára lefordítaniuk. Az előadás azt mutatta be, hogy a hírek fordítását célzó kurzus során hogyan sikerült egyre jobban elszakadni az ekvivalencia prioritásától és elsajátítani a fordítás funkcionalista megközelítését. Borislava Eraković mellett Jagoda Topalov tartotta a másik előadást, amely hasonló diákpopuláción vizsgálta, hogy a kritikai olvasás képessége a forrásnyelven és a szövegalkotás képessége a célnyelven milyen mértékben befolyásolja a fordítások sikerességét. A diákok magas szintű (C1, C2) idegen nyelvi ismeretei ellenére nem tudták felfedezni a forrásnyelvi szöveg hibáit a koherencia területén, valamint annak szükségességét sem ismerték fel, hogy célnyelvi szövegeiket az olvasóközönség által könnyebben értelmezhető, koherensebb írásművekké tegyék.

Örömmre szolgált, hogy Magyarországot többen is képviseltük Mariborban: Szabó Csilla, a BME docense, jómagam a Széchenyi István Egyetemről, illetve egy több évtizede Dániában élő és dolgozó, magyar származású kolléga, Richard Madsen az Aalborgi Egyetemről. Szabó Csilla előadásában amellet érvelt, hogy a jól megtervezett fordítási feladatok minden nyelvi képességet fejlesztenek az idegen nyelvi és a fordító képzésben egyaránt. Úgy gondolta, hogy a tevékenység fő célja a kommunikatív kompetencia fejlesztése, és erre technikákat is javasolt a gyakorló oktatók számára. Végezetül bemutatta az eTransFair ERASMUS+ projektet, amelynek célja egy online módszertani portál létrehozása a fordításoktatók számára, ahol kölcsönösen segíthetik egymás munkáját.

Richard Madsen arról értekezett, hogy a nem angol anyanyelvű, angol szakos egyetemi hallgatók hogyan sajátítják el és használják az angol vonatkozó névmási kötőszókat. Az előadó több mint 600 dán, szerb és szlovén hallgatót vont be a vizsgálatba – ahol a kisebb létszámú szerb és szlovén hallgatók mintegy összehasonlításként szolgáltak –, és hibaelemzésre és kérdőívekre alapozta kvantitatív kutatását. Az eredmények alapján legalább 75%-ig az anyanyelvi hatásoknak volt köszönhető a vizsgált nyelvi elem hibás használata, illetve a ke-

vésbé gyakori birtokos vonatkozó névmási kötőszó (whose) helyes használata is általánosságban nagyobb kihívást jelentett. Az előadó szerint a fordítás jó lehetőséget adhat arra, hogy az anyanyelv és az angol nyelv egyes nyelvtani jelenségei közti különbségekre felhívja a diákok figyelmét. Végezetül saját előadásomat úgy foglalnám össze, hogy az a fordítási feladatok hasznát és megújításának lehetőségeit mutatta be az idegen nyelv oktatásában, különös tekintettel a kontrasztív nyelvtanításra és az íráskészség fejlesztésére. Az előadásban hivatkozott példákat angol műveltségterületen tanuló, tanító szakos egyetemi hallgatók angol–magyar irányú fordításaiból idéztem.

A konferencia egyetlen francia résztvevője Nicolas Froeliger volt a Paris Diderot Egyetemről. Az előadás középpontjában az intézményben működő egyéves fordító mesterképzés állt, amelynek eredményességének megítélését az oktató az EMT (European Master's in Translation) 2009-ben meghatározott 48 kompetenciájával mérte. A 2013 és 2017 között folyó vizsgálatban 138 hallgató minősítette saját kompetenciáit egy 1-től 5-ig terjedő skálán a kurzus elején és végén. Saját bevallásuk szerint a legnagyobb fejlődést az információkeresés és a fordítási szolgáltatás biztosítása terén érték el. Az előadó örömmel dolgozna együtt kollégákkal egy hasonló vizsgálat kiterjesztése céljából, hiszen úgy gondolja, hogy ennek a kompetencialistának az lehet az egyik értelme, hogy európai szinten elősegítse a képzések harmonizálását. A délután ukrán előadója Svitlana Kravets volt, aki a tudás átvitelének lehetőségeiről értekezett, amit a kultúrák közötti kompetenciának a fordításba történő integrálásával világított meg. Rámutatott, hogy a fordítóknak széleskörű ismeretekkel kell rendelkezniük, ezért fontos, hogy a már egyszer megszerzett tudást képesek legyenek új környezetben, új feltételek mellett is kamatoztatni. A napot a török előadók zárták, akik két előadással érkeztek a konferenciára. Ayfer Su Bergil, Gamze Erdem és Ayşegül Erçevik a kreatív dráma és a nyelvtanítás köré építették mondanójukat. Először a jövődöbéli tanárok konceptuális metaforáit vizsgálták a kreatív dráma és a kisgyerekkori angolnyelv-tanítás kapcsán, aminek eredményeit a képzők arra tudják felhasználni, hogy sikeresebben kezeljék a tanárjelöltek témával kapcsolatos problémáit. A másik előadás ugyanennek a populációnak az attitűdjeit vizsgálta a kreatív dráma technikájának alkalmazásáról egy attitűdskála és félig strukturált interjúk segítségével. A hosszú, változatos programot egy belvárosi, elegáns étteremben megrendezett, igazán különleges ételkölteményeket és finom borokat felvonultató konferenciavacsora zárta, ahol a résztvevők informális keretek között ismerkedhettek egymással.

A második napot ismét egy plenáris előadás indította, amelyet Nike Kocijančič Pokorn tartott a szép számú közönségnek. Úgy tűnt, hogy az előadó jól ismert volt a helyi és a környező országok fordítástudománnyal foglalkozó szakemberei számára. Ahogy megtudtuk, Nike K. Pokorn a Ljubljana-i Egyetem egyetemi tanára, aki doktori disszertációjával 2001-ben elnyerte az Európai Fordítástudományi Szövetség díját. Fő kutatási területe a fordítás iránya és a fordítást befolyásoló ideológiák. Az előadó azzal kezdte, hogy már egy 2005-ös vizsgálata kimutatta, hogy a fordítás minősége nem elsősorban annak irányától függ, hanem sokkal inkább a nyelven kívüli tudástól, és attól, hogy a téma mennyire ismert a fordító számára. A jelen előadás hasonló területet

érintett: azt mutatta be, hogy a fordító szakos hallgatók fordításaiban előforduló stilisztikai és szemantikai hibák minek tulajdoníthatóak. Az első vizsgálat 2010 és 2017 között zajlott, amelynek során a végzős diákok (összesen 149) vizsgafordításainak jegyeit hasonlították össze. Az eredmények azt mutatták, hogy a diákok vagy mindkét irányba sikeresen fordítottak, vagy egyik irányú fordításaik sem voltak kielégítőek. A kutatás második fázisa egy tantermi kísérlet volt, amelyben 14 önként jelentkezett, másodéves hallgató készített 4 fordítást speciális körülmények között. Ez a vizsgálat is megerősítette, hogy a fordítások közötti minőségi különbséget nem a fordítások irányához lehetett kötni. A különbség fő oka ismét a diákok általános tájékozottságában és a téma ismeretében rejlett. További érdekesség volt, hogy azt is sikerült kimutatni, hogy minél magasabb szintű volt az egyes diákok idegen nyelvi tudása, annál jobb minőségű fordításokat tudtak létrehozni mindkét irányban. Az előadó szerint ez az eredmény megkérdőjelezi a képző intézmények azon gyakorlatát, hogy egyes csoportokban oktatják a diákokat, tekintet nélkül idegen nyelvi tudásuk szintjére. A kutatás további hozadéka volt, hogy szükség van az információkeresési kompetencia fejlesztésére, hogy a fordítók legalább részben meg tudjanak ismerkedni az adott témával, ugyanakkor ez sem helyettesítheti a széleskörű általános ismereteket.

A délelőtt további részében több előadás is szépirodalmi fordításokkal foglalkozott, illetve különleges színfolt volt még Amanda Jane Austen Haste, aki britként az Aix-Marseille Egyetemen tanít angolt zenészek számára, és a hangszerek és zenei terminusok tanítási célú fordításáról beszélt. A fordításnak hasonlóan speciális szaknyelvi felhasználásáról hallhattuk még az ukrán Ternopil Nemzeti Pedagógiai Egyetem oktatója, Oksana Kutsa előadását, aki az energiával kapcsolatos angol nyelvű terminusok fordításáról adott elő. Igazi meglepetés volt még egy páros, Mira Kim és Bosheng Jing bejelentkezése Sydneyből, akik videokonferencián keresztül kapcsolódtak be a konferenciaprogramba, és a fordítóhallgatók számára kifejlesztett, az önálló tanulást elősegítő, személyre szabott tanulási modelljüket mutatták be, amelynek célja, hogy kiegyenlítse a hallgatók idegen nyelvi képességei közötti különbségeket. Jó házigazdaként két maribori oktató zárta a sort: Anja Sovič a fiatal tanulók számára nem megfelelő vizuális oktatási anyagokról, míg Simona Majhenič arról beszélt, hogy miért olyan fontos az intonáció a szimultán tolmácsolás során, és hogyan célszerű lépésről lépésre felépíteni annak oktatását. Ennek az előadásnak az adott különös aktualitást a helyi kollégák körében, hogy az egyetemen az év májusában adtak át egy teljes mértékben felszerelt konferenciatermet és a hozzá csatlakozó tolmácsfülkéket. Ez a nagyszabású beruházás ettől a tanévtől lehetővé teszi, hogy az intézmény tolmácsshallgatói a kor elvárásainak megfelelő, minden igényt kielégítő képzést kaphassanak.

Ha a kedves olvasó végigért a konferencia előadásainak ismertetésén, maga is láthatja, hogy színes és érdekes program állt össze. A szervezők nevében elbúcsúzó Melita Koletnik és a tanszék fiatal és ambiciózus vezetője, Simon Zupan is megerősítette, hogy ezt a szakmai találkozást továbbiak fogják követni, és én résztvevőként jó szívvel tudom ajánlani mindenkinek, hogy legközelebb személyesen tapasztalja meg a szlovén tudományos életet és vendégszeretetet.

BME TFK Őszi Konferencia **(Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem, Idegen Nyelvi** **Központ, 2017. szeptember 29–30.)**

Besznyák Rita

E-mail: beszrita@freemail.hu

A BME Tolmács- és Fordítóképző Központjának immár hagyományos őszi konferenciáját 2017. szeptember 29–30-án rendezte meg a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központja. Szent Jeromos, a fordítók védőszentje ugyan már nem szerepel a rendezvény nevében, de a dátum és a szakmai színvonal – sőt, nem egyszer maguk az előadók is – Szent Jeromos szellemiségét idézték, és emlékeztetéssé tették az immár tizenharmadik alkalommal megrendezésre kerülő konferenciát.

Fischer Márta, a BME Idegen Nyelvi Központjának vezetője köszöntötte a szervezők nevében a szép számban összegyűlt hallgatóságot, és elmondta, hogy a konferencia programjának összeállításakor arra törekedtek, hogy az oktatói és a piaci szempontok egyaránt érvényesüljenek a rendezvényen. Nem véletlen, hogy az előadók között – és a hallgatóság soraiban – az egyetemi oktatók (és hallgatók) mellett a megbízói oldal képviselői is megjelentek, a rendezvény támogatói között pedig szerepelt az OFFI, a Kilgray és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága. Az európai dimenzió azáltal is kiemelt hangsúlyt kapott, hogy a konferencia a *#TranslatingEurope* Workshop sorozat egyik állomása, és az Erasmus+ Stratégiai Partnerség égisze alatt futó eTransFair projekt része, amelynek hazai partnere a BME Idegen Nyelvi Központja.

Az OFFI főigazgatója nevében Quirin Benigna, az OFFI kabinetvezetője köszöntötte a hallgatóságot és üdvözölte a konferencia témáját, utalva arra, hogy az OFFI gyakorlatában is kiemelt szerep jut az értékelésnek – belső, szakmai szempontok alapján és az ügyféloldali elégedettség tükrében egyaránt. Szakolczai Ágnes, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának magyarországi kirendeltségének tisztviselője a *Translating Europe* kezdeményezéséről beszélt, amelynek alapvető célja, hogy az európai fordítói szcéna szereplőit közösséggé kovácsolja, biztosítsa a strukturált párbeszédet és a közös projektek kerekeit, ezáltal is hozzájárulva egy fenntartható piac kialakulásához. Mindez több szinten is megvalósul, az egyik a *#TranslatingEurope Workshop* sorozat; a másik az idén novemberben, Brüsszelben megrendezésre kerülő *Translating Europe Forum*, ahol többek között a kezdő és gyakorló fordítók előtt álló kihívásokról és piaci elvárásokról is szó lesz.

Kis Balázs, a memoQ-ot kifejlesztő Kilgray Translation Technologies nevében köszöntötte a konferencia résztvevőit, és hangot adott meggyőződésének,

miszerint az ember nem kapcsolható ki a fordítás folyamatából, a fordítástámogató szoftverek csupán eszközök a lassan „szuperhőssé” avanszáló fordítók munkájának gyorsítására, illetve a csoportos együttműködési technikák hatékonyságának fejlesztésére.

A péntek délutáni plenáris szakasz Fischer Márta „Javítás vagy jobbítás?” című előadásával kezdődött, amelyben igyekezett számba venni azokat a dilemmákat és kihívásokat, amelyek a fejlesztő értékelés módszerének bevezetésekor jelentkeznek a fordítóképzésben. Arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen típusú javítási módszerek igazán hatékonyak a hallgatók reális, piaci igényekhez mérten is felelős önértékelésének kialakítása érdekében. Mi a szerepe az oktatónak ebben a folyamatban, pusztán javítja a hibákat, vagy alternatív fordítói megoldásokkal jobbítja a szövegek minőségét – és egyúttal a hallgatók döntéshozatali, együttműködési készségét? A programban társelődóként szereplő Robin Edina sajnos személyesen nem tudott részt venni a konferencián, de az előadás alapvetően az ő 2016/17 évi kutatásának eredményeire támaszkodott, amelynek során tesztelte egy differenciált javítási módszer eredményességét szakfordító hallgatókon. A nyelvi szabályokat sértő hibák és az opcionális javítások jelölését jól láthatóan különválasztó javítási módszert a hallgatók igen hasznosnak találták, a két külön kategória tudatosítása javította a hallgatók önértékelési és társas értékelési képességeit. A világosan kijelölt célok és a folyamatos visszacsatolás ahhoz vezettek, hogy minősítés helyett a fejlesztés, az eredmény helyett a folyamat került a középpontba a szakfordítás órákon.

Kis Balázs „A zaj legyőzése – suttogd túl a zajt” című plenáris előadásában egy, a konferencia szűkebb témájától látszólag távol eső kérdéstről beszélt: a hatékony kommunikációt gátló tényezők kiküszöböléséről. Interaktív előadásába a hallgatóságot is bevonta: különböző mondatokat kellett fülbe sűgva továbbadni, és a végén a hallgatóság összehasonlíthatta az eredeti üzenetet a sokszoros közvetítéssel továbbított eredménnyel. Kis Balázs rámutatott arra, hogy a hatékony kommunikáció érdekében tudatosítani kell azokat a buktatókat, amelyek miatt nem a teljes üzenet jut el a címzetthez. Az emberi türelmetlenség, külső zavaró tényezők, a figyelem lankadása mind olyan tényezők, amelyek hétköznapi életünk során nehezítik a hatékony kommunikációt, nem is beszélve olyan – fordítástechnikai szempontból is releváns – nehézségekről, mint a rossz szóválasztás, téves regiszter, eltolódó hangsúlyok, illetve a mögöttes szándéktól eltérő megfogalmazás.

A szünet utáni plenáris előadó Einhorn Ágnes, a BME INYK oktatója a mérés és értékelés pedagógiai háttérét igyekezett megvilágítani: előbb a tanárok értékeléssel kapcsolatos pedagógiai kultúrájáról, a hagyományos tanári attitűdök háttérében álló rögzült mintákról beszélt, majd a tanulási eredményt szem előtt tartó tervezési és értékelési módszereket mutatta be, hangsúlyozva a fejlesztő értékelés fontosságát. Utóbbiban a tanulási folyamat fontos részét képezik a gyakori visszajelzések, a tanuló fejlődésének és motivációjának értékelése, az ön- és társértékelés. Az értékelésben is megjelenhetnek „egyéni utak”, új eszközök (pl. önértékelő listák, portfólió, tanulási napló stb.), és fontos a tanulólközpontú szemlélet, ahol átláthatóak a tanulási eredmények és célok. Ez a fajta pedagógiai „innováció” nem pusztán a tanulók és tanárok eredményes-

sege és önértékelése szempontjából hasznos, hanem a pedagógiai folyamatok hosszútávú társadalmi hatása miatt is.

A konferencia első napjának szakmai programját Lesznyák Ágnes az „Utóértékelés szerepe a minőségbiztosításban az Európai Bizottsági Fordítási Főigazgatóságán” c. előadása zárta. A DG Translation magyar részlegén dolgozó előadó a Főigazgatóság 2011-ben bevezetett utóértékelési rendszerének intézményi kereteiről, illetve a Magyar Nyelvi Osztály vonatkozó gyakorlatáról beszélt. Az utóértékelés célja alapvetően a fordítások minőségének ellenőrzése, az időbeli ingadozások nyomon követése és a visszatérő hibák kiszűrése. A kialakult rendszer egyrészt az egy éven belül készült (már lektorált) európai uniós anyagok folyamatos ellenőrzését jelenti – a hibák megjelölését, kategorizálását és elemzését –, másrészt ún. lektorálási műhelyek szervezését. A Magyar Nyelvi Osztály utóértékelési rendszere kvalitatív jellegű, szövegtípusokon alapuló értékelés, a konkrét hibákon túlmenően a következtelenségeket is igyekszik kiszűrni, és összesített visszajelzést ad a fordítóknak.

A konferencia második napja a BME TFK három oktatójának közös előadásával indult: Seidl-Pécs Olívia, Szabó Csilla és Ugrin Zsuzsa együtt ismertették az eTransFair projekt keretében végzett SWOT-elemzés eredményeit. Az elemzés célja a magyar fordítóképző intézmények működési feltételeinek és képzési felépítésének feltérképezése volt. Szabó Csilla röviden kitért az eTransFair projekt eddigi eredményeire és további célkitűzéseire, majd összegezte a SWOT-felmérés tanulságait, ismertetve azokat a tényezőket, amelyek erősségként (Strengths), gyengeségként (Weaknesses), lehetőségként (Opportunities), illetve potenciális veszélyforrásként (Threats) jelennek meg a válaszadó 13 fordítóképző intézmény gyakorlatában. Erősségként jelenik meg pl. az ágazati szakfordítóképzés, a képzés kombinálhatósága új oktatási formákkal és az oktatás minősége. Lehetőséget látnak a válaszadók többek között az intézmények közötti és a piaci szereplőkkel való együttműködésben, a CAT-eszközök alkalmazásában, a marketingtevékenység és a távoktatás fejlesztésében. A gyengeségek között olyan tényezők jelentek meg, mint az alulfinanszírozottság, a hiányos technikai feltételek, a hallgatói létszám és a nyelvi paletta csökkenése. A lehetséges veszélyforrások is többnyire ezekből a gyengeségekből adódnak, de megjelennek olyan tételek is, mint a csökkenő színvonal és a magyar felsőoktatási helyzet bizonytalansága. A felmérésre adott válaszok alapján igen heterogén kép rajzolódik ki a magyar fordítóképzésről, de egyértelmű tanulság (és egyben lehetőség) a képzőintézmények szorosabb együttműködésének szükségessége.

Seidl-Pécs Olívia röviden beszélt a fordítói iparág intézményrendszerének kialakulásával összefüggésben kidolgozott kompetenciamodellekről, szabványokról, majd felvázolta a magyarországi szakfordító-intézményekről a felmérés alapján kirajzolódó képet (összesítve a képzések jellegére, felépítésére, bemeneti/kimeneti követelményeire, tantárgystruktúrára, a piaci szereplőkkel való együttműködésére vonatkozó kérdésekre adott válaszokat). Ugrin Zsuzsanna a fordítóképző intézmények számítógépes eszközhasználatáról számolt be szemléletes diagramok és összehasonlító elemzések segítségével. Az intézmények infrastruktúrális ellátottságán (laborok, oktatói platformok) túl igyekeztek felmér-

ni az IKT-eszközök használatát az oktatásban (általános számítógépes ismeretek, CAT-oktatás, CAT-használat órán/otthon), a piaci szempontok figyelembe vételét a képzés során. A válaszok alapján levonható a következtetés, miszerint a CAT-eszközök megkerülhetetlenek az oktatásban, de kevés órán alkalmazzák őket és – szemben a piaci igényekkel – egyelőre nem jelennek meg kimeneti elvárásként a fordítóképzésben.

A SWOT-elemzés eredményeinek bemutatását követő rövid szünet után két szekcióra oszlott a hallgatóság – mindkét helyszínen nagy érdeklődés kísérte a konferencia fókuszához kapcsolódó rövidebb tematikus előadásokat. A fordításértékelés átfogó témakörén belül a szombat délelőtti két párhuzamos szekcióülésen egyes részterületek, bizonyos szövegtípusokra jellemző speciális értékelési szempontok kerültek terítékre.

Az egyik „előadói műhelyben” két fordítóképző felsőoktatási intézmény képviseltette magát Dudits András (Szegedi Tudományegyetem) és Csatár Péter (Debreceni Egyetem) révén. Dudits András olyan alapvető kérdésekre igyekezett választ találni előadásában, mint hogy mitől professzionális egy fordítás, mi a fordítói kompetencia alapja, mik a fordítás folyamatának kognitív és nyelvi komponensei, kinek mit jelent a fordítási szolgáltatás minősége. Előadásának célja azoknak a tényezőknek a bemutatása volt, amelyek mentén párhuzamot lehet vonni, illetve különbséget lehet tenni a fordítási szolgáltatással összefüggésben alkalmazott minősítési szempontok és a fordítóképzésben alkalmazott értékelési szempontok között.

Csatár Péter előadásában abból indult ki, hogy igen nehézkes a fordításértékelés általános elméleti modelljeinek gyakorlati alkalmazása a fordítóképzésben. Kapcsolódva azokhoz a törekvésekhez, amelyek igyekeznek az elméleti megalapozottságot a gyakorlati konvertálhatósággal összekapcsolni, az előadó különböző szakterületeket és fordítási helyzeteket alapul véve amellet érvelt, hogy egyetlen, univerzálisan alkalmazható modell helyett a tanfordítások értékelési folyamatában érdemes lenne eltérő hangsúlyokkal dolgozó értékelési protokollokat alkalmazni.

A párhuzamosan futó szekcióban előbb egyetemi oktatási tapasztalataikat, újítási javasolataikat összegezték az előadók, Balogh Dorka (PPKE), Lesznyák Márta (SZTE) és Vándor Judit (Pannon Egyetem), majd Yang Zijian Győző (PPKE) beszélt a gépi fordítások kiértékelésének lehetőségeiről.

Balogh Dorka és Lesznyák Márta azokról a dilemmákról számolt be, amelyekkel egy új, kifejezetten a jogi szakfordítások minősítésére szolgáló analitikus értékelési rendszer kidolgozása során szembesültek, illetve összegezték a rendszer első alkalmazásának tapasztalatait. A rendszer kidolgozásának háttérben az SZTE és a PPKE között három éve folyó együttműködés áll, amelynek keretében 2015 és 2016 között összesen 89 bölcsész és jogász végzettségű hallgató fordításainak összehasonlítására nyílt lehetőség. A kiválasztott mintán kidolgozott értékelési rendszer alapja egy hét hibakategóriából álló tipológia volt, amelynek alkalmazását azonban nehezítette, hogy sok esetben nehezen besorolhatók az egyes hibák. A kutatás fontos tanulsága volt, hogy többszöri konzultáció után magas szintű egyezés érhető el az értékelők között, különösen a globális mutatók terén.

Vándor Judit, a Pannon Egyetem Fordítástudományi Intézetének munkatársa „Önreflexió, önértékelés: a fordításetika oktatásának lehetőségei” című előadásában rámutatott arra, hogy a piaci követelményekhez igazodva nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a fordítóképzésben a fordítói etikával kapcsolatos tudás elsajátításának. Úgy vélte, a hallgatókban tudatosítani kell, hogy tevékenységük milyen hatással van a közösségre, ezért a képzés nem elégedhet meg a fordítás-tolmácsolás minőségének értékelésével, szükség van egy olyan foglalkozásra, ahol reflektálhatnak az esetlegesen felmerülő etikai problémákra – valós példák, változatos esettanulmányok megvitatásával.

Yang Zijian Győző, az MTA–PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport munkatársa egy speciális és egyre aktuálisabb témáról, a gépi fordítások kiértékeléséről beszélt. Rámutatott, hogy mivel mára már széles körben elterjedt a gépi fordítás használata, egyre nagyobb igény mutatkozik a gépi fordítás minőségének megítélésére. A gépi fordítás értékeléséhez egyre több módszer áll rendelkezésre, de eddig egyik sem ért el áttörő eredményt. Az utóértékelést végző szakemberek munkáját segítik a fordítócégeknél összeállított minőségi mutatók vagy kombinált gépi fordítórendszerek összehasonlító elemzése, és léteznek már automatizált programok is a gépi fordítások minőségének értékelésére. Ezeknek a módszereknek a pontossága ugyan alulmarad az emberi kiértékeléshez képest, de hasznos támpontot nyújthat.

A kétnapos konferenciát két további párhuzamos szekció zárta. Az egyikben Kiss Adrienn, az OFFI Fordítási és Tolmácsolási Minőségbiztosítási Osztályának vezetője összegezte a fordítás értékelésének szempontjait az intézmény hiteles fordítási gyakorlatában. Ismertette azt a három tényezőt, amely irányadó az OFFI értékelési szempontjainak meghatározásakor, nevezetesen a fordítói szolgáltatások minőségi követelményeire vonatkozó ISO 17100 szabványt, az OFFI Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testületének elvi iránymutatásait és a hiteles nyelvi szolgáltatások gyakorlati tapasztalatait.

A másik szekcióban oktatók és hallgatók vehettek részt egy workshop-jellegű eszmecserén, amelynek témája a fordítási hibák számbavétele és „rangsorolása” volt, valamint az alkalmazott értékelési módszerek csokorba gyűjtése. A bevált (és a hallgatói oldalról is megerősített) jó gyakorlatok összegzéséből valamennyi résztvevő profitálhatott. Igen tanulságos volt – és a jó hangulatú konferenciazárásról is gondoskodott –, hogy az oktatók és a hallgatók (amolyan „elbocsátó szép üzenetként”) kölcsönösen megfogalmazhatták kéréseiket/tanácsaikat a másik csoport tagjainak.

A konferencia programjáról részletes információ található a BME TFK honlapján (<http://tfk.bme.hu/bme-tfk-oszi-konferencia-2017>), itt az előadások többségének diái is megtekinthetők.

Tamás Dóra Mária

Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át

(Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 203 pp.

ISBN: 978-963-12-8193-4)

Farkasné Puklus Márta

E-mail: puklusmarta@gmail.com

A szerző legújabb könyve pontosan azt nyújtja, amit a cím ígér: egy bevezetést tarthat kezében az olvasó arról, ahogyan a jogi terminológiát érdemes megközeleltetni. Nem szótár, ahol a forrásnyelvi kifejezésekhez „mindenáron” hozzárendelik az ekvivalenseket – hiszen éppen ez lehet a szótárak hátránya is. A fordítást tanulók könnyen beleesnek abba a hibába, hogy a szótár első megoldását fogadják el. Mivel a jog területén gyakran előfordulnak akár jogrendszerbeli, akár lexikai eltérések, sok esetben nem lehetséges az egy az egyhez való megfeleltetés. A 2017-ben megjelent kötet egyik nagy előnye éppen ez: a használót megtanítja a fordítás során célravezető kritikus hozzáállásra. A szerző is ezt hangsúlyozza előszavában: a szócikkek célja valójában a jogi terminusokra jellemző problémák felismerésére és a terminológiai szemléletmódban való gondolkodásra történő tanítás (11). Nemcsak egy-két megoldási javaslatot ad, hanem megjegyzést fűz a kifejezésekhez, példamondattal illusztrálja a kontextust, megnevezi az adott fordítási műveletet, és felhívja a figyelmet a buktatókra is.

Tamás Dóra Mária a szerző, aki építhet saját tapasztalataira, hiszen amellett, hogy a magyar fordítástudományon belül a terminológia jeles képviselője, jogi szakokleveles gazdasági szakfordító és konferenciatolmács, az OFFI Zrt. vezető terminológusa és az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének egyetemi adjunktusa.

Az ELTE Eötvös Kiadó és az OFFI Zrt. felelős kiadói gondozásában megjelent nagyalakú, A4-es formátumú könyv elején két előszót találunk: elsőként Dr. habil. Horváth Ildikó, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének vezetője, s az OFFI Zrt. Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testületének tagja véleményét olvashatjuk, aki szerint ez a hiánypótló kiadvány egy terminológiai szemléletű tankönyv, amelyben a szerző gyakorlati és oktatói tapasztalataira épít. A kötet tartalmazza az elméleti megközelítést, ugyanakkor az elmélet átültetését is a gyakorlatba. A második előszó írója, Dr. Kiss Gabriella, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Idegen Nyelvi és Szaknyelvi Központjának vezetője, az OFFI Zrt. Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testületének tagja szerint a megjelent kötet segíti a kezdő nyelvi közvetítőket abban, hogy el tudjanak igazodni a jogi terminológiában. Megemlíti azt a csapatmunkát is, amelyre szükség volt a könyv megszületéséhez. A köszönetnyilvánításban is elsőként

erre hívta fel a szerző a figyelmet, hiszen a könyv nem jöhetett volna létre az OFFI Zrt. és a kiváló jogi és nyelvi lektorok, több tapasztalt fordító, tolmács és oktató segítségével.

A következő oldalakon (11–13) a szerző előszava olvasható, amely egyben „használati útmutatóként” is szolgál a könyvhöz: leírja a szócikkek összeállítása során szem előtt tartott szerkesztési elvet. Ezt követően a szerző elméleti bevezetőként egy hosszabb lélegzetvételű tanulmányban fejti ki véleményét a jogi terminológiáról. Utal arra, hogy a terminológia a fogalmak pontos, már-már mértani behatárolására törekszik (19), s leírja a terminológiai szemléletmód alapját képező fogalomalapú megközelítési módot is. Eszerint elsőként a fogalmak jellemzőit kell megkeresni, s csak ezután lehet a terminusokat a fogalmakhoz rendelni. A fordítástudományban oly fontos ekvivalenciáról is ír, megnevezve a különböző ekvivalenciaszinteket, ekvivalenciaeseteket (a klasszikus hármas felosztáson túl – teljes, részleges ekvivalencia és az ekvivalencia hiánya – a közel teljes ekvivalenciaszintet is megkülönbözteti). Az elméletet össze is kapcsolja a gyakorlattal, hiszen a következő fejezetben, a szócikkeknél zárójelben mindig megadja az adott célnyelvi megfelelő ekvivalenciaszintjét.

A könyv felépítésében is törekszik az elmélet és a gyakorlat összhangjára. Az elméleti bevezető után következik a könyv fő gyakorlati része: az újfajta személetes szócikkek gyűjteménye (25–132). A szócikkek struktúrája lehetővé teszi a könnyű eligazodást: nemcsak a fordítók oktatásában nyújt nagy segítséget, de gyakorló fordítók és tolmácsok is bátran forgathatják egy-egy tolmácsi eseményre vagy fordítói megbízásra való felkészülés során. A szócikkek szemléltetésére ld. az 1. táblázatot.

A kezdő és gyakorló fordítók a szócikkek *definícióit*, a *fordítói gyakorlat* részben szereplő hasznos tanácsokat és természetesen a *nemzetközi kitekintés* alatti célnyelvi javaslatokat tudják hasznosítani, a fordítóképzésben résztvevők ezeken kívül akár össze is hasonlíthatják a definíciók angolul, németül, franciául és olaszul megadott megfelelőit. A *nemzetközi kitekintésnél* szereplő idegen nyelvű kifejezéseket a szerző utalásként értelmezi a különböző országok jogrendjeinek fogalmaira (11). A megadott *kontextus* segít a pontos értelmezésben, a *dokumentum típusának* feltüntetése jó kiindulópont párhuzamos szövegek gyűjtéséhez a célnyelven, a *forrás* megadásával pedig visszakereshető a terminus.

A könyv gyakorlati használhatóságát dicséri, hogy egyes szócikkeknél szó esik az adott fogalmak aktuális megfelelőiről is: a bírósági szinteknél utalást találunk a 2012 előtti és utáni megnevezésekre (30). Nagy előnye a terminológiai megközelítésnek, hogy a kezdő fordítót nem vezeti tévútra. Ha például egy magyar jogi szövegben a *terhelt* gyűjtőfogalmával találkozik a fordító, fennáll a veszélye annak, hogy valamelyik általános szótár (digitális vagy nyomtatott) lapjain keresgélve rátalál egy német kifejezésre (pl. *der/die Angeschuldigte*), s ezt el is fogadja ekvivalens megfelelőként. Itt a szócikkek között viszont első látásra egyértelművé válik, hogy a magyar nyelven használt *terhelt* gyűjtőfogalomnak nincs német ekvivalense. A szerző éppen ezért megnevezi a fordítási műveletet (*konkretizálás*), és jelzi azt is, hogy a németben attól függően, hogy mely szakaszban van az eljárás, a szöveg kontextusához igazodva más-más megfelelőket kell használnunk. Felhívja a szerző a figyelmet arra is, hogy egyes fogalmak

könnyen összekeverhetők: így például a *jegyző* és a *közjegyző* (36, 68), vagy az *igazgatóság* és az *igazgatótanács* (120) terminusok. Az egyes szerződéstípusokat, majd a cégformákat felsoroló és magyarázó szócikkek nemcsak jogi szakszövegek, hanem gazdasági jellegű szövegek fordítása során is hasznosíthatóak.

A terminológus szemüvegén átnézve lassan rádöbben az olvasó, hogy a jogi terminusok megfeleltetése milyen nehéz és körültekintést igénylő feladat. Hiszen nemcsak az egyes jogrendszerek között van különbség, hanem arra is talá-

1. táblázat

A polgári jog szócikke (89), részlet a könyvből a szerző és az OFFI Zrt. mint felelős kiadó engedélyével

TERMINUS: POLGÁRI JOG		TÁRGYKÖR: POLGÁRI JOG	
<p>Definíció: A polgári jog vagyoni és személyi viszonyok jogi szabályainak együtteséből képződött önálló jogágazat. A magánjog kifejezés is használatos ennek az ágazatnak a megnevezésére egyes jogrendszerekben kizárólagosan vagy szinonimaként, a két fogalom viszonya szakmai viták tárgyát is képezi. Mai felfogásban Magyarországon a magánjog a magánjellegű életviszonyokat, a mellérendelt jogalanyok viszonyait szabályozza, míg a <i>polgári jog</i> a magánjog egyik ága, amelyből idővel önálló jogágként kivált (pl. munkajog).</p> <p>A <i>polgári jog</i> szabályai jogalanyok (személyek) egymás közötti családi és általában véve árutermészeti viszonyait rendezik. Ez utóbbi viszonyokban a személyek egymásnak nem alá-, illetve fölérendeltek, hanem egymással a mellérendeltség viszonyában állnak, függetlenül attól, hogy természetes személy (ember) vagy jogi személy (szervezet, állam) szerepel bennük. Ez az eltérő módszertani alapállás alapján állítható szembe a közjoggal (Lamm 2009 nyomán).</p> <p>A <i>polgári jog</i> mint gyűjtőfogalom részterületei a családjog, az öröklési jog, a dologi jog, a kötelmi jog, a társasági jog stb.</p>		<p>Fordítói gyakorlat (vígázat): A polgári jog nem tévesztendő össze a polgárjoggal, amely más fogalmat takar. A polgárjog 1. állampolgárt az államhoz való viszonyában megillető jog, mint például a polgárjogi harcos; 2. átvitt értelemben: megszokottá válik (polgárjogot nyer) (ÉKsz; http://www.jogiforum.hu/forum/13/20581.0.0.1.1)</p>	
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS:			
EN	DE	FR	IT
<p>polgári jog-civil law (A civil law terminussal jelölik a kontinentális, római alapokra épülő jogrendeket is).</p> <p>polgárjog – civil rights</p>	<p>polgári jog – das bürgerliche Recht, das Zivilrecht</p> <p>polgárjog – das Bürgerrecht</p>	<p>polgári jog – droit</p> <p>civil polgárjog – droits civiques</p>	<p>polgári jog – diritto civile</p> <p>polgárjog – diritto del cittadino</p>
Lásd még:			
Kontextus: A polgári jog kódexe a Ptk., amely a polgári jogi jogágak esetében alapvető jogforrásként, háttérjogszabályként kezelendő.			
Dokumentumtípus: jogi szakszövegek			
Források: Lamm V. (főszerk.) 2009. <i>Jogi lexikon</i> . Budapest: KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Pusztai F. (főszerk.) 2003. <i>Magyar értelmező kéziszótár</i> . [ÉKsz.] Budapest: Akadémiai Kiadó. http://www.jogiforum.hu/forum/13/20581.0.0.1.1			

lunk példát, hogy az Európai Unió mesterségesen definiált fogalmait a tagállamok másképpen nevezik meg. Szemléletes példa erre az *általános forgalmi adó* és a *hozzáadottérték-adó* kifejezések. Míg Magyarországon új terminust vezettek be ugyanarra a fogalmi tartalomra (*általános forgalmi adó* vs. *hozzáadottérték-adó*), addig a szócikkben felsorolt többi nyelv ugyanazt a nemzeti jogrendszerben már meglévő kifejezést (*VAT, MwSt., TVA, IVA*) használja. A szócikkek gyűjteménye nem lehet teljes, de erre nem is vállalkozhatott a szerző: ez egy jogi jellegű szövegek fordításakor nagyszerűen használható, praktikus kézikönyv. A szócikk-gyűjtemény után megtaláljuk a forrásokat és a felhasznált irodalmat, a tárgymutató pedig segít a szócikkek közti eligazodásban.

A fordítóképzésben a függelékben található mintaszövegek is kiválóan használhatóak. Ahogyan a szerző előszavában írja (11), a könyv végén található függelék alapvetően négy iratmintatípust tartalmaz: cégiratokat, bírósági határozatokat, szerződést és tulajdoni-lap másolatot. Az iratgyűjtemény egyrészt tehát az oktatás során hasznosítható, másrészt segít abban is, hogy a könyvben szereplő terminusokat kontextusba lehessen helyezni. Egy észrevétel a függelék felépítésével kapcsolatban: a jobb áttekinthetőség kedvéért célszerűbb lett volna az egyes szövegmintákat jobban elkülönítve, számozva, magyar nyelvű címmel ellátva sorrendbe állítani. A német nyelvterület országaiból hozott minták jól szemléltetik az egyes országok eltérő nyelvi gyakorlatát.

Mind gyakorló fordítók, tolmácsok, mind hallgatók és oktatók számára hasznos ez a kiadvány. A szerző elénk tárja a terminológus nézőpontját, ez az új szemléletmód pedig a kritikus hozzáállásra „taníthatja meg” a fordítással ismerkedőket. Véleményem szerint talán ez a legfontosabb, amit a fordítóképzésben résztvevőknek adhatunk. Jó lenne még több ilyen jellegű kiadvány, érdemes lenne ezt a szemléletmódot követve más-más szakterületen, különféle témákban hasonló könyveket megjelentetni. A szerző is utal arra (13), hogy saját ötletére épülő, műfajában kísérleti jellegű könyv született, s bár egyes szócikkek elveszíthetik ugyan aktualitásukat, de a szerkesztési elv mögött húzódó stratégia bizonyára kiállja majd az idő próbáját.

Pillanatfelvétel a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak könyvtárhasználati szokásairól

Klaudy Kinga

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

2017 októberében nagyon megtisztelő felkérést kaptam: tartsak plenáris előadást¹ az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének „Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III.” című konferenciáján. Beszéljek arról, milyenek a jelenlegi tapasztalataim a könyvtári információs szolgáltatások terén, és hogyan látom a könyvtárak jövőjét az infokommunikációs rendszer térhódításának fényében.

Szerettem volna beleszólni az előadásba a Fordítástudományi Doktori Programot végzett vagy végző hallgatók tapasztalatait, véleményét is, tehát e-mailben megkértem őket, hogy akinek van erről véleménye, javaslata, megosztható élménye, írja meg nekem. Megkérdeztem azt is, hogy a doktori fokozat megszerzése után járnak-e még könyvtárba. Hatvan volt és jelenlegi PhD-hallgatónak küldtem ki a kérdéseket, és több mint húszan válaszoltak. Ez azt jelenti, hogy közel áll hozzájuk ez a téma. Olyan sok érdekes választ kaptam, amelynek az előadásba csak kis része fért bele, hogy a többi így szeretném közreadni a résztvevők engedélyével. A válaszokat csak minimálisan szerkesztettem, az elején elhagytam a megszólítást és néha a szabadkozó bevezető mondatot, a végéről elhagytam az elköszönő formulákat és a személyes vagy más témájú megjegyzéseket. Hozzá kell még tenni, hogy a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék Könyvtárának fordításelméleti alkönyvtára közel ezer címet tartalmaz (www.elteftt.hu), tehát annál a válaszadónál, aki azt írja, hogy „csak” a tanszéki könyvtárat használja, ekkora választékra kell gondolni.

Ábrányi Henrietta

(2011–2014-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Az én területem (számítógépes fordítástámogatás) még rendkívül új, és alapvetően sem sok anyag áll egyelőre rendelkezésre (néhány összefoglalóbb jellegű mű, kevés kutatás, az is korlátozottan elérhető). Nekem különösen nagy

¹ Klaudy K. Egy új tudományág születésének könyvtári vonatkozásai. Elhangzott: az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet „Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III.” című konferenciáján 2017. november 27-én.

probléma volt, hogy kézzel fogható formában (pl. a könyvtárakban) még a „nagyok” akár 10–20 éves könyveihez is csak úgy fértem hozzá, hogy az Amazonról megvásároltam e-könyv formájában (Austermühl 2001-ből például), újabb kiadásokhoz is kizárólag az internetes könyvekre/vásárlásra támaszkodhattam. A tanulmányokat is majdnem mind internetről töltöttem le PDF-formátumban. Nem sokat jártam könyvtárba ezért a doktori képzés alatt, hanem lehetőség szerint inkább az internetet választottam. Úgy vettem észre, hogy folyóiratokban megjelenő tanulmányokat a szerzők inkább fel-feltöltenek saját tudományos weboldalra, így teszik könnyebben hozzáférhetővé tágabb közönség számára is, főleg kisebb, adott körben elérhető folyóiratoknál különösen hasznos ez. [...]

Bánhegyi Mátyás

(2005–2008-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Papíralapú könyvtárba nagyon ritkán járok, ha járok, akkor leginkább azért, ha valami olyan mű szükséges, amely nem érhető el máshogyan (pl. elektronikusan).

Leginkább elektronikus adatbázisokat használok, de mindig ki szoktam nyomtatni a cikkeket, mert úgy könnyebb velük bánni: lehet rájuk jegyzetelni, aláhúzásokat eszközölni, stb.; ezeket elektronikusan is lehetne, de számomra a papíron könnyebb mindez.

Nem lenne ellenemre a könyvtárba járás, de az időbeosztás szétszabdaltsága és előre tervezhetetlensége miatt ez szinte megoldhatatlan. Régebben volt a kutatónap intézménye, de most már állandó készenlétben állást várnak el az intézmények, azaz sajnos nem lehet „bezárkózni” egy-egy napra a könyvtárba zavartalanul (legalábbis nekem erre továbbra sincs lehetőségem a lassan már 20 évnyi felsőoktatási pályám során).

Azt gondolom, hogy a könyvtári beszerzések nem képesek követni a tudományok fejlődését, hiszen hosszadalmas a rendelési procedúra, általában már előbb lenne szükség a könyvekre, mint hogy azok fizikai valójukban megérkezzenek, azt sem lehet pontosan tudni, hogy mi van a könyvekben; az adatbázisokban könnyebb azonosítani a tartalmat, kulcsszavakat, témákat stb. Azonban azon könyveknél, amelyek pl. régebbiek és nincsenek digitalizálva, a könyvtári beszerzés nagyon hasznos.

Még valami: a legtöbb folyóirat már csak online rendszereken keresztül fogad be kéziratot; ha az ember ezekhez a rendszerekhez nincs hozzáférése (pl. az elektronikus adatbázisok használata révén), akkor még nehezebb ezeket a rendszereket használni, így ehhez jó előtréning a digitális könyvtári adatbázisok használata. [...]

Farkasné Puklus Márta

(2013–2016-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Nagyon érdekes kérdés, szerintem nemcsak az életkortól függ, hanem az olvasó karakterétől is. A kettő ötvözetét használom: az interneten keresek rá új

kiadványokra (főként szakirodalomra), aztán vagy a neten rendelem meg, vagy megpróbálom könyvtárközi kölcsönzéssel kikölcsönözni. Szerintem olvasni valódi könyvből az igazi, de a legjobb, ha digitálisan és nyomtatott formában is elérhető a könyv (a digitális verzióban könnyebben tudok keresni, könnyebben megkeresem az idézetet, tudok hivatkozni, a cikket át lehet küldeni stb.), de szívesebben forgatom a valódi könyvet. Járok könyvtárba, de elég célirányosan, azaz előtte már megkeresem, hogy mit is szeretnék kölcsönözni. Szerintem az egyik nem zárja ki a másikat: az internet a gyors információk megszerzésére és megosztására szolgál (éppen ezért én jóval felületesebben olvasok a neten), de az elmélyült tanulmányozáshoz hasznos a nyomtatott verzió. Tanulmányok írásánál is: egyből a gépbe írom, de mielőtt leadnám, kinyomtatom és alaposan átolvasom (a legtöbb apró hibát ilyenkor fedezem fel).

Még a nyolc évesek világáról van némi információm: a kisfiam is tudja már, hogy az interneten minden azonnal elérhető, néha rákeresünk dolgokra, képekre vagy zenékre, de olvasni nem olvasunk a neten. Nagyon szeretünk gyermekkönyvtárba járni, és ott böngészni a könyvek között (ovis kora óta járunk). A környékünkön nagyon jó a gyermekkönyvtár, sokan járnak, és a könyvtár egyéb programokat (kézműveskedés, klubok) is kínál.

A szüleim is rendszeres könyvtárolvasók (71–76 évesek), többnyire szépirodalmat választanak. Összességében szerintem jó, ha a könyvtárak is fel tudnak kínálni infokommunikációs szolgáltatásokat és egyéb programokat, de a nyomtatott könyvek szerepe továbbra is nagyon fontos (és remélem, az is marad). [...]

Felekné Csizmazia Erzsébet

(2012–2015-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Elgondolkodtam a kérdéseden, és megnéztem, honnan származik a saját kutatási témámhoz összegyűlt szakirodalom. Nem túlzás, ha azt mondom, kb. 70–75 százalékához az internetről jutottam hozzá. Nagyon sok esetben a papír alapon megjelenő kiadványok is elérhetők online változatban. Azt hiszem, a nem magyar nyelvű szakirodalomra ez még inkább jellemző. Gyakori, hogy a szerzők éppen a gyorsabb és a célirányos megismertetés szándékával tudományos portálokra (is) feltöltik tanulmányaikat (ld. academia.edu, researchgate.net). Időnként a kiadók is lehetővé tesznek egy-egy napra ingyenes letöltést. Ha szemfüles az ember, valóságos kincsesbánya birtokába jut. Így lett meg évekkal ezelőtt pár *Routledge-* vagy *Benjamins-*kiadvány (már nem emlékszem, melyik kínált ilyen kiváló lehetőséget). A szakfolyóiratok régebbi számai, pl. *Meta*, is letölthetők. A www.erudit.org-hoz hasonló a www.tandfonline.com oldal is, ahol szintén találhatóak számunkra releváns folyóiratok (pl. *The Interpreter and Translator Trainer*, *The Translator*). A www.scribd.com-ról is teljesen legálisan érhetőek el könyvek.

A blattolás, valamint a fordítástudományban a szemmozgáskutatás is a nagyon fiatal kutatási területekhez tartozik, eddig csak a saját tanszéki könyvtárunkból sikerült hozzá szakirodalmat találni. A nálunk vagy az interneten nem fellelhető könyveket, ill. azokból egy-egy tanulmányt némi utánjárással szerezttem be vagy megvásároltam (pl. Christina Parkin 2012. *Stegreifübersetzen*).

Überlegungen zu einer Grenzform der Translation am Beispiel des Sprachenpaares Französisch-Deutsch. Peter Lang; Sambor Grucza, Monika Pluzyczka, Justyna Zajac 2013. *Translation Studies and Eye-Tracking Analysis.* Peter Lang; Jerzy Zmudzki 2015. *Blattdolmetschen in paradigmatischer Perspektive der anthropozentrischen Translatork.* Peter Lang stb.).

Szerintem a könyvtári beszerzés már csak a korlátozott anyagi lehetőségek miatt is nehezen tud lépést tartani a legújabb könyvek megjelenésével.

Én ugyan ha lehet, ragaszkodom a hagyományos könyvekhez, mert szeretem kézbe venni, lapozni, jobban áttekinthető számomra, ha nem képernyőről olvasok (plusz én imádom a könyvek semmivel össze nem téveszthető illatát), de a környezetemben azt látom, hogy egyre inkább az e-book vagy a világháló hódítja el az olvasókat. Részben talán kényelmi okokból, lusták elmenni könyvtárba, másrészt pedig a praktikusság, az internetről való gyors hozzáférés lehetősége miatt is. [...]

Götz Andrea

(2014–2017-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Én akkor megyek könyvtárba, ha csak könyvtárban elérhető az adott kiadvány. Ha lehet választani, akkor a folyóiratok cikkeit és a könyvfejezeteket is inkább letöltöm a sciencedirectről vagy gruyterről. Ha lehetne egyetemi hálózaton a digitalizált könyveket kölcsönözni, hogy pl. két hétre ad hozzáférést az online fájlhoz, és utána letilt, akkor úgy használnám.

Másik dolog az e-könyvekkel kapcsolatban, hogy olcsóbbak – a tudományos könyvek sokszor csak a harmadába kerülnek a nyomtatottnak. Ezért szerintem jobb lenne átállni az e-könyvekre. Az sem lenne probléma, hogy minden példányt kikölcsönöznek – ami a tanszéki könyvtárban néha előfordul az alapkönyvekkel.

Magyarországról nem lehet mindig elérni a nemzetközileg már régóta működő online könyvtárakat. Az is úgy működik, hogy bizonyos időre ad hozzáférést a fájlhoz. Mivel sokan felteszik a cikkeiket az academia.edu-ra vagy a researchgate-re – vagy a saját honlapjukra –, sokszor még hónapokkal kiadás előtt ott olvasom el. [...]

Fischer Márta

(2005–2008-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Nagyon érdekes felkérés, és főleg az a nagyon értékes, így kívülről nézve, hogy egy más tudományterületről hívtak szakembert!

Megkérdeztem édesanyámat, Fischerné dr. Dárdai Ágnes is, hiszen ő könyvtárvonalon dolgozik, és azt mondta, onnan nagyon érdekes lenne megközelíteni, hogy mennyire tudja támogatni a fordítástudományt a digitalizáció, a könyvtári infokommunikációs eszközök. Olyan példákat említett, mint:

- hány folyóirat jelenik meg már online e tudományterületen,
- hány jelentős könyv érhető el már digitálisan.

Ebben nekem az a benyomásom, hogy nincs lemaradva a fordítástudomány, számos munkát digitalizáltak, de most, hogy írom e levelet, lehet, hogy érdeemes lenne megkérdezni más tudományterületek képviselőit, és ezekkel összehasonlítva ezen elgondolkodni.

És egy további gondolat: amit én láttam édesanyám munkájából, az az, hogy ugyanúgy, ahogyan a fordítókkal szemben él egy nagyon erős tévhit (azaz a fordító ül a gépe előtt magányosan, és gépel...), úgy a könyvtárakkal, könyvtárosokkal szemben is él egy nagyon erős tévhit, amely leszűkíti a könyvtárak szerepét arra, hogy ott kölcsönözni lehet könyveket.

Ehhez képest a könyvtári szolgáltatások nagyon kibővültek, igyekeznek lépést tartani a korrallal, ugyanúgy megjelentek az infokommunikációs eszközök, mint a fordítások piacán – csak éppen azok számára, akik nem e két szférában vannak, mindez nem ismert.

Tehát a két terület ebben esetleg tanulhatna egymástól: hogyan lehet ezeket a tévhiteket eloszlatni, hogyan lehet az embereket e szolgáltatásokba bevonni, és a presztízst növelni. Ha nem láttam volna, hogy milyen IKT-projekteket indítanak ott Pécsen, és általában milyen kérdésekről kell folyamatosan egyeztetniük könyvtárvonalon, tele informatikai kérdésekkel, akkor azt hiszem, (sajnos) benem is még erősen élne az a tévhit, hogy a könyvtár az, amit 30 éve láttam... [...]

Horváth Péter

(2003–2006-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Tervezett konferencia-előadásához a következőkkel tudok hozzájárulni. Én a doktori képzésem óta nem jártam könyvtárban, azazhogy a gyermekeimmel rendszeresen, őket ugyanis beírattuk, hogy megismerjék ezt a világot is, és óvodás létükre (vagy éppen ezért?) nagyon élvezik az egészet, sőt komolyan veszik, hogy vigyázni kell a kölcsönzött könyvre, és időre vissza kell vinni mindent.

Ha nekem van szükségem valamire, azt vagy megveszem, vagy letöltöm az internetről. És egyetemi oktatóként² bármennyire berzenkedtem az első időkben, rá kellett jönnöm, hogy a tanítványaimhoz hasonlóan én is a világhálón kezdek (és gyakran végzek is) mindenféle keresést. Még a félév elején volt olyan elképzelésem, hogy az óráimra járó fordító- és tolmácsjelölteket megismertetem a nagy szótárszerkesztő generáció nevével, és legalább elküldök nekik egy borítóképet vagy egy mutatóanyagoldalt O. Nagy, Ruzsiczky, Bakos, Ország és a többiek egy-egy művéből, de letettem róla. Talán én vagyok kishitű, de a nyakamat rá, hogy csak udvariasan bólogatnának, aztán soha nem vennék a kezükbe egyiket sem, és még csak azt sem mondhatom, hogy ez az ő hibájuk, hiszen az Akadémiaától kezdve minden kiadó szinte verseng a mobilozó nemzedék kegyeiért.

Ami engem illet, digitális bevándorlóként ismerem és szeretem is a könyvtárak hangulatát, mégis csak akkor látogatnám őket (nem apaként, hanem saját jogon), ha a sors egy kisvárosba sodorna, ahol a művelődésnek ez az egyetlen terepe. [...]

² Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Kovalik-Deák Szilvia

(2011–2014-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Nagyon érdekes téma, és őszintén remélem, hogy a hozzászólók valamennyien a könyvtárak tovább élését vetítik majd előre, bármilyen lesz is az infokommunikációs környezet! Mert a gépeinkkel valóban egyetlen kattintásnyira vagyunk a bármely témában megszerezhető tudástól, de a tudomány levegőjét a képernyő előtt sosem fogjuk tudni úgy beszívni, mint egy könyvekkel és folyóiratokkal telezsúfolt könyvtár csendjében.

Én rendszeres látogatója vagyok a tanszéki könyvtárnak, és inkább a tudományos előzmények kutatásában tudom használni az anyagát. Az új kutatási eredmények szinte kizárólag az interneten hozzáférhetőek, de mindazt, ami a fordítástudomány magját, alapvetéseit, lényegét, eddigi eredményeit illeti, a tanszéki könyvtárban szoktam megkeresni. Azt hiszem, az is nagyon fontos számomra, hogy tudom, a nyomtatott szónak súlya, értéke van (nem tudom, ez nem generációs kérdés-e). Egy tudomány, különösen egy új tudomány esetében különös jelentőségét érzem mindannak, ami a tudományos kánon részét képezi.

Nagyon fontosnak tartom azt is, hogy a tárlókban ott sorakoznak a professzoraink, doktori iskolai tanáraink és a minket megelőző évfolyamok végzett hallgatóinak disszertációi is mint kézzel fogható bizonyítékai a tudomány létének, tovább élésének, alakulásának, fejlődésének. A könyvtári beszerzés kérdése, – gondolom – különösen mifelénk, elsősorban gazdasági kérdés lehet, de nekem mindig az volt az érzésem, hogy kiterjedt tudományos és kiadói kapcsolataidnak hála a könyvtárunk igyekszik tartani a lépést.

De van még valami: a tanszéki könyvtár azzal, hogy helyet ad a doktori iskolai felvételinek, az előadásoknak, a vizsgáknak, a doktori szigorlatoknak és a házi védéseknek, valamint az FT21 előadásainak, a doktoranduszok egész pályafutását kíséri végig, ott van a levegőjében a tudományról, a tudományért folytatott rengeteg együtt gondolkodás, vita, izgalom, és emiatt különösen fontos hely számomra.

Az utóbbi időben többször megfordultam a Nyelvtudományi Könyvtárban is, és minden alkalommal tele volt alapszakos fiatalokkal: nem kattogtak billentyűk, és nem szólalt meg egyetlen mobil sem. Belemerültek a tudomány csendjébe, és látszott, hogy élvezik. [...]

Laszkács Ágnes

(2011–2014-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Én ragaszkodom a papír alapú könyvekhez, folyóiratokhoz, számomra átláthatóbb a könyvespolc, ahonnan csak leemelem a szükséges könyvet. Egy megjelent könyv még mindig garantáltabban igényes és hiteles információforrás, mint az interneten megtalálható információ, aminek az eredete sokszor lenyomozhatatlan.

Ugyanakkor tudományos művekkel az ember szívesen dolgozik hosszabb ideig, amit a könyvtári kölcsönzési idő erősen korlátoz. Valószínűleg jóval több

példányra lenne szükség az olvasottabb művekből. Én audiovizuális fordítást is tanítok, ehhez nem nagyon találok itthon szakirodalmat, meg szoktam rendelni külföldről, ami szükséges. [...]

Makkos Anikó

(2009–2012-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Számomra a fordítástudományi könyvtár hatalmas segítség volt, mivel ezeket az alapműveket nem lehet sehol máshol elolvasni, az interneten sem találhatóak meg, tehát ezek nélkül a nyomtatott anyagok nélkül szinte lehetetlen lett volna a doktori program teljesítése és a saját kutatások beindítása. Azt gondolom, hogy minden tudományágnak szüksége van egy ilyen típusú forrásközpontokra, és ez a fiatal tudományágak esetében azt jelenti, hogy erre komolyan áldozni is kell, illetve a fejlesztését, karbantartását is végezni kell, ami mind kiadás az intézmények számára. De ezt véleményem szerint nem lehet megspórolni, mert enélkül nem lehet lépést tartani a világgal.

A magam részéről a fizikai távolság és a munkahelyi elfoglaltságok most már komolyan nehezítik a könyvtár használatát, tehát egyre jobban csak az internetre tudok támaszkodni, ami egyáltalán nem jó. A szakfolyóiratok tartalma ugyanis ingyen nem érhető el, a saját források pedig nem teszik lehetővé a hozzájutást. Szerintem a meglévő anyagok digitalizálása és az azokhoz való hozzáférés biztosítása is nagyon fontos lenne a mai korban.

Én úgy látom, hogy a felsőoktatásban még mindig nagy szerepe van a könyvtáraknak és az ott megtalálható referenciamunkáknak, nálunk is sokat használják a diákok a könyvtárainkat. De ha már fizikailag eltávolodnak a könyvtártól, és annak az anyagait emiatt nem tudják használni, akkor más nem marad, csak az internet, ami nagyon korlátozott anyagokat jelent. [...]

Mány Dániel

(a Fordítástudományi Doktori Program másodéves hallgatója)

Másodéves doktoranduszként, a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék öt jelenlegi könyvtárosának egyikeként úgy gondolom, hogy jelenleg több tényező miatt sem jelenthetjük ki, hogy az internet helyettesíti a könyvtárakat. Nem vagyok benne biztos azonban, hogy ez így is marad. Másfél éve mindazonáltal sosem volt olyan könyvtári ügyeiletem, hogy ne lett volna látogatóm. Sokszor keresik a nyelv- és fordítástudományi folyóiratokat: valamelyiket mindenféle gond nélkül megtalálhatjuk az interneten (pl.: *Meta*), de valamelyiket nem (pl.: *Fordítástudomány*). A könyvtárak állományában rendszerint szerepelnek kizárólag helyben olvasható, az interneten nem elérhető könyvek, folyóiratok, dokumentumok, szótárak, szakdolgozatok, régebbi doktori disszertációk. Ne felejtjük el a történéseket, illetve a diakrón nyelvtudomány kutatóit sem, akik fehér gézkesztyűben, csipesszel tanulmányoznak interneten nem elérhető, muzeális értékű könyvtári anyagokat. Sokszor külön engedéllyel férhetünk hozzá ezekhez a dokumentumokhoz.

Felmerül bennem a kérdés, hogy nyelvészeti kutatásokhoz, tudományos előadásokhoz és publikációkhoz milyen gyakran kerülnek terítékre könyvtári könyvek interneten elérhető dokumentumok helyett. Reális képet adna a valóságról, ha ezt a kérdést kutatással igazolná a tudomány. Sokat elárulnak a diszsertációk, könyvek, cikkek stb. végén lévő tartalomjegyzékek. A francia szakirodalomban például egyre gyakrabban láthatjuk elkülönülni a *bibliographie* és a *sitographie* részeket. Milyen arányban látunk hivatkozásokat internetes forrásokra, illetve papír alapú forrásokra? Megadjuk-e az internetes elérhetőségét egy-egy cikknek, ha az interneten olvassuk, vagy a bibliográfiai adatait szerepeltetjük? Vajon miért?

A könyvtár mellett szól továbbá, hogy létezik a térben, az internet nem. A nagyobb könyvtáraink vizsgaidőszakban roskadásig tele vannak, gyakorlatilag lehetetlen helyet találni, ha valaki nyitás után érkezik. Úgy érzem, a könyvtárak egyfajta tudományos találkozó központjait is biztosítják. Nem egyszer volt, hogy hasonló témakörben keresgélve beszélgetés alakult ki hasonló érdeklődésűek között.

Mivel azonban az interneten elérhető szakirodalom esetén nem kell alkalmazkodni a könyvtári nyitva tartáshoz, könnyen rá tudunk keresni a kutatásunk, érdeklődésünk szempontjából releváns kulcsszavakra, idézetekre, munkánkat kétségkívül megkönnyíti az internetes hozzáférés. Sokszor problémát jelent az anyagi támogatás hiánya, a beszerzés tempója, a könyvtár fenntartása, a könyvtári állomány fejlesztésének korlátozottsága. Utóbbinál azonban fontos, hogy ha csak a BTK-n belül maradunk, a könyvtári kölcsönzés szakonként, intézetenként korlátozott, de helyben olvasásra mindenki használhatja a Kar akármelyik könyvtárát, és kölcsönzésre is lehet engedélyt kérni.

Felesleges lenne tagadni az internet térhódítását és kardinális fontosságát, de szerencsére nem kell letennünk a voksunkat a könyvtár vagy az internet mellett, hiszen mindkettőt használhatjuk saját igényünk szerint. A könyvtárak szerepének csökkenését talán nem is problémaként kell kezelni, hanem átalakulási folyamatként, amely megváltoztatja a tudósok és kutatók munkamódszerét, a könyvtárosok feladatkeretét.

Mohácsi-Gorove Anna

(2007–2010-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Az utóbbi időben szinte csak internetes forrásokat használok.

Előnyök:

- Nem kell elmenni érte és visszavinni.
- Bármikor és bárhol elérhető (vs. olvasótermi példányok, folyóiratok).
- Lehet benne kulcsszavak alapján keresni, azaz „rákeresni” pontos kifejezésekre, szavakra.
- Lehet idézeteket egyből kimásolni és beilleszteni a saját szövegembe vagy jegyzeteimbe.
- A pontos bibliográfiát is ki lehet másolni, nem kell begépelni mindent.

Hátrányok:

- Nehézkes számítógépen olvasni és kijelölni.
- Átfutni is könnyebb nyomtatott formában, ezért sokszor kinyomtatom. [...]

Nagy Nóra

(2012–2015-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] A könyvtárakat arra használom, hogy alaposan, akár többször is körbenézek, kikölcsönözzem, ami kellhet, és ezeket szinte kivétel nélkül lefénymásoltatom. Szükségem van arra a biztonságot jelentő tudatra, hogy bármikor hozzáférhessek a nekem kellő anyagokhoz – tehát a könyvtár a „bennülő, jegyzetelő” funkcióját több mint 20 éve elveszítette számomra. (Amikor az ELTE-n finn irodalmat tanítottam, minden szombatot 9–21 óráig a Széchényi Könyvtárban töltöttem a Várban, és naphosszat vagy egész estéket ültem ott a 90-es évek elején a Britannica Hungarica fordítása közben is.)

A másik változás nálam az, hogy szívesebben tájékozodom először az interneten – ha ott találok valami hasznosat, esetleg teszek egy (gyakran fölös) kört, hogy megtalálom-e az FTT könyvtárában, de ha nem, megrendelem valamelyik könyvbeszerző szolgálatnál – antikvár, ha lehet, de ha nem, akkor akár újonnan. Ez persze sokkal költségesebb, mint másoltatni, de gyorsabb, mint várni valakire, akinél az a könyv esetleg elfekszik. Azért (is) másoltatom le a könyvtári könyveket, hogy ne „üljek” rájuk, hátha másnak is kell. [...]

Polcz Károly

(2003–2006-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Mikor elkezdtem a PhD-t, több budapesti könyvtárba is beiratkoztam. A régebbi nyelvészeti könyveket viszonylag könnyű volt beszerezni, újabb könyvekből, különösen új fordítástudományi könyvekből elég nagy hiány van. Ekkor jött a könyvtárközi kölcsönzés ötlete. Szerencsére ez az Egyetemünkön³ igen jól működik, így a továbbiakban erre szorítkoztam. A Magyarországon fellelhető szükséges könyvek kb. 80-90%-át sikerült beszerezni néhány héten belül vidéki könyvtárakból is. Az újabb könyveket külföldről kérték be. Ennek az átfutási ideje több hónap is lehetett, és három könyvre volt lehetőség évente térítésmentesen.

A cikkekhez az internetes adatbázisokat használtam. Sajnos nálunk nyelvészeti/fordítástudományi folyóiratokra nemigen fizetnek elő, ezért az ELTE adatbázisait használtam VPN-en keresztül. Ez azt jelenti, hogy egy program segítségével itthonról is hozzáfértem, nem kellett bemenni a könyvtárba. Sajnos mivel már nem vagyok PhD-hallgató, ez már nem elérhető számomra, így mostanában bajban vagyok. Ha olyan folyóiratcikk kell, amely nem lelhető fel a neten, akkor be kell mennem a könyvtárba, és ott letölteni. Szerencsére a neten elég sok minden megtalálható.

³ Budapesti Gazdasági Egyetem

Néhány könyvet megvettem az Amazonon, ha nem tudtam könyvtárból beszerezni. Sajnos ez sem mindig lehetséges, mert ezek árazása eléggé elrugaszkodott a valóságtól. Láttam olyan szakkönyvet, ami 70-80 ezer forintba is kerül átszámítva. Nem értettem soha, miért kell túlárazni és/vagy elérhetetlenné tenni ezeket a műveket, mikor a szerzők túlnyomó részben díjazás nélkül írják őket, sőt még a kiadók kérnek szerkesztési díjat. Hasonlóképpen a folyóiratcikkek: ha csak egy cikket szeretnék letölteni, és nincs meg az adatbázisban, akkor 50-60 dollárt is kellene fizetni. Az embernek az benyomása néha, hogy a szakirodalom összegyűjtése nagyobb erőfeszítés, mint a tanulmány megírása.

Tehát összefoglalva, én nem túl sokat járok/jártam könyvtárba, mert a legtöbb anyag beszerezhető könyvtárközi kölcsönzéssel, amelyet az Egyetem intéz, vagy az interneten. Nyilván a jövő (sőt már a jelen is) az elektronikus könyvtár lesz, ezen belül pedig a VPN-es hozzáférés otthoni gépről könyvtárak anyagához. [...]

Robin Edina

(2009–2012-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Nagyon régen nem jártam már könyvtárban, legfeljebb a tanszék könyvtárát látogatom, de azt is inkább a saját kiadványaink miatt. Főleg az interneten is elérhető anyagokat használom, először mindig ott keresgélek. Óriási az internetes szövegállomány, nagyon kevés az olyan dokumentum, amely nem elérhető valamilyen módon.

Újabb előrelépés a technikában, hogy most már digitálisan is lehet anyagokat kölcsönözni, ez az újfajta könyvtár. A digitális világ miatt sajnos a könyvtárak tudományos fórum szerepe is kezd elveszni; könyvtárban az emberek nem csupán olvasnak, kölcsönöznek, hanem ismerkednek is, eszméket, gondolatokat cserélnek. Számos ilyen élményt köszönhetek a saját könyvtárunknak, ahol PhD-hallgatóként, könyvtárosként volt alkalmam jobban megismerkedni előttem járó kutatókkal, felsőbb éves hallgatókkal.

Hasonló élményt próbálnak nyújtani az olyan fórumok, mint a researchgate és az academia.edu – ami örvendetes, de mégsem ugyanaz. Fontosnak tartom a saját tudományunkra nézve, hogy az egyre gyarapodó könyvtári állomány a fordítástudomány megalapozottságát, tudományos alapját is jól bemutatja – és fórumként egyfajta fészket, otthont is ad a tudományos élethez. Ezek a saját élményeim. [...]

Sereg Judit

(2011–2014-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Én még sokat járok könyvtárba, és úgy látom, hogy a könyvtár mint közösségi tér, mint tanulásra alkalmas hely őrzi a szerepét, viszont egyre kevésbé a rendelkezésre álló könyvállomány az, ami miatt az emberek felkeresik. Emiatt úgy gondolom, hogy a könyvtár átalakulóban van, nem a könyvek szentélye, hanem inkább tudásszolgáltató központ lesz. Ehhez nagyon fontos, hogy tartsa a lépést a tudomány fejlődésével – nem feltétlenül úgy, hogy minden új

kiadványt azonnal megszerez (természetesen az lenne az ideális, de tudjuk, hogy ennek mennyi gazdasági tényezője van), hanem úgy, hogy például hozzáférést nyújt olyan felületekhez, amelyekhez magánemberként csak nehezen vagy sok pénzért férhetünk hozzá. Ha kicsiben nézzük, a mi könyvtárunkban például nagyon megőrültek a diákok, amikor kiderült, hogy több folyóiratnál lehetőség van a cikkek letöltésére az ELTE wifi-kapcsolatán keresztül, mert megkönnyítette a dolgukat, ha nem azt az egy példányt kellett másolni vinniük.

De emlékszem, hogy a BA alatt én a Szabó Ervin Könyvtárban is sok időt töltöttem a számítógépeknél, amelyeken különböző folyóirat-gyűjteményekhez lehetett hozzáférni. Ha azt nézzük, hogy a tudomány fejlődését legjobban az biztosítja, ha az egy területen kutatók hozzájutnak egymás munkájához, és tudnak egymásra reflektálni, elég világos, hogy azok az írások fognak sok reakciót hozni, amelyekhez könnyű (és olcsó) hozzáférni. Nyilván érthető, hogy a szerző, aki több évet öl egy könyv megírásába, nem akarja aprópénzért eladni, de az is tény, hogy 30-40 ezer forintba kerülő köteteket még a könyvtárak sem tudnak feltétlenül azonnal megfizetni.

Emiatt is úgy gondolom, hogy a digitalizálás a tudományos művek területén nagyon fontos lenne. A Benjamins már mindent kiad e-bookban is, és a könyvtári helyben olvasásnak szerintem az lenne az új szerepe, hogy a legújabb tudományos műveket legalább digitális formában beszerezve, helyi számítógépeken olvasásra, adott esetben nyomtatásra elérhetővé tegyék. Úgy tudom, a könyvtári bevételeknek is van valamiféle jogdíja, amelyet kifizetnek a szerzőknek, nyilván nem valami magas összeg, de mégis visszajut belőle valami a szerző irányába is, és a digitális példány kiadási költségei sokkal alacsonyabbak, így nagyobb haszonkulccsal, de olcsóbban eladható, mint a papír alapú példány. Ráadásul egyszerre bármikor többen is nézhetik, használhatják, és nem szakad el, nem veszik el, nem lehet leönteni kávéval. Úgy gondolom, hogy a tudományos élet szempontjából ez rendkívül fontos, és egészen más téma, mint a szépirodalmi és lektúr művek esetében a digitális-igazi papír könyvek körüli vita.

Előbb-utóbb azt gondolom, hogy a digitális elérhetőség szerepének fontosságát mindenkinek fel kell ismernie, mert én saját tapasztalatomból azt látom, hogy mindenki abból idéz, amit könnyen meg tud szerezni – emiatt sokszor a sokkal kevésbé értékes, de ingyen elérhető művek lesznek a gyakran idézettek, a drága és nem digitálisan elérhetőek pedig elsikkadnak, hiába nagyobb a szakmai értékük. Ennek kapcsán eszembe jutott például az is, hogy a Google Books, amelyen rengeteg könyv elérhető, de sok oldal kihagyással, például köthetne valamiféle szerződést könyvtárakkal, hogy a könyvtári felületeken elérhetőek legyenek ezek a bedigitalizált könyvek teljes terjedelemben. Én már többször futottam bele olyanba, hogy megtaláltam egy ilyen könyvet, aminek pár oldalából kiderült, hogy nagyon jól jönne a kutatásomhoz, de gyakorlatilag a teljes példány megszerezhetetlen volt: se könyvtári, se megvásárolható példányt nem találtam, pedig még a pénzt se sajnáltam volna rá. Ha ilyenkor tudnám, hogy ez a könyv teljes terjedelemben ott van egy könyvtári gépen, minden bizonnyal bemennék olvasni belőle.

Ebből jön a második fontos szerepe a könyvtárnak (szerintem): összekötőnek kell lennie a tudomány szolgáltatói között, vagyis nyitnia kell az egyetemi

kiadók, a folyóirat-kiadók felé, de az olyan „újmédiák” felé is, mint az internetes folyóiratok vagy például az academia.edu. Szerintem ideális esetben ha bemegyünk egy könyvtárba, ezekről mind gyors és azonnali információt kellene találnunk a könyvtárban őrzött, jól katalogizált gyűjtemény mellett.

A harmadik fontos szerep, amely például szerintem a FSZEK-ben egész jól megvalósul, az a közösségi tér szerepe a könyvtárnak: kényelmes helyek csöndben olvasni, nyitottabb terek közös tanulásra, kávézóter a lazításhoz, ezek mind fontosak, hogy a könyvtár meg tudja őrizni a szerepét. Amihez ma hozzátartozna az erős wifi-internet, sok konnektor (a saját laptopoknak) és sok helyi, katalógussal és minden internetes folyóirat-adatbázis és hasonlók elérésére alkalmas számítógép. Ehhez kapcsolódva eszembe jutott, hogy amikor két éve Amszterdamban jártam, bementem a helyi városi könyvtárba, és egyszerűen elképesztő volt a modernsége és a hangulata. Minden egyes asztal lámpával, konnektorral felszerelve, wifi-nyomtatók minden szinten, teleföntöltő-állomások, elképesztően nagy választékú büfé, és rengeteg számítógép. Bárki minden további nélkül beszélgethet, nem kellett regisztrálni meg olvasójegyet kiváltani, ha csak helyben akartuk használni a könyvtárat. Tele is volt minden korú emberekkel. [...]

Somodi Júlia

(2006–2009-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] Egyetemi hallgatóként (angol–japán szakon) rengeteget könyvtárastam szemináriumi dolgozataim, szakdolgozataim írásakor, rendszeresen jártam a Szabó Ervin, MTA, Széchényi könyvtárakba. Gyakran beültem tanulni is.

A doktori képzés alatt ez úgy módosult, hogy már csak az MTA-ba jártam (főként az elektronikus adatbázisuk miatt), a kutatásomhoz meg főként az FTT könyvtárát használtam, hiszen itt majdnem mindent megtaláltam, amire szükségem volt. Ezen felül rendeltem is magamnak könyveket, és igénybe vettem a könyvtárközi kölcsönzést is.

A fokozat megszerzése óta leginkább a Károli Gáspár Református Egyetem és a Japán Alapítvány elektronikus adatbázisát használom.

Statisztikai adataim nincsenek, de saját hallgatóimnál is azt tapasztalom, hogy leginkább az interneten elérhető dolgokat használják, (sajnos) egyre kevésbé jellemző, hogy könyvtárakba járnának. [...]

Somos Edit

(2003–2006-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] A jelenleg aktuális (tehát új, először megjelenő) szépirodalom, magyar és külföldi vonatkozásban egyaránt (pl. most a friss Nobel-díjas Ichiguro) nem érhető el a budapesti közkönyvtárakban (például a Szabó Ervinben, én abba járok, hol a Központiba, hol a kerületibe, XI. ker.). Valószínűleg nincs pénz a beszerzésre...

Voltam New Yorkban a Columbia Egyetem könyvtárában (amely egyébként raktárával és emeleteivel egész éjszaka is nyitva van, az olvasói folyosó-

kon szabad ivóvízzel (mint nálunk egyes köztereken, nyáron). A kutatást és a tanulást nagyban megkönnyíti ez a nyitva tartás. Egyébként az USA-ban az e-könyvek piaca a hatvanas évektől kezdve jelentős gazdasági ágga vált, magam is ismerek ilyen vállalatot. Bárki, bármikor, bármit letölthet, filléreért, ha van digitálisan elérhető változata annak, amit keres... (az USA-ban általában van).

Mint német szakos és a német nyelven megjelenő irodalom olvasója teszem hozzá, hogy a Goethe Intézet Budapest könyvtárából online is lehet kölcsönözni és böngészni a kincsek között... számos szolgáltatást igénybe lehet venni, ha megnézed a honlapját. [...]

Szakály Szilvia

(A Fordítástudományi Doktori Program elsőéves hallgatója)

[...] A könyvtár(ak)hoz fűződő viszonyomat illetően három mérföldkőnek tekinthető esemény van az életemben: a három szakdolgozatom megírása.

Első szakdolgozat (2007/2008 – klasszika-filológia és magyar, PTE). A legelső szakdolgozatomhoz lényegében csak könyvtári állomány forrásait használtam: kisebb részben a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár (BDMK) forrásait, de főként a PTE Klasszika-Filológia Tanszékének köteteit. Mivel akkor még magyar nyelvi viszonylatban nem voltak online szótárak (vagy legalábbis nem rémlik), ezért gyakori vendég voltam mindkét könyvtárban, ahol a KLF tudományához szükséges kiváló, de nagyon drága szótárakat használhattam.

Második szakdolgozat (2012 – mentortanári szakvizsga, NyME). Nagyjából fele-fele arányban használtam internetes forrásokat és a BDMK-ban megtalálható pedagógiai szakirodalmat. Könyvek nem, de sok pedagógiai tartalmú cikk, folyóirat már ekkor is elérhető volt interneten keresztül, úgyhogy a könyvtárba járás gyakorisága csökkent az első szakdolgozat idejéhez képest – az viszont feltűnt, hogy az olvasóteremben egyre több diák ült a gépek előtt. 2005 és 2010 között még jellemzően nem volt minden háztartásban internet, így bár elérhetőek voltak bizonyos tartalmak a hálón, sokan a net miatt is a könyvtárt választották.

Harmadik szakdolgozat (2016 – közoktatási vezető szakvizsga, BME). A harmadik dolgozatomnál kb. 70–30% volt az arány az online elért irodalmakat és a könyvtárból kikölcsönözhető könyveket illetően – az előbbi javára. Mivel a témám miatt főként angol nyelvű szakirodalmat kellett használnom, ezért a legtöbb forrást az internetről töltöttem le PDF-formában. A szakdolgozat megírása idején összesen 2-3 alkalommal fordultam meg a BDMK-ban: amikor kikölcsönöztem néhány kötetet, illetve amikor visszavittem őket.

Amióta az ELTE doktori programjának a hallgatója vagyok, még egyszer sem kellett igénybe vennem a BDMK állományát, mert a tanszéki könyvtárban hozzáférék a szükséges kötetekhez, folyóiratokhoz, illetve ezek közül a legtöbb online is elérhető.

Tény, hogy sokkal kényelmesebb és gyorsabb interneten keresztül „irodalmazni” (a harmadik több mint 100 oldalas szakdolgozatom megírásához lé-

nyegében ki sem kellett mozdulnom otthonról). Ha manapság megfordulok a BDMK-ban, azt a következők miatt teszem:

- a vizsgákhoz szükséges irodalmat keresem (ezek sok esetben kaphatók a jegyzetboltban, de nagyon drágán),
- vágyom a csöndre, egy olyan környezetre, ahol anélkül tudok koncentrálni valamire, hogy megzavarna a mobiltelefon (a sajátom vagy másé), hangos beszéd stb., mert szerencsére a „könyvtári etikett” még ma is működik valamelyest. [...]

Szép Beáta

(2003–2006-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

[...] A könyvtári beszerzés nálunk nem túl gyorsan követi a tudományok születését, fejlődését, legalábbis a kötetek tekintetében. Egyébként nálunk a beszerzés egy ideje kifejezetten a pályázatokhoz kapcsolódik.

Ami szerintem nagyon hasznos és jó dolog, azok az online elérhető adatbázisok. Elsősorban a különböző (nemzetközi) folyóiratokra gondolok, amelyekhez egyébként talán nem is tudnánk hozzáférni, különösen az árak miatt, de így ingyenesen elérhetőek a számunkra a könyvtári szolgáltatáson keresztül.

Könyvtárunk⁴ ezen túlmenően olyan adatbázisokra is előfizet, amelyek több tízezer lektorált, tudományos folyóirat bibliográfiai adatait tartalmazzák, összetett keresési funkcióval, tárgyszólistával, folyóiratjegyzékkel. Emellett elérhetőek így ún. full-text adatbázisok, amelyekből az anyagok PDF-ben letölthetők, elektronikusan postázhatók és/vagy kinyomtathatók. Újdonság pl. a Taylor and Francis kiadó próbáhozáférése, igaz, csak korlátozott ideig. Fontosnak tartom még a könyvtárak digitalizálási szolgáltatását. Ne feledjük a könyvtárközi kölcsönzés adta lehetőségeket sem, ezeket én kiemelten fontosnak tartom a kutatásaink szempontjából. A könyvtárak egyéb állományai (pl. hangtár, filmtár) is hasznosak lehetnek.

A másik kérdésre: igen, én járok még könyvtárba. Szerintem az online olvasás nem pótolja az eredeti élményt, ráadásul a szemet is sokkal jobban károsítja. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ha az ember vidéken kutat, soha nem volt elegendő (legalábbis számomra) a rendelkezésre álló könyvtári állomány, és könyvekért félnapokat-napokat Budapestre utazgatni, vagy a könyvtárközi kölcsönzésre várni nem volt mindig ideális. Ebből a szempontból is öröndetes, hogy egyre több színvonalas publikáció elérhető az interneten. Ráadásul gyakran gyorsabban is lehet így a kutatási eredményeket publikálni, ami a tudomány fejlődése szempontjából is hasznos. Az idézés, kijegyzetelés tekintetében is gyorsabb, egyszerűbb és biztonságosabb, ha az online anyagból kimásolhatjuk az adott szövegrészt, így biztosan nincsen pl. elgépelés. [...]

⁴ Eszterházy Károly Egyetem

Zachar Viktor

(2009–2011-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

- Egyes friss tanulmányok, cikkek, de még PPT-prezentációk is felkerülnek ugyan a tudományos közösségi oldalakra (academia.edu, researchgate.net), de teljes tanulmánykötetek, monográfiák nem vagy csak nagyon ritkán.
- A (szak)könyvtáraknak ebből a szempontból továbbra is fontos szerepe van, ezért örülök minden beszerzésnek és fejlesztésnek, hiszen a megvásárláson túl így van lehetőség hozzájutni a fent említett kiadványokhoz.
- A beszerzések véleményem szerint még a mi meglehetősen kis szakterületünkön sem képesek lépést tartani a friss megjelenésekkel, hiszen annyi új (külföldi) kiadvány jelenik meg hónapról hónapra.
- Ráadásul nem elhanyagolható szempont (főként magyar viszonylatban), hogy az új külföldi szakkönyveknek meglehetősen magas az ára.
- Tágabb perspektívában: a tudományos munkához és magánszemélyként is járok továbbra is könyvtárba.
- Tudományos szempontból pl. azért, mert ha az ember csak tájékozódni szeretne egy műről, vagy csak egy bizonyos fejezet érdekli, esetleg egy konkrét idézetet keres, stb., akkor gyakorlatilag felesleges beszereznie az adott kötetet.
- Magánszemélyként pedig szintén nem veszek meg mindent, amibe bele szeretnék olvasni, illetve amit el szeretnék olvasni.
- Nagyon hasznos a gyerekek szempontjából is, akik így sok különböző műfajú, jellegű könyvvel tudnak megismerkedni (képes, szöveges, gyermeklexikon, foglalkoztató füzet stb.) – előfordult, hogy ami különösen tetszett nekik, azt később meg is vásároltuk.

Zolczer Péter

(2013–2016-ig volt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatója)

Ami a tudományos kutatómunkát illeti, személy szerint könyvtárat szinte soha nem használok. Ennek több oka is van. Egyrészt az időhiány. Nincs időm elmenni a könyvtárakba és manuálisan keresgetni a forrásokat. Sokkal gyorsabb, egyszerűbb, kényelmesebb, és ami a legfontosabb, hatékonyabb az elektronikus, online keresés. Nagyon ritkán fordul elő, hogy egy használni kívánt forrást ne találnék meg online, de amikor épp téma szerint keresek, akkor is azokat a forrásokat próbálom meg használni, amelyek elérhetők online.

Másik dolog, hogy az olyan oldalak, mint az academia.edu, illetve a researchgate.net aktív használata szinte megköveteli, hogy a saját cikkeinket is feltöltsük és megosszuk az online akadémiai közösséggel. Még azt is online tudja a legjobban felkutatni az ember, hogy milyen folyóiratokba „érdemes” publikálni (Scopus, Web of Science), hogy az impakt faktor szerint a lehető legtöbb olyan olvasóhoz eljusson egy adott tanulmány, akiket valóban érdekelhet is (és valószínűleg majd hivatkoznak is rá). A hivatkozások követése is online a legegyszerűbb.

Nagyon kevésszer fordult elő velem, hogy egy könyvtáros segítségét kérjem (akkor is csak e-mailben – mert még itt sem történt személyes kommunikáció); egyszer például abban, hogy belépési adatokat kaphassak egy online adatbázis-hoz, amely az open-access tudományos folyóiratokat listázza.

Az életben maradni kívánó egyetemek prioritásba helyezik az adatbázisos folyóiratokban való publikálást (Szlovákiában az akkreditációhoz ez például elengedhetetlen), ezért a kutatók szinte kénytelenek használni az online rendszereket, amelyeket miután megszoknak, már ritkán térnek vissza a „hagyományos” könyvtározáshoz (itt most nem általánosítani kívánok, csupán magamon és sok kollégámon⁵ figyeltem meg ezt a tendenciát, tehát ez objektíve nem reprezentatív minta).

Összefoglalva: hosszú távon szerintem a legjobb talán az lenne, ha a könyvtárak a rég(ebb)i források digitalizálásának adnának maximális prioritást (ezzel biztosan segítenének a kutatóknak). [...]

Néhány megjegyzés a válaszokhoz

A fenti anyag valójában nyersanyag, amelyből bizonyos részeket felhasználtam az említett előadáshoz. A két véglet, a „Soha nem járok könyvtárba” és a „Még mindig sokat járok könyvtárba” között sokféle átmenet bontakozik ki a válaszokból. Felmerülnek az új szabad hozzáférési lehetőségek, amelyeket a válaszolók egy része már használ, másik része még nem is ismer: VPN, Google Books, e-book kölcsönzés, academia.edu, researchgate.net stb. Sokat megtudunk az online elérhetőség előnyeiről nemcsak a szakirodalomhoz való hozzáférés tekintetében, hanem a tudományos publikációkra való felkészülés, a publikációk elkészítése és a publikációk minél szélesebb körbe való eljuttatása tekintetében is.

Az, hogy az academia.edu és a researchgate.net lehetővé teszik nemcsak a kész publikációk letöltését és feltöltését, hanem folyamatban lévő kutatások megosztását is, egészen új lehetőségeket nyújt kezdő kutatók számára nemzetközi kapcsolatok teremtésére, nemzetközi kutatócsoportok létrehozására vagy azok munkájába való bekapcsolódásra. Azt is érdekes lenne átgondolni, hogy az infokommunikációs technikai eszközöknek a használata milyen hatással lesz magára a tudományos munkára. A tudományos publikációk minőségére, terjedelmére, a hivatkozások rendszerére. Az bizonyos, hogy nagy változások előtt állunk, de a technikai fejlődés olyan rohamos, hogy még a közeljövőre nézve sem tudjuk megjósolni, hová vezet. Most mindenesetre átmeneti korszakban élünk, és ehhez kíván adalékot adni ez a pillanatfelvétel a Fordítástudományi Doktori Program korábbi és jelenlegi hallgatóinak könyvtárhasználati szokásairól.

⁵ Selye János Egyetem

Summaries in English

Réka ESZENYI

Track Changes: Case Study on the Assessment of the Translation of Two Medical Records

Abstract: The case study presents two similar translation assignments by describing the market environment, the participants' role and by analysing the different versions of the translation. The cases are of special interest because the texts to be translated are medical records that need a high level of thematic and linguistic competence between two small languages, Hungarian and Dutch, and in both cases, into the B language of the translators. The assignment is centered around the translator and the translation, and its revised version. The starting point in the analysis is the wheel of competences for professional translators, which contains the competences relevant for the translation industry. The translation assignment cycle and its players are investigated using this model. The analysis shows that if a medical translation of this difficulty is translated by a translator not having sufficient thematic knowledge in the field, the quality of the translation can only be guaranteed if other players, like revisors and proofreaders also take part. In this way, the responsibility for the quality of the translation is shared.

Keywords: translation quality assessment, medical translation, case study, translation assignment, revision

Nóra FARKAS, Nóra SERES

An Outline of the History of Children's Literature Translated into Hungarian

Abstract: The present article aims to outline the history of children's literature translated into Hungarian. Firstly, a working definition of children's literature translation (ChLT) is given, then the historical aspects of children's literature translation are sketched; next, a possible periodization of the history of the children's literature translated into Hungarian is presented. A brief characterization of each era is provided. Primary and secondary sources are under

examination: more specifically, the chapters on ChLT in books of Hungarian children's literature's history and a non-exhaustive list of relevant newspaper articles, interviews, and essays from the discussed eras. The examination of the sources shows that coming closer to our present time, ChL translations become increasingly foreignizing; and the non-abridged translations and adaptations become more and more distinct from each other. Furthermore, it can be seen from the analysis that the paradigm change in Hungarian children's literature (Lovász 2015) is revealed from the translations in the text level as well. It can be ventured to say, based on Shavit 1986, that the mentioned changes are linked with the more central position of children's literature translation in the literary polysystem.

Keywords: children's literature translation, adaptation, domestication, translation history, literary polysystem

Ágota FÓRIS, Andrea FALUDI

Relations of the Documentation and the Document Management with Terminology and the Translation Practice

Abstract: Documentation and document management play an important role both in translation practice and in terminology. The aim of this study is to define documentation and document management, and to present their connections with translation and terminology. The study also provides a detailed overview of the main types of documentation work, such as technical writing, technical translation and technical documentation; as well as presents softwares, standards, and laws as they apply to the work of technical writers and translators.

Keywords: documentation, document management, technical writing, technical translation, terminology

György HELL

History of Translation and Translation Studies

Abstract: According to the classical interpretation, translation was considered a genuine part of literature. From the end of the 18th century, linguistics brought new ideas for translation but it never became its applied discipline. Languages were taken as unique entities and (for a short time) as coded variants of each other. Such a view opened the possibilities for machine translation with the necessary information from linguistics. For a lot of money, many research groups were organized without the expected results. After the ALPAC report in 1966, translation returned to literary studies with a strong tendency to turn it into an independent discipline. The article gives a survey about the reported events and ends with a short remark about the etymological meaning of the Hungarian *fordít* ("vertere").

Keywords: history of translation, machine translation, Holmes, Translation Studies, metaphors in everyday language

Lilla. A. NAGY

A Computer-based Analysis of Lexical Frequency in Technical Texts

Abstract: The aim of the present paper is to give an overview of the characteristics of technical texts and the reasons behind it, as well as to find the answer to the question of the role played by the terminology of technical texts. It attempts to explore whether the hypothesis of reduction of repetition will be realized in technical texts or the mandatory nature of using terminology prevents on the one hand the author of authentic text from using related terms and phrases, and on the other hand the translator as well during translating the text into a foreign language. So far, there has been relatively little research regarding this topic. The analysis described in the study were performed by a computer-based analysis of the technical texts from an English-Hungarian parallel corpus for translation studies and then compared to Robin's results (2014 and 2015), who performed similar researches on lexical density and frequency but on contemporary novels. The results obtained give a more comprehensive picture of the characteristic of technical texts.

Keywords: lexical frequency, Pannonia Corpus, technical terms, technical texts, text type features

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek

Klaudy Kinga

Kedves szerzők!

A tanulmányok benyújtásakor általában a MANYE honlapján található hivatkozási útmutatót érdemes követni, de néhány dologra itt is felhívom szíves figyelmüket:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10–20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5–7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemlecek terjedelme 2–3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló, de lehet rövid híradás is (1–2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztrakcja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtjük el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármás mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5–7 leütésnyi behúzással.
13. Minden hivatkozott név mellett legyen évszám.
14. Páros szerzők estén ne kötőjelet, hanem és-t használjunk a szövegben, és vesszőt az irodalomjegyzékben.
15. Ha szó szerint idézünk, oldalszám is legyen (előtte kettőspont).
16. A 40 szónál hosszabb idézeteket elkülönítjük, fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást. Nem kell kurziválni. Nem kell idézőjel.
17. Az elkülönített nyelvi példákat folyamatosan számozzuk. A szám gömbölyű zárójelben legyen. Az elkülönített nyelvi példákat nem kell kurziválni. A kurziválást a kiemelésre használjuk.
18. Az elkülönített nyelvi példák esetében fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást.
19. Ha az eredeti nyelvű példa (1), a fordításai (1a), (1b) számot kapjanak, és ezen a számon kell rájuk hivatkozni a szövegben. Ez jobb mint a *fenti példa* és a *lenti példa* emlegetése.
20. A nyelvi példa végén hivatkozzunk a korpuszra – legegyszerűbb beszámolni a szövegeket. A szerző és a fordító neve is megfelel oldalszámmal, ha a tanulmány végén a Források címszó alatt megadjuk a pontos adatokat.
21. A szövegen belüli nyelvi példákat kurziváljuk
22. Aláhúzást ne használjunk, csak végső szükség esetén.

23. Minden ábrának és táblázatnak legyen száma és címe, az ábra vagy a táblázat fölött.
24. Az ábrához, táblázatokhoz, nyelvi példákhoz mindig fűzzünk magyarázatot, előtte és utána is.
25. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) minden névnek szerepelni kell, akit a cikkben említünk.
26. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) ne szerepeljen olyan név, akit a cikkben nem említünk.
27. A szerkesztett köteteknél (pl. konferenciakötetek) mindig tüntessük fel a szerkesztő vagy szerkesztők nevét (In:).
28. Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.; magyar nyelvű folyóiratnál: 1. évf. 1. szám.
29. Az oldalszámok között nagyköötőjel legyen: 123–153.
30. A nyelvi példák forrását külön jegyzék tartalmazza **Források** címmel.
31. A lábjegyzeteket általában kerüljük, csak akkor használjuk, ha pl. támogatót kell megjelölni, vagy a tanulmány alapjául szolgáló előadásra akarunk utalni.
32. Akkor is használhatunk lábjegyzetet, ha az idegen nyelvű idézet fordítását vagy a magyar idézet eredetijét akarjuk megadni. Ha azonban oldalanként 2-3 sornál hosszabb az idézet eredetije, helyezük el inkább végjegyzetben **Jegyzetek** címmel.
33. Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal történjenek.
34. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Aláhúzásra és színezésre nincs szükség.

Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskola Fordítástudományi Doktori Programjában fokozatot szerzett hallgatók (2009–2017)

	Név	Kez- dés éve	Az értekezés címe	A nyilvános védés időpontja	Témavezető
1.	Bánhegyi Máttyás	2005	A politikai és az ideológia hatása érvelő típusú politikai újságcikkek fordítására	2009. 10. 20.	Károly Krisztina
2.	Somos Edit	2003	A szónok és tolmácsa bilaterális és transznacionális kontextusban	2010. 02. 03.	Szabari Krisztina
3.	Horváth Péter Iván	2003	A lektori kompetencia	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
4.	Vándor Judit	2004	Adaptáció és újrafordítás	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
5.	Mujzer Varga Krisztina	2003	Honosítás és idegenítés – reálialexémák megfeleltetése az egyperces novellák fordításában	2010. 05. 14.	Drahota-Szabó Erzsébet
6.	Fáy Tamás	2004	A másodlagos xenolektus vizsgálata fordításelméleti szempontból	2010. 11. 29.	Földes Csaba
7.	Kovácsné. Dudás Andrea	2003	Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából	2010. 12. 01.	Kocsány Piroska
8.	Hutterer Mihály	2004	Szövegkohézió feliratozott filmelőzetesekben	2010. 12. 05.	Knipf Erzsébet
9.	Dudits András	2004	A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai	2011. 03. 11.	Gósy Mária
10.	Fischer Márta	2005	A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra	2011. 03. 25.	Muráth Judit
11.	Bakti Mária	2005	Diszharmonias jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónjában	2011. 04. 28.	Gósy Mária
12.	Tamás Dóra	2003	A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről	2011. 06. 10.	Fóris Ágota
13.	Paksy Eszter	2004	Szerzői és olvasói szerepek a fordítás folyamatában	2011. 06. 17.	Szili Katalin
14.	Varga Ágnes	2005	A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei	2012. 03. 09.	Prószéky Gábor
15.	Pénzes Tímea	2006	Az idő képe a magyar, a cseh és a német nyelvben	2012. 04. 20.	Bañcerowski Janusz
16.	Seidl-Péché Olivia	2004	Fordított szövegek számítógépes összevetése	2012. 04. 26.	Prószéky Gábor
17.	Polcz Károly	2007	Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban	2012.10. 26.	Klaudy Kinga
18.	Bereczné Szép Beáta	2006	A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában	2012.10. 29.	Nyomárkay István

	Név	Kez- dés éve	Az értekezés címe	A nyilvános védés időpontja	Témavezető
19.	Lukács András	2005	Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útkönyvek fordításában	2013. 02. 04.	Papp Andrea
20.	Tóth Andrea	PE	A beszédszünetek és hezitációk vizsgálata a szinkrontolmacsok célnyelvi beszédprodukcijában	2013. 06. 28.	Lengyel Zsolt
21.	Zachar Viktor	2009	A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból	2013. 10.11.	Szabari Krisztina
22.	Pusztai-Varga Ildikó	2007	Kulturálisan kötött nyelvi elemek fordítási megoldásai finn versek magyar és angol fordításában	2013. 11. 15	Drahota-Szabó Erzsébet
23.	Sermann Eszter	2004	A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai	2014. 03. 14.	Fóris Ágota
24.	Lengyel István	2004	A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben	2014. 06.06.	Prószéky Gábor
25.	Sato Noriko	2007	A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar-japán és a japán-magyar interperszonális kommunikációban	2014.11.28.	Hidasi Judit
26.	Károly Adrienn	2008	A fordítás szerepe az angol mint idegen nyelv tanulásában és oktatásában: az európai uniós szövegek fordításának vizsgálata	2015.02.27	Károly Krisztina
27.	Robin Edina	2009	Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben	2015.04.29.	Klaudy Kinga
28.	Makkos Anikó	2009	Összehasonlítható kompetenciák anyanyelvi és fordított szövegekben	2015.05.20.	Dróth Júlia
29.	Somodi Júlia	2006	Megszólítások pragmatikája japán-magyar összevetésben	2015.06.12.	Hidasi Judit
30.	Harsányi Ildikó	2006	A fordítás mint kontextus a metaforák konceptualizációs folyamatában	2015.06.15.	Kövecses Zoltán
31.	Mohácsi-Gorove Anna	2007	A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia	2015.06.29.	Kis Balázs
32.	Zabóné Varga Irén	2009	Műszaki szövegek fordításának terminológiai problémái német-magyar nyelvpárban járműipari szövegek alapján	2015.11.10	Fóris Ágota
33.	Bozsik Gyöngyvér	2009	A lexikai kohézió és az énekelhetőség vizsgálata operaszövegek fordításában	2015.12.04	Klaudy Kinga
34.	Kovács Marietta	2005	A frazeológiai univerzálék fordítási aspektusai és üzenetközvetítő szerepe európai uniós kontextusban	2016.01.05	Bárdosi Vilmos
35.	Szijj Mária	2007	Műfordítás nem anyanyelvre. Magyarok a magyar irodalom spanyol fordításában	2016.05.31	Pál Ferenc
36.	Nagy János	2007	A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban	2016.06.02	Klaudy Kinga
37.	Seresi Márta	2011	Videokonferencia a konferenciatolmacsolás oktatásában: a közvetítő médium hatása a tolmáccsal bővített kommunikációs helyzetre, valamint a pedagógiai folyamatra	2017.02.09	Horváth Ildikó
38.	Ábrányi Henrietta	2011	A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére	2017. 06.23.	Kis Balázs

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből

(ISSN 1419 7480)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel –
1 példány ára: 2000 Ft)

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált tudományos folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Rendszeresen közöl műhelytanulmányokat, fordításkritikát. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó publikációkat, ezekről hosszabb elemző kritikákat közöl a **Recenziók** rovatban, és rövidebb ismertetéseket a **Szemle** rovatban.

A folyóirat érdeklődésre tarthat számot a fordítás és tolmácsolás elméleti kérdéseivel foglalkozó szakemberek, tudományos kutatók, gyakorló fordítók és tolmácsok, irodalom- és nyelvészek, fordító- és tolmácsképzésben részt vevő tanárok és diákok, nyelvi konzulensek és nyelvpolitikai szakértők, kiadók és szerkesztők, szótárkészítők és korpusz-építők körében.

A kéziratokat kérjük elektronikus és nyomtatott formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő, ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 9–11. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A cikkhez kérünk 150 szavas angol és magyar kivonatot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, amelyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A korábbi évfolyamok tartalomjegyzéke és a közelmúltban megjelent folyóiratszámok teljes anyaga megtalálható az FTT honlapján: www.elteftt.hu. Korlátozott számban a folyóirat régi számai is megrendelhetők. Könyvtárak számára az esetleg hiányzó korábbi számokat lehetőség szerint pótoljuk.

Megrendelés, előfizetés: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT,
Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 3–4.
Tel: 4116500/5894. E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu